

Az újpesti munkásmozgalom története 1920-ig.

Bölcsészdoktori értekezés

Csépányi Dezső

S z e g e d

1961

B 82

Ujpesten,^{1/} a mai Budapest IV. kerület helyén még mintegy 130 évvel ezelőtt egyetlen ház sem állott, s csak a gróf Károlyi uradalom megyei gazdasága művelte a silány, homokos talajt, illetve legeltette állatait. Ujpest munkásváros a kapitalizmus szülötte, a XIX. szd. második felének gyorsiramu fejlődése hozta létre. A főváros XIX. századi rohamos fejlődése magával hozta nagyszámu előváros kialakulását. Ezek története egybefonódik a főváros történetével, a munkásság mozgalmának története Budapest munkássága mozgalmának történetével. Ujpest kezdettől fogva magánviselte a kapitalista fejlődés eredményeit, de minden betegségét és nyomorúságát is.

Ujpest első házai az 1830-as évek elején épültek. 1835-ben a Lövy-testvérek bőrfeldolgozó üzemet létesítenek. Majd 1936-ban Neuschloss Izsák és Bernát fakereskedők költöznek ide.^{2/}

1/ Az ujpesti munkásmozgalom történetének megírását nagymértékben megnehezíti, hogy a helyi munkásmozgalmi szervezetek iratai nem találhatók meg. Egyedül az Ujpesti Munkásotthon irataiból van meg egy csomó, de ez is elsősorban a Munkásotthon pénzügyeire vonatkozik. A Tanácsköztársaság történetére vonatkozó helyi iratok teljes egészében megsemmisültek. Több akkor vezető pozícióban lévő elvtárs szerint az iratokat elégették, s ezt a tényt megerősíti az Ujpest és Vidéke 1920 április 11-i száma is. A levéltári anyagok tekintetében a feldolgozás az ujpesti polgármesteri iratokra, a közgyűlési jegyzőkönyvekre, a Nemzeti Tanács ülésének jegyzőkönyveire, a szakszervezetek országos szerveinek irataira támaszkodhatott. A levéltári anyagok hiánya miatt nagymértékben kellett felhasználni a helyi és országos sajtót, az utóbbi elsősorban a Népszavát ~~jelenti~~. A feldolgozást megnehezítette az is, hogy a múlt század végének egy rövid időszakára és 1919 kivételével helyi munkáslap nem jelent meg és hogy a forradalmak idejének sajtóanyaga csak hiányosan lelhető fel.

2/ Kubinyi András: Adatok Ujpest 1848 előtti történetéhez. Tanulmányok Budapest múltjából XI. Budapest 1956.

Ezzel kezdődött meg tulajdonképpen Újpest kialakulása. Az első évtizedekben a lakosság pontos számát nem lehet megállapítani, mert a források nem fedik egymást. 1840-ben kb. 100 lakosa volt Újpestnek. Az ismertek foglalkozása mind iparos, kereskedő.

Újpest gróf Károlyi István főti uradalmán keletkezett. Felmerül a kérdés, hogy gróf Károlyi István miért engedélyezte az iparos-, kereskedő lakosság megtelepedését és mi volt annak az oka, hogy Újpest hamar virágzásnak indult, a Budapest után hazánk legnagyobb ipari városává fejlődött.

Magyarországon a feudális viszonyok válságát már az uralkodóosztály, a nagybirtokosok tagjai is érezték. Kiut a kapitalista gazdálkodásra való áttérés. Ezért egyes földbirtokosok csak annyi földet tartottak meg uradalmi kezelésbe, aminek megműveléséhez elegendő munkáskéz állt rendelkezésre. A mai Újpest területe, amely egyébként is terméketlen volt, távol esett az uradalom központjától, gazdaságosan nem lehetett használni. Ugyanakkor ez a terület fekvésénél fogva igen alkalmas volt községalapításra. A főváros szomszédságában a Duna mellett feküdt, tehát az olcsó közlekedés előnyéhez jutott és itt futott a pest-váci országút, amely a Felvidékkel kapcsolta össze a fővárost. Ezek a kedvező adottságok, amelyekhez még hozzájárult a közeli piaclehetőség, valószínűvé tették a földesurnak a telep kifejlődését és így jövedelmezőségét.

A gazdag kereskedőtőkés Lövy és Neuschloss kivételével az újpesti lakosság nagyrésze kisiparos és kiskereskedő. Zö-

mükben céhekből kiszorult egyének voltak.

1840-ben a földesur szükségesnek tartotta egy általános érvényű szerződés kiadását, hogy ezáltal is több lakost csábítson a telepre.

A szerződés lényege az, hogy a földesur ad néhány polgári jellegű szabadságjogot, anélkül azonban, hogy saját feudális földesuri jogát lényegesen csorbitaná. A szerződés legfontosabb pontjai az ipar és kereskedelem szabadságát kívánták előmozdítani. Így többek között kimondta: "... minden megtelepülő, házzal bíró lakosok mindenféle gyárakat szabadon állíthatnak és akárminemű kézi mesterséget, vagy kereskedést a hazai törvények korlátai között szabadon folytathatnak...

Köteleztetik minden letelepülő, hogy a gyárak, mesterségek és kereskedés minél előbb virágozhassanak; a megtelepedni kívánóknak előre is alá kell vetni magukat azon szabálynak, melynél fogva maguk között sem céheket formálni, sem az ipart megszorító, kirekesztő kiváltságos leveleket szerezni nem fognak, hanem mindnyájan egy jussal élhessenek." 1/

Az iparos-kereskedő jelleg megtartása az oka annak, a pontnak is, hogy a földesur csak házhelyeket ad /300 négyszögöl/, külsőség nélkül.

A szerződésnek van tehát néhány haladó jellegű pontja. Ebből azonban egyáltalán nem szabad azt a következtetést levonni, hogy gróf Károlyi István megelőzte korát és ezáltal

1/ Idézi Dr. Póhl Sándor: Újpest gyárváros kialakulása és fejlődése. Pest-Pilis-Solt-Kiskun vármegye és Kecskemét th. jogu város adattára. 1939.

Ujpest a "szabadság és emberi jogok előharcosa lett." Ezek a jogok a földesur érdekeit is szolgálták, a feudális jellegű szerződéspontokkal. ^{1/} Gondoskodott arról, hogy amazok ne sértsék az ő földesuri jogát. Mégis a szerződés olyan előnyösebb feltételeket biztosított az iparhaz és kereskedelemnek, hogy az lényegesen kialakulhatott, s a város fejlődésnek indulhatott. Ennek meg volt a földrajzi, gazdasági és társadalmi alapja. Nem volt azonban biztosítva, épp a gyarmati és feudális viszonyok következtében, hogy Ujpest számottevő gazdasági erejű várossá alakuljon. Ehhez mindenekelőtt komolyabb gyáriparra lett volna szükség.

Ujpest lakosságának száma gyorsan emelkedik. Mint láttuk 1840-ben kb. 100 lakos¹a van Ujpestnek, de 1841-42-ben már 233 és 1845-46-ban pedig 650. ^{2/}

Az 1848-as forradalom és szabadságharc leverése után az abszolutizmus alatt a gyarmati helyzet ugyan továbbra is érvényesült, ennek ellenére Ujpest fejlődése tovább tart és lassan a gyáripár is kialakul.

A lakosság száma 1857-ben már 2036. ^{3/}

Elsősorban a bőripar és a faipar fejlődött, tehát az a két iparág, amelynek a legnagyobb múltja volt Ujpesten. Az 1860-as években a Wolfner-Féle bőrgyár már országos jelentő-

1/ A telek tulajdonjoga megmaradt az uraságnak, aki a telek utáni évi 25 pengő-forintot kapott. A község előljáróságát csak az uraság jelöltjei közül választhatja, a közgyűlésen annak képviselője elnököl, minden határozat érvénytelen addig, míg azt jóvá nem hagyja, stb.

2/ Kubinyi A.: i.m.

3/ A Sz. István Korona országának népessége. Pest. 1871.

ségü. A Wolfner Gyula és társa újpesti vállalatát, a Wolfner-fivérek 1841-ben hozták létre, hogy 1855-ben közkereseti társasággá alakítva a század végére Magyarország legnagyobb börgyárává fejlesszék. 1860-ban jött létre az ényvgyártás első hazai nagyüzeme, Leiner-testvérek újpesti gyára, amelyet két évvel később Leiner Pülöp és fiaí ugyancsak újpesti vállalata követ. Ezenkívül ebben az időben még több kisebb gyár alakult.^{1/}

A kezdődő nagyipar mellett komoly tényező az újpesti kisipar is.

1868- januárjában egy vármegyei jegyzőkönyv Újpestet 4000 lakosu jelentékeny gyártelepülésként emeli ki. ^{2/}

Újpesten is a kiegyezést követő évek, majd az ipartörvény és az adókedvezmények előmozdító intézkedések nyitják meg a gyáripari település és fejlődés igazi utját. A legtöbb gyár a megyében Újpesten van. A 70-es évek közepén Galgóczy Károly többek között a következőket írja Újpestről: "Új-Pest népessége tulnyomólag az iparos, kereskedő, s e két ágat segítő munkásosztályhoz tartozik. Van mintegy 400 önálló iparos, legtöbb aránylag a butorasztalos és kalapos, de egyéb mindenféle iparos is van, egészen nagyvárosias változatossággal és berendezettséggel. Van több különféle gyár. Legnagyobb Stern Ignác szeszgyára, nagy göbuly és sertéshizlalással. Ebben rendesen 150 munkás van alkalmazva. Van továbbá több börgyár, amelyek

1/ Futó Mihály: A magyar gyáripar története. Bp. 1944. 309, 444. old.

2/ "...Miként Új Pest község egy már is 4000-et meghaladó népességgel és nagyszámu értelmiséggel bíró jelentékeny gyártelepet képez s folytonos emelkedése vagyon..." Idézi Ugró Gy.: 1.m. 43. old.

közül Wolfner testvéreké a legnagyobb, ^{1/} azután több gyufagyár, egy hajógyár, három vattagyár, egy szeszfinomító... A társadalmi élet egészen nagyvárosias." ^{2/}

A két népszámlálás - 1857 és 1870 - között a lakosság száma 2036-ról 6722-re emelkedett. Tízegynéhány év alatt tehát a lakosság jóval több mint 200%-kal növekedett. Az egész megyében a 2000 lélekszámon felüli helységek között Ujpesten volt a lakosság szaporodása a legnagyobb, számszerűleg és százalék szerint is. A lakosság növekedését ekkor is és később is, mint általában az iparvárosokét, nem annyira a természetes szaporodás - bár ez is jelentős tényező - hanem inkább a folytonosan és szakadatlanul tartó bevándorlás eredményezte. A lakosság megoszlása anyanyelv szerint magyar, német és szlávok.

1873-as válság az Ujpesti ipart is súlyosan érintette, több gyár csőd alá jutott. De az ezutáni fejlődés még gyorsabb volt. Ezt tükrözi a lakosság számának erőteljes gyarapodása.

A lakosság növekedése:	1870-ben	6.722,	
	1880-ban	11.629,	
	1890-ben	23.814,	
	1900-ban	42.178.	3/

A lakosság létszáma tíz évenként tehát mintegy megkétszereződött, s így Ujpest a századfordulóig a népesség gyarapodása szempontjából hazánkban első helyen állt.

A lakosság létszámának gyors növekedése a kis- és mindenek előtt a nagyipar fejlődésével függ össze. A meglévő gyárak

- 1/ A Wolfner gyár 1875-ben 92 munkást foglalkoztatott. Sándor Vilmos: Nagyipari fejlődés Magyarországon. 222. old.
2/ Galgóczy Károly: Pest-Pilis-Solt-Kiskun megye monográfiája. III. rész. Bp. 1877. 149. old.
3/ Magyar Statisztikai Közlemények 83. köt. 1930. Népszámlálás.

tovább bővülnek, s új gyárak alakulnak. A 70-es évek elején megkezdődik Újpest gyárnegyedévé válása és többször hallunk arról, hogy itt egy "új lakónegyed" kiépítésére lenne szükség.¹

A Wolfner-féle bőrgyár Újpest legnagyobb gyárává fejlődött, s 1900-ban már 622 munkást foglalkoztatott. A többi gyár is tovább fejlődött. Több jelentős gyártelep alakult. 1889-ben megalakul a város másik, szintén jelentős bőrgyára a Mauthner bőrgyár, két évvel előbb pedig a Magyar Pamutipar Rt., az előbbi gyárban 1900-ban 230-an, az utóbbiban 521-en dolgoztak. Nem Újpesten - de közvetlenül Újpest szomszédságában - alakult meg 1884-ben a Kender-Juta és Textilipar Rt. /Újpesti Jutagyár/ mely gyorsan igen jelentős teleppé fejlődött, s a századfordulón már 754 alkalmazottat foglalkoztatott. A Jutagyárban tulajdonképpen újpestiek dolgoztak, s munkássága jelentős szerepet játszott az újpesti munkásság történetében.

1896-ben jött létre az Egyesült Izzó és a budapesti Huszár utcában. Itteni telepe azonban hamarosan szűknek bizonyult és 1900-ban Újpestre költözött, ahol modern gyártelepet rendezett be. Ekkor a gyárban 700 munkás dolgozott.^{2/} Ezek mellett a jelentős üzemek mellett még több kisebb gyár és műhely is alakult.

Az 1900-as népszámlálás tanulsága szerint Újpesten 15-20 munkásnál többet foglalkoztató ipari üzem van, mely összesen 2025 munkást foglalkoztat. Ebben nincs benne a Jutagyár, ame-

1/ Léderer Emma: Az ipari kapitalizmus kezdetei Magyarországon. Bp. 1952. 240. old.

2/ A községi képviselőtestület "munkáslakások építésének mellőzésével" járult hozzá a gyártelep létesítéséhez. 2.sz. Áll. Levéltár. Újpesti községi képviselőtestületi jegyzőkönyv. 1900 február 14.

lyet a munkásmozgalom szempontjából Ujpesthez sorolhatjuk, és amelynek munkáslétszáma mint láttuk 754. Ujpesten tehát - a magyarországi viszonyokat figyelembevéve - jelentős nagyipari munkásság volt.

Még nagyobb volt azonban a kis- és középipari munkásság létszáma.

1900-ban az iparvállalatok létszáma:

Segéd nélkül	1	2	3-6	6-10	10-20	20-nál több	Összesen
d o l g o z ó i p a r o s o k s z á m a							
1033	291	157	177	84	16	15	1.773

Az idegen munkaerőt foglalkoztató vállalatok létszáma tehát 740. Elég jelentős a középipari vállalatok létszáma: 100.

A nagy, közép- és kisipari üzemek Ujpesten kb. 6000 munkást foglalkoztattak, s ebből 2800 a gyáripari munkásság létszáma, tehát közel fele. Ujpesten azonban ennél több az ipari munkásság létszáma. Az 1900-as népszámlálás szerint Ujpesten a 17.247 kereső közül az ipari keresők létszáma 9.865, az összkeresők 57%-a. Ebből le kell vonni az iparosok létszámát kb. 1700-at. Így marad valamivel több, mint 8000. Ebből az ujpesti üzemek 6000-t foglalkoztattak, a többi kb. 2000 munkást a budapesti, rákospalotai üzemek foglalkoztatták.

Ujpestet, más Budapest-környéki településekkel szemben az jellemezte, hogy míg a többi Budapest-környéki helységben lakó munkások döntő része, mivel helyben kevés volt a gyár, a budapesti gyárakban és üzemekben dolgozott, addig az Ujpes-

ten lakó munkások tulnyomó részét a helyi gyárak és műhelyek foglalkoztatták és csak egy részét a fővárosi üzemek.

Az a tény, hogy az újpesti munkásság többségét és még 1900-ban is kb. a felét a kis- és középüzemek foglalkoztatták, tehát kisipari munkások voltak, mint látni fogjuk a munkásmozgalomra is rányomta bélyegét.

1868 • 1900

Magyarországon a kapitalista fejlődésnek nagyobb lökést az 1867-es kiegyezés adott, amely egyben teret engedett a magyarországi munkásmozgalom megindulásának is. 1868-ban a magyarországi munkásságnak két szervezete alakult meg: az egyik a polgári befolyás alatt álló tiszavirágéletű Buda-Pesti Munkásegylet, a másik az osztályalapokon szervezkedő Általános Munkásegylet. Az utóbbi a Marx, Engels vezette I. Internacionáléval is kapcsolatot tartott. Újpest munkássága az osztályharc alapján álló Általános Munkásegyletbe csatlakozott. Az újpesti egylet az Általános Munkásegylet alapítását követő évben 1869-ben alakult meg. Az 1860-as évek végefelé az Általános Munkásegyletnek fiókjai Óbudán, Újpesten, Aninán, Resicén, Temesvároton, Pozsonyban, és Pécsen voltak. ^{1/} Farkas Károly, aki az Internacionálé temesvári szekcióját alakította, volt az I. Internacionálé magyarországi főmegbízottja. 1869 második felében Pestre költözött és többször járt az újpesti egyletben is és ott az Internacionálénak tagokat szervezett. ^{2/}

1/ Politzer Zsigmond tanulmánya az 1867 utáni évek munkásmozgalmáról. A magyarországi munkásmozgalom történetének válogatott dokumentumai./A továbbiakban MMTVD/ I. köt. 57. old.

2/ Nemes Dezső: Az Általános Munkásegylet története. Bp. 1952. 89. old.

Ebben az időben a központi egylet még nem indult élénkebb fejlődésnek és a tagság számát, anyagi viszonyait tekintve messze elmaradt a vidéki egyletek mögött. A jó anyagi helyzetben lévő vidéki egyletek, mint az újpesti, pécsi, temesvári, stb. kénytelenek voltak anyagi segítséget nyújtani a pénzzsűkében szenvedő központnak.^{1/}

1871-ben Magyarországon 25 munkásegylet és 10 üzemi vagy szakmai szervezet tartozott az Internacionálé követői közé. Ezek között volt Újpesten az Általános Munkásegylet és a Munkás és Rokkant-Pénztár.^{2/}

1871-ben a Párizsi Kommün megalakulásával kapcsolatban Magyarországon a munkásmozgalom fellendült. A Kommün bukását^{kor} pedig a pesti munkásság 1871 június 11-én nagy gyászfelvonulással adózott a hős kommünároknak. Ezt a felvonulást használta fel ürügyül a kormány tömeges letartóztatásokra, a vezetők perbefogására, az Általános Munkásegylet feloszlására. Hogy ezekben a mozgalmakban Újpest munkássága mennyiben vette ki részét, erről közelebbit nem tudunk.

Az Általános Munkásegylet szétverését követő kormányteror következtében az 1870-es évek végéig munkáspárt nem alakulhatott. 1875-ben tért haza a Párizsi Kommün magyarszármazású tagja Frankel Leo, a korabeli nemzetközi munkásmozgalom nagy alakja, kinek vezetésével erőteljes lendülettel megindult a pártépítő munka. Ennek eredményeként alakult meg 1878-

1/ Pilitzer Zs.: i.m. u.o.

2/ Belügyminiszteri jelentés az Internacionálé magyarországi tevékenységéről. OL.ME.1871.-VI-1066 /1595/1871/MMTVD. 1. köt. 195. old. A Munkás- és Rokkant Pénztár vagy más néven az első újpesti munkás betegsegélyező és temetkezési egylet 1870-ben alakult.

ban a választásra nem jogosulatlanok pártja, majd 1880-ban a Magyarországi Általános Munkáspárt. Mind a két pártnak alakuló kongresszusán az ujbpesti munkásság küldöttei is résztvettek. Az Általános Munkáspárt 1887 áprilisában tartott kongresszusán Ujbpest szintén képviseltette magát ezen kívül volt küldött a Jutá-szövőgyárból is. 1/

Ezekben az években a magyar munkásmozgalomban elsősorban a kisiparban dolgozó munkások vettek részt, s így volt ez Ujbpesten is. Az Általános Munkáspárt alakuló kongresszusán az ujbpesti küldöttek a napirend második pontjához, a párt programjához szóltak hozzá. Hozzászólásaikból kiceendült a kisipari munkásság gondolkodása és vágya. Kiss Oszkár a népnevelés, az iskoláztatás fontosságát hangsúlyozta, "mert a nevelés dönti el a nemzet jövőjét" Ugyanő indítványozta a fegyencmunka eltörlését, mivel ez megnehezíti a kisiparosok versenyképességét. 2/

Ebben az időben az ujbpesti munkásság szervezkedése inkább ösztönös, mint tudatos volt. Az egyes szakmák munkásai a város különböző vendéglőibe jártak beszélgetni, szórakozni, idogálni. Közben megbeszélték gondjaikat, bajaikat, az országos politikai kérdéseket.

A magyarországi munkásmozgalom kezdeti lépései után a forradulatot a fellendülés felé az 1889-ben megalakult II. Internacionálé és az alakuló kongresszus határozatai idézték elő. 1890 decemberében megalakult a Magyarországi Szociáldemokrata

1/ MMTVD. 1. köt. 323, 381, 537. old.

2/ Népszava 1880 május 30. MMTVD. 1. köt. 386, 389. old.

Párt. Ezekben az években lendült fel Ujpesten is a munkásság szervezkedése és tulajdonképpen innen számíthatjuk a szocialista munkásmozgalmat Ujpesten. Ekkor már szükségét érezték annak, hogy a szétszort csoportok összefogására egy szervezetet hozzanak létre.

Az ujpesti munkások közül többen az 1889-évben Rády Sándorral ^{1/} az élükön a budapesti munkás Olvasóegyletbe jártak, ^{2/} ahol felolvasásokat hallgattak a szocializmusról és Marx fő művéről a Tőkérről. Az ott hallottakon és tapasztaltakon fellelkesülve elhatározták, hogy Ujpesten is egyletet alakítanak.

1890 március 16-án tartották meg az Ujpesti Munkásképző Egylet alakuló ülését. Az alakuló ülésre szóló felhívás a Népszavában Rády Sándor aláírásával jelent meg. A gyűlés napirendje

1/ Rády Sándor /1863-1945/ apja iskolaszolga volt Ujpesten. Rády vasesztergályos, aki hosszú ideig dolgozik az ujpesti vasgyárakban. A Magyarországi munkásmozgalmában a SzDP megalakulása után kapcsolódik be: Ő az ujpesti munkások leglelkesebb, legaktívabb szervezője. Részt vesz az országos vasmunkás szervezet megalakításáért folyó küzdelemben, tevékeny szervezője a legtöbb ujpesti munkásszervezetek. 1892-ben a SzDP kispolgári reformista ellenzékéhez csatlakozik. 1893-tól éveken keresztül tagja a pártvezetőségnek és a vasmunkások szervezete tisztikarának. A Vas- és Fémmunkások Szaklapjának, majd a Népjognak a szerkesztője. A századforduló után a Vas- és Fémmunkások Országos Szövetségének titkára. Előbb a Kerületi Munkásbiztosító Pénztár, később 1920-ig a Munkásbiztosító Pénztár alkalmazottja.

2/ Az Olvasókört Engelmann Pál alakította, azzal a céllal, hogy "... oly egyéneket nyerjen meg a helybeli szociáldemokrata párt részére, kik az utóbbi időben megindult egy radikális irányú szocialista munkáspárt alapítására irányuló mozgalomhoz csatlakoznak". Idézi S. Vincze Edit: A Magyarországi Szociáldemokrata Párt megalakulása és tevékenységének első évei /1890-1896/ Budapest. 1961. 50. old.

a következő volt: "1./ Az egyesület célja, 2./ Az alapszabályok tárgyalása, 3./ Heti indítványok." 1/ Az 1890-ben a benyújtott alapszabályt a belügyminiszter jóváhagyta. Az egyesület megalakulása után egy pár évre 1894-ben ^{meg} alakult ~~meg~~ az újpesti pártszervezet is. A két szervezet vezetői ugyanazok voltak. 2/

Az ifjú szervezetnek már az 1890-es évben nagy munka jutott osztályrészül. A párizsi kongresszus határozata értelmében május elsejét, amelyet nemzetközi munkásünnepnek nyilvánítottak, munkaszünettel kellett megünnepelni. Április 15-én az újpesti munkások gyűlést tartottak május elseje jó előkészítése érdekében. 3/

A szocialisták agitációja fényes sikerrel járt. Május elsején a Templom-téren ott szorongott Újpest egész munkássága férfiak, nők és ifjak. Az újpesti Jutagár munkásai készítettek egy fehér zászlót vörös szegéllyel, amely később az újpesti munkásság zászlaja lett. A munkások a Templom-térről zenével és zászlóval vonultak be a budapesti városligetbe, ahol Budapest munkásságával együtt tartották meg a gyűlést. 4/

1/ Népszava 1890. március 16.

2/ Rády Sándor: A harminc éves szocialista mozgalom Újpesten. Újpesti Munkás. 1919. Rendkívüli májusi kiadás. Rády ebben a cikkében azt állítja, hogy az Újpesti Munkásképző Egyesület 1899 októberében alakult. Ez ellentétben van az egykori Népszavában megjelent meghívásnak. Rády visszaemlékezve ezekre az időkre valószínűleg téved, vagy lehetséges, hogy 1899-ben határozták el az Egyesület megalakulását, de erre hivatalosan csak 1890-ben kerülhetett sor, s Rády a két dátumot utólag egybeveszi. Rády téved abban is, hogy a Munkásképző Egyesület és a pártszervezet egy időben alakult meg. Az újpesti és rákospalotai pártszervezet valójában 1894-ben jött létre. Lásd. S. Vincze Edit: i.m. 145. old.

3/ Népszava 1890. április 13.

4/ U.o. Rády szerint az újpesti ünneplő munkások létszáma 15.000 volt, ez azonban nyilvánvalóan túlzás, egyrészt, a Népszava szerint a Budapesten ünneplő munkások összlétszáma 60.000 volt. Rády szerint tehát a munkások egynegyedének újpestinek kellett volna lenni, másrészt, Újpestenek akkor összesen

Az újpesti Jutagár munkásai és munkásnői május elseje sikerén és a szocialista eszméken fellelkesülve május 2-án délután 3 órakor megállították a gyárat és sztrájkba léptek, 8 órai munkaidőt és 60%-os bérjavítást követelve. Eddig a munkaidő 12 óra volt és a munkásnők hetenként 4-5 forintot kerestek, a szakmunkások, lakatosok, asztalosok, stb. 10 órai munkaidő mellett 10 forintot kaptak. A sztrájk 15 napig tartott és a munkásság vereségével végződött. Ugyancsak sztrájkba léptek a Weisz-féle bőrgyár munkásai is, akik 20%-os bérjavítást követeltek. A gyáros a követelést teljesítette, a munkások kétnapi szünet után a munkát felvették. 1/

Az újpesti munkásviszonyok nagyon alkalmasak voltak a század végén a forradalmi szocialista mozgalomnak, különösen súlyos volt a kisipari munkások helyzete és ezen belül is a legnagyobb szakmát kitevő asztalos segédeké. A munkaidő teljesen a mestertől függött, aki addig dolgoztatott a munkással amíg neki tetszett. A kereset pedig hetenként az asztalosoknál 6-10 forint. A bognár 2-3, az esztergályos pedig 5-8 forintot keresett hetenként. 2/

Az újpesti asztalosságok annyira el voltak adósodva

-
- 1/ 23 és félezer lakosa volt, tehát a gyermekeken és öregeken kívül mindenkinek részt kellett volna venni az ünnepségen. A Népszava 1890 május 4.-i száma az újpestiek felvonulásáról a következőkben emlékezik: "Különös rokonszenvet keltett az újpesti munkások menete, melyben mintegy 800 nő és leány vett részt." MMTVD. I. kötet. 598. old.
- 1/ Újpesti Munkás. 1919. Rendkívüli májusi kiadás; Népszava 1890. május 11.
- 2/ Schmoll Antal felszólalása az Össz-famunkás kongresszuson. A Budapest fő- és székvárosi állami rendőrség 1898 évi működése. Bp. 1899. 374. old.

a mestereknél, hogy rabszolga módra kellett dolgozniuk. Helyet nem változtathattak, mert olyan nagy volt az adósságuk. Munkahelyet cserélni csak úgy tudtak, ha az adósságukat egy másik mester kifizette. A munkásoknak nem volt rendes ruhájuk. Ha az egyik munkás sétálni akart menni vasárnap, a többinek otthon kellett maradni, mert őtnek volt egy kimenő ruhája.^{1/}

A sütőiparban kisebb szünetektől eltekintve a munkaidő napi 18-22 óra volt, mert a segédeknek a szatócsokhoz is el kellett járni, azokat a kenyereket kiszakasztani, melyeket a szatócsok a pékeknél süttettek meg. A legmagasabb heti bér koszt és lakás nélkül 6 forint. Lakásuk a sütőmunkásoknak nem volt. A 13 sütőde közül csak egyben volt hálószoba, ebben is csak egy ágy volt öt segéd részére, a többinél a zsákokon ülve, vagy a gyurótáblán alhattak csak.^{2/} De nemcsak az asztalosiparban, a sütőiparban volt ilyen súlyos a munkásság helyzete, hanem a kisipar más ágaiban is. De nem volt sokkal jobb a gyáriparban dolgozók helyzete sem. A gyárakban a munkaidő valamivel rövidebb volt, mint a kisiparban, 10-12 óra.^{3/}

A kereset nem igen haladta meg a kisiparban dolgozókéét. Különösen súlyos volt a nőmunkások helyzete, akik a férfimunkások

1/ Ujpesti Munkás. 1919. Rendkívüli májusi kiadás.

2/ Népszava. 1890 február 9. A fővárosi és ujpesti sütőmunkások nehéz helyzetük megjavítására ebben az időben mozgalmat indítottak.

3/ A Straesser és Schönfeld-féle bőrgyárban a munkaidő reggel fél 6-tól este 6-ig tartott. Délben egyórás szünetet tartottak, ezenkívül délelőtt és délután fél-fél órás szünidő volt. A tényleges munkaidő tehát 10 és fél órát tett ki. Az eredeti gyári munkarendben a munkaidő 11 óra volt, de a főszolgabíró elrendelte, hogy az ipartörvény 117 §. értelmében délután is félóra szünetet kell engedélyezni. Az ujpesti Straesser és Schönfeld-féle bőrgyár munkarendje és gyári rendszabályai. 2.sz. Áll. Levéltár. Ujpesti előljárósági iratok 2929/1895.

bérének csak kb. a felét kapták. A munkahelyek egészségtelemek voltak, a legminimálisabb egészségi és védelmi berendezések is hiányoztak. 1/

A munkásokkal, de különösen a munkásnőkkel durván bántak, tegezték őket, tetleg bántalmazták. 2/

A legsúlyosabb ott volt a munkások helyzete, ahol többségben nőket alkalmaztak, a Jutagyárban, a Pamutiparban, azután ahol nemzetiségi munkásokat foglalkoztattak, mint Leiner-nyvgyárban, ahol rutén és szlovák munkások dolgoztak. Súlyos volt a munkások helyzete a Wolfner gyárban is.

Az újpesti Munkásképző Egylet tagjai leginkább az asztalosok, építőmunkások, vasasok és a bőrösök közül kerültek ki. A század végén tagjainak összlétszáma elérte a két és félszázat. Rády Sándoron kívül, akit az egylet első elnökévé választottak, vezetőségi tagok voltak még: Geléta Ádám, Rózenberg Fülöp, Schmol Antal. Schneider András, Szabó Ferenc, Tarnovezky Aladárné, Latykó György. A mozgalom vezetői nagyrészt az önálló kisiparosok közül kerültek ki. Ennek az oka az volt, hogy a gyári munkás, de még a kisipari munkás sem vállalhatott a mozgalomban vezetőszeropet, mert akkor a munkahelyéről elbocsátották. A szakaszervezeti és párttagság nagyrészt ebben az

1/ A Szabadság 1899 március 5-i száma írja "Egy kérdés a budapesti iparfelügyelőkhöz" c. cikkében a Dunabius - Schönichen - féle hajógyár kovácsműhelyéről: "A kovácsműhelyben egyáltalán a lehetetlenséggel határos dolgozni. A műhely oly rosszul van építve, a füst-elvezető oly rossz, hogy ahelyett, hogy a szénigázt kivinné, inkább beszorítja a műhelybe. Valamint a műhely tisztítására oly kevés gondot fordít az igazgatóság, hogy a por egész nap úgy jár mintha szélvész kavarná fel."

2/ Szabadság 1889 április 2, május 1. Haladás 1899. január 1.

időben is a kisipari munkások tették ki, a gyári munkások kisebbségben voltak. Legnagyobb létszámu az asztalosok szakegylete volt, mely a század végén 60 tagot számlált. A gyári- és kisipari munkásságnak csak egy kisebbsége volt szervezett munkás. Amikor az asztalos szakegyletnek 60 tagja volt, ugyanakkor az asztalossegédek létszáma elérte a 800-at. Azonban a Munkásképző Egyletnek befolyása volt a nem szervezett munkásokra is. Sok munkás csak az üldöztetés miatt nem lépett be a szakszervezetbe. A vállalkozók a szervezett munkásnak nem adtak munkát, illetve a munka megcsappanásakor először ezeket engedték el. 1/

A munkaadók mindent elkövettek, hogy a munkásságot a szervezettől elvonják. A Wolfner-gyárban "a munkásokat meg akarták óvni a szocializmustól, s e célból egy önképzőkört alakítottak részükre, de az itt szervezett munkások mind beléptek utána a munkásképző egyletbe." 2/

Az ipartestület a vidéki munkásoknak egy szállót tartott fenn, ennek is az volt a célja, hogy a munkásságot a szakegylettől elvonja.

Ennek a módszernek meg volt az az eredménye, hogy a szervezett munkások létszáma kiesi volt a munkásságra gyakorolt befolyásuk azonban nagy volt, amint ezt majd a későbbiek folyamán látni fogjuk. A század végén Ujpesten a következő egyletek működtek: asztalos szak- és segédmunkások szakegylete, cipész-

1/ Erl Ferenc felszólalása az építőmunkások első kongresszusán. A Budapest fő- és székvárosi állami rendőrség 1897 évi működése. 565. old.

2/ Brazas ujbpesti kiküldött felszólalása a SzDP II. kongresszusán. Népszava 1893 január 27. MMTVD. 2. köt. 153. old.

segédek és kisiparosok szakegylete, szövő és fonógyári munkások és munkásnők szakegylete, hajó és épületácsok szakegylete, kőművessegédek szakegylete, vasöntők szakegyletének fiókja, ujbpesti iparos ifjak köre és a Munkásképző Egylet. A felsorolt egyletek is azt bizonyítják, hogy a szakszervezeti mozgalomban tulnyomórészt a kisipari szakmunkások vettek részt. 1/

A Szabadság 1899 január elsejei számában "egy öntudatos" aláírással felhívás van, a felhívás a Váci uti gyárakban dolgozó szervezetlen munkásokhoz szól, akiket fölhev a szervezkedésre. "A munkáosztály öntudatos része - szól többek között a felhívás - óriási harcot viv az általános választási jogért, ti még azokra a gyűlésekre nem is mertetek elmenni, mert féltetek, hogy gazdátoknak nem tetszett volna..." Tehát még a század utolsó éveiben is az volt a helyzet, hogy a gyári munkásság nagy része a terror miatt nem mert szervezkedni.

A Munkásképző Egyletnek saját helysége nem volt, összejöveteleit megalakulásakor a Sándor u.20.sz. alatti Horn-féle vendéglőben, majd a Pó u. 77.sz. alatti Frey-féle vendéglőben, 1896-tól pedig hosszú időn keresztül a Gyár u. 41.sz. alatti lévő "Kakas" nevű vendéglőben tartották. Az utóbbi vendéglő tulajdonosa a nagyobb forgalom reményében egy kb. 150 ember befogadására alkalmas faoszlopos helységet építtetett. Itt gyűlekeztek szombat, vasárnaponként a munkások és műsoros estéket rendeztek. Ezeken a "kedélyes estéken", ahogyan akkor ezeket nevezték bevezetésként Rády vagy a vezetőség más tagja hosszab

1/ Szabadság 1898 október 2.

rövidebb politikai tartalmu bevezetöt mondott. ^{1/} Az egyesület dalárdáját éveken át Münich Lajos teljesen díjtalanul tanította és vezette. A dalárda tevékenyen résztvett az agitációban is. A dalárda munka után esténként a házak udvarán énekelt, az énekszóra a környék lakói összejöttek, s előttük a párt vezetői hosszabb-rövidebb beszédet tartottak. Megtörtént, hogy a rendőrség tudomást szerzett a gyűlésről, de mire kivonult a dalárda már valamelyik vendéglő helyiségében énekelt s itt a rendőrség már nem avatkozhatott bele. Volt az egyesületnek jól működő színi gárdája is.

Ezenkívül egy szép könyvtárat szerzett be. A tanítás és felolvasás terén nagy kultur munkát végzett az Egyesület. Nagyon sok munkás került ki, mint képzett szocialista az egyesület köréből.

A Munkásképző Egyesület volt az újpesti munkásmozgalom központja. A kislétszámú szakegyesületek helyett is a Munkásképző

-
- 1/ Idős harcosok emlékeznek. Pamunkás. 1958. május 7. Szabó Ferenc 78 éves újpesti munkás visszaemlékezése. Egy ilyen kedélyes estét a következőképp hirdettek: "Az újpesti szervezett munkások december 13-án /vasárnap/ az Amadól-vendéglő összes helyiségeiben /Attila és József utca sarok/ tartandó dal-, szavalat-, világposta és felolvasással egybekötött kedélyes estét rendeznek, melynek műsora a következő: Marseillaise, előadja az UMKE. /Újpesti Munkásképző Egyesület/ dalkara. Tudományos felolvasás, tartja x-x-x Arbeitergruss, előadja az UMKE. A gyáva, előadja Kriskovics Ferenc. Humosistischer Vortrag, előadja Münich Lajos. Párisi ifjúság, előadja az UMKE dalkara. Csaplárosdal komikus fellépte. Duett, előadják Reinholz és Reib. Egy gondolat bánt engemet, szavalja Novák Pál. Népdal, előadja az UMKE dalkara. A földmivelő proletár, előadja Hegedüs Lajos. Humorisztikus előadás, tartja Kriskovics Ferenc. Das Lied der Arbeit, előadja az UMKE. Szavalat, előadja Zolykó György, Hudri és Vudri, bohózat egy felvonásban. Személyek: Hudri: Kriskovics Ferenc, Vudri: Csapláros Ferenc. Socialistenmarsch előadja az UMKE dalkara. Kezdeté délután 5 órakor. Belépti-díj nincs" Újpesti Közlöny. 1896. december 13.

Egylet végezte a szakmák szervezését, s összefogta az egész munkásmozgalmat. Az egyesület körében nevelődtek azok az emberek, akik a szakmozgalmakat megindították és vezették. Az újpesti pártszervezet működését Rákospalotára is kiterjesztette, ahol különösen a MÁV főműhely dolgozói vettek részt a szervezésben és a mozgalomban.

A politikai mozgalomból is kivette részét az újpesti munkásság. Erről Rády Sándor a következőképpen emlékezik meg: "Az agitációban résztvett minden elvtársunk, akinek erre némi képessége volt. Semminemű díjazásra senki nem számított. A munkát amit kiosztottak mindenki örömmel és pontosan teljesítette. Nem válogatott senki a munkában. Akit beosztottak plakátragasztásra, az ragasztani ment és másnap a gyűlés előadója volt. Minden munkát örömmel vállalt mindenki, éjjel vagy nappal. A dalárda programszerűen vásárnap és ünnepnapokon olyan helységekre ment, ahol sok munkás volt jelen. Ők daloltak és közben előadást tartottunk a szervezkedésről a szocializmusról. Így szereztünk újabb harcosokat." 1/

Az akkori időkben a legerősebb és legintenzívebb munkásmozgalom volt Újpesten. Ezt az is bizonyítja, hogy a II. Internacionálé 1893. évi zürichi kongresszusán a tíz magyar küldött között két újpestit találunk: Rády Sándort és Kiss Adolfot.^{2/}

Az 1890 május elsejei nagy munkásmegmozdulástól az uralkodóosztályok nagyon megijedtek. Ezért Szapáry belügyminiszter

1/ Újpesti Munkás. 1919. Rendkívüli Májusi kiadás.

2/ MMTVD. 2. kötet. 198. old. "Újpest egyik veszedelmes fészke a szocialistáknak" - írja az Újpesti Közlöny 1895 május 5-i száma.

1891 április 23-i rendeletében a május esejére tervezett munkagyűléseket és felvonulásokat betiltotta. Ennek ellenére Budapesten és Ujpesten sok gyárban és műhelyben nem dolgoztak.

Az ujpesti munkások az ujpesti szigeten ünnepeltek. A nap folyamán kisebb incidensek is előfordultak. Ujpest utcáin kisebb csoportosulások történtek, amennyiben a munkába menőket az ünneplők gunyolták és fenyegették. A csoportosulásokat a rendőrség oszlatta szét. Május 2-án az ünneplő munkásokat a gyárak elbocsátották. 1/

A türehetetlen kizsákmányolás miatt 1893 márciusában az ujpesti pamutgyár munkásai sztrájkba léptek.

Kisebb politikai megmozdulás volt Ujpesten Kossuth Lajos halála alkalmából 1894 március 25-én. A tüntetők lámpákat és ablakokat zúztak be. A rendet csak a kivonult rendőrség tudta helyreállítani. 2/

Az ujpesti bőrmunkások első jelentősebb sztrájkja a budapesti Machlup-féle bőrgyár munkásainak megmozdulásához kapcsolódott. Ennek a gyárnak a munkásai, hasonlóan az ujpesti bőrgyárak munkásaihoz, a legnagyobb elnyomatásnak és a legszemérmetlenebb kizsákmányolásnak voltak kitéve. A 150 munkás végső elkeseredésében 1895 április 20-án szüntette be a munkát. Fő követeléseik a következők voltak:

1./ a 10 órás munkaidő szigorú betartása,

2./ heti 12 forint minimális bér és 2 forint béremelés

1/ Népszava. 1891 május 8. MMTVD. 2. köt. 82. old.

2/ A budapesti fő- és székvárosi m.kir.rendőrség működése 1894 évben 100. old.

azok részére, akik ~~eddig~~ 10 forintnál többet kerestek hetenként,

3./ május elseje elismerése. A gazdasági követelések mellett tehát politikai követelés, május elseje elismerése is szerepelt.

A Machlup-gyár tulajdonosa az újpesti Wolfner- és Mauthner gyár-tulajdonosaival szövetkezett, hogy munkáseit minél hamarább megtörhesse. A gyárosok megegyezése szerint ^a félbemaradt munkákat, amelyek romlásnak voltak kitéve átszállították az újpesti két bőrgyárba, ahol a gyárosok azt kívánták a munkásoktól, hogy e munkákat legelsősorban dolgozzák fel. Ezt azonban az itt dolgozó timárok megtagadták és szolidaritást vállalva a Muchlup-gyár munkásaival május 3-án szintén sztrájkba léptek, és csupán a napszámosok dolgoztak tovább. Így Budapesten és Újpesten kb. 300 timár sztrájkolt. 1/

A timársztrájk öt hétig tartott és eredménytelenül végződött, mert külföldről importált munkaerővel a gyárak tovább dolgoztak. 2/

Az ipari munkásság mozgalmának megerősödése, a szegényparasztság un. agrárszocialista mozgalmának fellángolása a kilencvenes évek közepén a magyar kormányzat minden eddigit felülmúló vad és véres terrorját váltotta ki. A brutalitásáról hírhedtté vált szolnokdobogai főispánt, báró Bánffy Dezsőt nevezte ki a király miniszterelnökké. Kormányzása idején különleges rendszabályokat hoztak a szocialisták ellen. A párt központi lapját, a

1/ Népszava 1895 május 5. MMTVD. 2.köt. 321-322. old. Újpesti Közlöny. 1895. május 5.

2/ A budapesti fő- és székvárosi állami rendőrség működése az 1895 évben 79. old. MMTVD. 2. köt. 322. old.

Népszavát többször betiltják, s azt kénytelenek más címeken kiadni. Új munkásegylet alakítását nem engedélyezték, a meglévők üléseit betiltották. Az üldöztetés korszakában rendszer volt a munkásmozgalomban tevékenyen résztvevők elzárása, kitűtése, lefénypézése. A büntettek albumába kerültek a legjobb elvtársak. De mindezek a rendszabályok nem tudták meggátolni a mozgalom fejlődését, sőt Ujpesten is a munkásság megmozdulásai ekkor érik el csúcspontjukat. Gyűlés gyűlést ért és még erősebben fokozták az agitációt. A rendőrterror Ujpesten Kolozsvári rendőrkapitány gyakorolta, aki minden gyűlést feloszlatozott. ^{1/} De a munkásságot nem riasztotta vissza semmiféle fenyegetés. A Váci-uton egy vendéglőben a bőrmunkások értekezletet tartottak, a rendőrség hat emberrel megjelent, hogy az értekezletet szétverje, de a munkások olyan fenyegető magatartást tanúsítottak, hogy a rendőrség kénytelen volt eredmény nélkül távozni. A rendőrkapitánynak és a rendőrségnek ez a ténykedése nagyon felbőszítette a munkásokat. Az egyik gyűlésen egy munkásnő tettleg bántalmazta a rendőrkapitányt. A gyűlés feloszlata miatt a munkásnőt nem tudták elfogni. A kapitány szeretett mulatni, kártyázni és éjjelenként járt haza. Egy éjjel a munkások megfigyelték és hazamenet úgy megverték, hogy négy hétig nyomta az ágyat. Ettől az időtől fogva a kapitány igyekezett "jól" viselkedni. Mint jellemzőt említhetjük meg az akkori viszonyokra, hogy amennyiben az ujpes-

1/ A kegyetlenkedéseiről hírhedt rendőrkapitányt még a polgári Ujpesti Közlöny is "brutális" jelzővel látta el. "Közgei - írja - mennél kegyetlenebb, durvább és törvényt lábbal tipró erőszakosságot követnek el, annál nagyobb kitűntetésben részesülnek". Ujpesti Közlöny. 1895. május 12.

ti kerületi kapitány szabadságra akart menni, csak úgy kaphatta meg a szabadságot, ha az újpesti szocialista vezetők megígérték, hogy szabadsága alatt nagyobb akciót nem indítanak.

Az újpesti Munkásképző Egylet elnöke ebben az időben Róland József, a Magyar Államvasutak Üzletvezetőségének irodaszolgája volt. Az Egylet ellen a rendőrség vizsgálatot is indított. Mikor ezt a munkások kerülő úton meg tudták azonnal összehívni a közgyűlést, amelyen új vezetőséget választottak. Ezt azért határozták el, hogy a sokgyermekes családapákat ne szolgáltassák ki a rendőrség megrendszabályozásának. A fiatalok örömmel vállalkoztak a kellemetlenségek és a rendőri zaklatások eltűrésére. 1/

1898 október 2-án Újpesten megjelent az első munkás havilap "Szabadság" címmel, mint az "Újpest és vidéke kisiparosainak, kigazdáinak havi közlönye". A lap felelős szerkesztője Tinódy Ferenc, kiadója: Rády Sándor volt. Kevéssel az előbbi lap megindulása után Újpesten megjelent még egy munkás újság a "Haladás", "a gödöllői kerület kisiparosainak, kigazdáinak havi közlönye", ennek felelős szerkesztője: Smoll Antal volt. A "Szabadság" c. lap születését az első szám vezércikke a következőkben adja elő "... kisiparosok és munkások azon tényezők, kik lapunk megindítását óhajtották, kik e lapnak megindítását szükségesnek találták és kik a megindításhoz szükséges anyagi áldozatokat keservesen keresett fillérekkel hozták meg és tették lehetővé a lap megjelenését. "A lap az

előfizetési felhívásban is a "Kisiparosok, munkások!"-hoz fordul.^{1/}

A lap tehát következetesen először mindig a kisiparosokat említi. Ez is csak azt bizonyítja, hogy a szervezett munkások túlnyomó része a kisiparosok közül került ki és a helyi munkásujság is elsősorban őrájuk számított mint olvasókra és előfizetőkre.

A szerkesztők azt tervezték, hogy az ujságot később helyi lappá alakítják át. Ez azonban nem következett be, sőt az erős terror következtében 1899 májusában, alig valamivel több mint egy félévi megjelenés után, mind a két lap megszűnt. Ezt követően hosszú időn keresztül egészen 1918 elejéig nem volt Újpesten munkássajtó.

Legszebb és legforróbb napjai voltak ezek a szocialista mozgalomnak, valóságos próbája az elvhűség és áldozatkészségnek. Az újpesti munkások fényesen kiállták ezt a próbát.

Az üldöztetés korszakának legjelentősebb és legemlékezetesebb megmozdulása 1895 május elsején történt. A rendőrség a nyilvános felvonulást országsszerte betiltotta. A fővárosban a főkapitányság által nem engedélyezett gyűlések színhelyén a munkások megjelentek ugyan, a gyűléseket azonban a rendőrség miatt nem tudták megtartani. Újpesten a vörös május elsején munkásvér is folyt. Az újpesti munkások nem törődve a rendőrség betiltásával elhatározták, hogy felvonulással és a rákospalotai erdőben gyűléssel ünneplik a proletár nemzetköziség és a munka ünnepét.

1/ Szabadság 1899. január 1.

A munkásság kora délután a Danubius-gyárnál, és a Munkásképző Egylet helységében gyülekezett. A Danubius-gyári munkások zenészsóval és zászlóval a Váci-uton haladtak a rákospalotai erdő felé. A Mező utcában, ahol el kellett a munkásoknak haladni egy rendőrforgalmazó vezénylete alatt négy lovas és nyolc gyalogrendőrt helyezett el, a rendőrkapitány, ő pedig, hogy a felvonulást megakadályozza, több rendőrrel a munkásmenet elé sietett. A rendőrök a Mező utca közepén találkoztak a kivonuló munkásokkal. A rendőrkapitány a munkások vezetőjét Keipert ~~Ödön~~ Danubiusgyári előmunkást felszólította, hogy a zászlót küldjék vissza, a zenét hallgattassák el és kisebb csoportokra oszolva menjenek ki a rákospalotai erdőbe. A munkások ezt nem tették meg. Erre a kapitány és vezetése alatt álló rendőrök visszavonultak és csatlakoztak a Vasut-utca sarkánál állástfoglaló rendőrökhöz, hogy ha a menet ide ér megállítsák és feloszlassák. Közben a Munkásképző Egyletből kiindult munkások - vörösszegéllyel ellátott fehér zászló alatt, melyre három 8-as volt hímelve / 8 órai munka, 8 órai pihenés, 8 órai szórakozás/ - csatlakoztak a Danubius gyáriakhoz. A Pamut-gyárnál a rendőrök a munkások utját állták, de a munkások a rendőröket elsöpörték, sem a zászlót, nem tudták tőlük elvenni, sem a menetet nem tudták feloszlalni. A rendőrkapitány látva a munkásság elszántságát rendőri segítségért telefonált a főkapitányságra. Onnan vonattal nagyszámu gyalogos rendőr és ezt megelőzően nagy csoport lovasrendőr érkezett. Erre a rendőrkapitány kiadta az utasítást a zászlók elkobzására és a menet feloszlátására. A rendőrök a munkásokra rohantak, sikerült is

a zászlókat elvenni, de a rendőrök helyzete szorongatottá vált, mert a munkások kövekkel és botokkal támadtak rájuk. "Mikor láttam azt - írja a kapitány jelentésében - hogy fegyverhasználat nélkül nemcsak, hogy a zászlókat visszaveszik, hanem rendőreimet is elverik, - kiadtam az utasítást a fegyverhasználatára". A munkásokat a rendőrök karddal támadták meg. Több mint negyedórát folyt a küzdelem, míg a rendőrök végleg el tudták venni a munkásoktól a zászlót és szétverték őket. A brutális rendőrtámadás következtében a munkások közül többen megsérültek, legsúlyosabban Geléta Ádám Danubius-gyári munkás, akit életveszélyes fejsérüléssel a rendőrök a kapitányságra vittek és ott orvosi segélyben részesítették. A munkások vezetőjét Keipert Üdönt letartóztatták.

Már az összetűzést megelőzően a kapitány tíz gyalogrendőrt a rákospalotai erdőbe küldött, hogy ott a munkágyűlés megtartását megakadályozzák. A rendőrszolgálatukat a munkások megtámadták, egyik két tagból álló őrszolgálatától a munkások a kardjukat is elvették és a rendőrszolgálatukat elverték, s egyiket súlyosan meg is sebesítették. Estefelé a felzaklatott munkásság a rendőrség épületét akarta megostromolni, hogy az ott fogva tartott Keipert és társait kiszabadítsa. Körülvették az épületet és beküldtek egy munkást, hogy meg tudja ottvannak-e még Keipert-ék. Az ott lévő Seregélyi rendőrfogalmazó tudva azt, hogy a rendőrök nagyrésze a községben szétszórva van, s a rendőrségi épületben alig van néhány rendőr, s így az esetleges ostromot nem sokáig állhatnák, letagadta hogy az elfogott munkások ott vannak és olyan felvilágosítást adott, hogy őket a főkapitányságra már beszállították. "Mire minden nagyobb zavargás

nélkül széteszlott a fenyegető állást foglalt tömeg."

Az Üsszeütközések alkalmával összesen négy rendőr sebesült meg. Keipert és öt munkást tartóztattak le, akik ellen hatóságát elleni erőszak miatt bírói eljárást indítottak és több évre el is ítélték. A munkásság zászláját, mint bűnjelet lefoglalták s csak évek multán adták vissza. 1/

A rendőrség "vad, brutális, nyers erőszakát" az újpesti vörös május elsején a helyi sajtó is elítélte, és hogy véres verekedésig került a dolog, azért a rendőrséget okolta és különösen az egyik rendőrtisztviselőt, akinél hiányzott "az erély és tapintat" és így elrontotta a dolgot". 2/

Ezzel szembeállította Seregélyi rendőrfogalmazó "tapintatos" eljárását.

Az 1895-ös véres május elsején mutatta meg először Újpest munkássága, hogy ha kell erőszakkal válaszol a hatalom erőszakosságára, s nem tűri a jogfosztottságot, a kisemmizést. A munkásság megmutatta erejét, s a véres harcból erőt merített további küzdelméhez.

A következő 1896 évre esett az újpesti Jutagyár munkásnőinek és munkásainak a második, az 1890 évinél is jelentősebb megmozdulása. Ekkor 900 nő és 200 férfi munkása volt a gyárnak. A munkásnőknek nem is volt szervezetük. De a munkásnőket a hallatlan kizsákmányolás, a nyomor, a nélkülözés megtanította arra, hogy ha nem akarnak testileg és szellemileg tönkre menni, akkor a sztrájk fegyveréhez kell nyulniok. Ez az oszt-

1/ Az újpesti rendőrkapitány jelentése a budapesti rendőrkapitányhoz a május elsején tüntető Danubius-gyári munkások elleni rendőrtámadásról. OL. Főkapitánysági iratok. eln. 1895. 101. MMTVD. 2. köt. 319-320. old. A budapesti fő- és székvárosi állami rendőrség 1895 évi működése. 86-87. old. Újpesti Közlöny. 1895. május 5.

2/ Újpesti Közlöny 1895. május 5.

rák gyár nemcsak a nőket, hanem a serdülő lányokat is kényekedve szerint szípolozta ki. Naponta 12 óra hosszat voltak kénytelenek a részvénytársaság gépeinek rabszolgái lenni. Válatozatlan munkaidő mellett a munkások és munkásnők mind kevessebbet kerestek, a két-három évvel ezelőttinek felét, kétharmadát kapták. Míg a munkásnők akkor hetenként 8-9 forintot kerestek, addig most a munkadíjak redukálása következtében 3,4,5 forintot. A férfiaknál azelőtt 1 forint 45 krajcárig terjed a napibér, most ez csak 1 forint 25-35 krajcárig emelkedett. Az igazgatóság megkövetelte azt is a munkásoktól, hogy ingyen, mint tűzörök vigyázzanak éjjelenként a gyárban, mondván, hogy ezt nem a gyár, hanem a munkások érdeke követeli meg. Sokszor megtörtént, hogy a munkások felváltva hetenként csak 3-4-szer alhattak családjuknál, a többi éjjeleket a gyárban kellett tölteniök, mint ingyen tűzörök. Az átvirrasztott éjszaka után, másnap egész nap, ha nem akartak éhezni dolgozniok kellett.

Ezeket az állapotokat a jutagyár rabszolgái megsokallták és július elején kérelmüket 11 pontban előterjesztették az igazgatóságnak. A követelések meglehetősen szerények voltak. Főbb követeléseik:

a./ a munkaidőt 11 órában állapítsák meg, /sok gyárban ekkor már 10 órás volt a munkanap/ kivéve szombatot, melyen csak 10 órai munkaidő legyen, vasárnap a nőszemélyzet részére teljes munkaszünet rendszeresíttessék.

b./ a hetibért a különböző osztályokban 3-10 forintig,

c./ a munkántulí és vasárnapi munkáknál 25%- pótlék,

d./ a követelések miatt senki el ne bocsátassék a munkából

Az igazgató kétheti gondolkodási időt kért, s annak lejárta után pedig elment "nyaralni". Helyette Bécsből a vezérigazgató jött, gondolván, hogy ő majd rendbeszedi a munkások megzavarodott fejét. A munkások küldöttei ekkor a vezérigazgatónak is átadták írásban foglalt követeléseiket és 14 napi gondolkodási, ill. el nem fogadás esetén felmondási időt ajánlottak fel. A határidő lejárt és a követelésekből mindössze csak a 11 órás munkaidőt fogadták el. Erre augusztus elsején a több mint 1000 munkás és munkásnő sztrájkba lépett. Gondolhatjuk, hogy milyen szörnyű kizsákmányolás és állapotok uralkodhattak a gyárban, ha a szervezetlen munkásnők is a harc e formáját választották. A sztrájkoló munkások gyűlését Rudnay főkapitány nem engedélyezte. 1/

Ekkor az újpesti munkások hirdettek gyűlést. Ezt augusztus 6-án meg is tartották. Ezen a sztrájkoló jutagyári munkások közül mintegy 500-an vettek részt. Az összejövetelen Rády Sándor szólalt fel, aki "mindvégig higgadtan és kellő mérsékléssel beszélt". 2/

Beszédében hangsúlyozta, hogy a munkás védelméről nálunk senki nem gondoskodik, sőt ha ezek a tőke által létalapjukban megtámadtatnak, s csupán az ezzel szemben követendő irányt akarják megbeszélni, nekik ezt is megiltják. A munkás csupán azt követeli, hogy tisztességesen megélhessen. A politikai hatalom álljon félre a bérharc küzdelmeinél, s legyen semleges.

1/ Uj Népszava 1896 augusztus 7. MMTVD 2. kötet. 370-373. old.

2/ Ujpesti Közlöny 1896 augusztus 9.

A munkás csak akkor fog boldogulni, ha saját kebeléből választ-hat képviselőket. Rády után egy Elczholcz nevű jutagyári mun-kás beszélt sokkal tüzetesebben, s munkatársait egyetértésre és összetartásra buzdította, mert csak így boldogulhatnak.^{1/}

A sztrájkoló munkások és a gyár vezetősége között több sikertelen egyezkedési tárgyalás volt. Sem a munkások, sem a gyár vezetősége nem engedett. A sztrájkolók ekkor elhatározták; úgy próbálják az igazgatóságot engedményekre bírni, hogy föl-szólítják a bécsi anya-gyártelep munkásait, hogy szüntessék ők is be a munkát, míg az igazgatóság nem teljesíti a budapesti munkások kívánságait.^{2/} A sztrájk augusztus 22-én békés ki-egyezőssel ért véget. Az igazgatóság elfogadta a 11, szombaton a 10 órás munkaidőt, 6%-os béremelést ígért, mely 3 hónap alatt 15%-ig emelkedett, s megígérte azt is, hogy 6 hónapon belül sen-kit nem bocsátanak el. Az igazgató erre a kereskedelmi miniszté-rium három hivatalnoka jelenlétében becsületszavát adta. A mun-kások azonban ismerték igazgatójukat és becsületszavának értékét s nem akartak munkába lépni. Csak akkor vették fel ismét a mun-kát, amikor a kereskedelmi minisztérium hivatalnoka kijelentette hogy az igazgatónak az ő jelenlétében tett ígérete törvényes, kötelező erejű. Hogy mennyit ér egy igazgató becsületszava és egy minisztériumi tisztviselő ígérete, ezt a munkások saját bő-rükön ismételtelen tapasztalták. Az igazgató csak a szövőosztály dolgozóinak emelte a bérét 6%-kal, a többi osztályét nem, sőt olyan intézkedéseket tett, hogy ott még kevesebbet kerestek,

1/ Ujpesti Közlöny 1896. augusztus 9.

2/ U.o. augusztus 16.

mint a sztrájk előtt. A munkások egy darabig türelmesen vártak, de amikor látták, hogy hiába a vasárnapi és a szombati munkaidő ismét 11 óra, felkeresték a kereskedelmi minisztériumban az iparfelügyelőt, hogy ott a megegyezés megszegése miatt panaszt tegyenek. Az iparfelügyelő elküldte őket a VI. kerületi előljárósághoz, mely megidézte az igazgatóságot, aki maga helyett Frei pénztárnokot küldte el, aki letagadta az egész egyességet, hogy neki erről nincs tudomása, holott az egész tárgyalások alatt ő volt a tolmács. Az iparhatóságnál a tárgyalásokon résztvevő munkásnőket másnap munkábamenet a portás nem engedte be, kijelentette nekik, hogy el vannak bocsátva. Mikor emiatt panaszra mentek az előljáróságra, a jegyző kijelentette nekik, hogy a gyáros csak nem tartja magukat 20 évig a gyárban. Amunkások a hosszú sztrájk után a további harcot már nem tudták vállalni. 1/

A Juta-gyári sztrájkot azért tárgyaltuk részletesen, mert ebben mint cseppben a tenger úgy tükröződnek az akkori munkáviszonyok, a tőkések és az állam módszerei a munkásság harcának letörésére. Időhuzás, ígéretetés, szószegés, a munkások becsapása, a megtorlás, stb., mindaddig míg a munkások teljesen kimerülnek.

Mindebből a munkások levonták azt a következtetést, hogy a harcot sikeresen csak akkor tudják felvenni a tőkéssel, ha szervezkednek. A következő évben meg is alakult a jutagyári munkásnők szakegylete.

1897-ben két kisebb jelentőségű sztrájk volt. Egyik a Wolfner-gyárban, amely azért tört ki, mert egy új gép beállítá-

sa folytán a béreket leszállították. A sztrájk szervezetlen volt és eredmény nélkül ért véget. A másik munkabeszüntetés a Danubius-hajógyárban történt. Itt szintén 400 munkás azért lépett sztrájkba, mert az előmunkások a bért aránytalanul osztották ki. A sztrájk itt is szervezetlenül indult és pár napi küzdelem után ez is eredménytelenül fejeződött be. 1/

Ebben az évben a május elsejét mintegy 2500-3000 munkás ünnepelte meg Ujpesten. 2/

Az 1898-as év nagy munkanélküliséggel köszöntött be Ujpesten. A nagy gyárak, mint a Danubius, stb., alig egyharmad munkást foglalkoztattak mint azelőtt. A munkások utolsó ruhadarabjai is bekerültek a zálogházba, majd bekövetkezett az éhség. 3/ Ez arra indította az előljáróságot, hogy az összeírt 400 legnagyobb nyomorban selylődő munkást néhány közmunka megindításával foglalkoztassa. 4/

Az ujpesti munkásság nagy tüntetéssel ünnepelte az 1848-as forradalom és szabadságharc évfordulóját. A tüntetést március 18-án tartották, melyen 10-15 ezer ember vett részt. A munkások egy gyászkeretes lapot vittek magukkal, a következő felirattal: Meghalt a sajtószabadság. 5/

Az 1899 évben a május elsejére bejelentett gyűléseket és tüntetéseket a rendőrség engedélyezte. Ez a május elseje már országszerte az általános, titkos választói jogért való küzde-

1/ A budapesti szék- és fővárosi állami rendőrség 1897 évi működése. 403. old.

2/ U.o. 398. old.

3/ Szabadság 1899. április 2.

4/ Ugró: im. 68. old.

5/ 2.sz. Áll. Levéltár. Ujpest város elnöki 1892-1914, 1898-4. eln. biz.

lem jegyében folyt. 1/

A délelőtti folyamán az újpesti munkások nyilvános gyűléseket tartottak, amelyeken május elsejé jelentőségével és a munkások követelésével foglalkoztak. Délután pedig mintegy 2 ezren az István-térről kiindulva zenével, zászlókkal és a munkások követeléseit tartalmazó táblákkal vonultak ki a Népszigetre. 2/

Ujpesten az 1899. évben is csak kisebb jelentőségű sztrájkok voltak. Így a szitakötő munkások eredménytelen bérharca. Áprilisban a Lövy Dávid és Fia gőzfűrészgárban egy bántalmazás miatt szüntették be a munkát. Ez pár nap múlva egyezséggel befejeződött. Ugyanebben a gyárban július 26-án a parketta osztály összes munkásai 73-an ismét sztrájkba léptek. Előzőleg a gyárosnak kérvényt juttattak el, ebben kérték, hogy a munkaidő reggel 6-tól este 6-ig tartson, ezenkívül béremelést követeltek. Kijelentették, hogy amennyiben a követeléseket nem teljesítik sztrájkba lépnek. S így is történt. Erre a gyáros elbocsátotta a sztrájkoló munkásokat, de azok sem fizetésüket, sem munkakönyvüket nem voltak hajlandók átvenni. A gyáros a váci főszolgabíróhoz intézett átiratában írja, hogy e mellett még "bujtogatják és fenyegetik az általunk felfogadott új munkásokat, úgy, hogy azok a veszélyes fenyegetés folytán kiléptek, de ezenfelül gyárunk többi osztályainak munkásait is a sztrájkra rávenni iparkodnak, azokat is veszélyesen fenyegetik". Kéri, hogy a munkásokat hivatalosan értesítsék, hogy könyveiket

- 1/ "Legelsősorban az általános, titkos választói jogért kell folytatni a küzdelmet, mert amely népnek nincs joga, nincs annak kenyeke." -írja a májusi felhívásában a Szabadság 1899. május 1-1 száma.
- 2/ Jelentés a Budapest fő- és székvárosi állami rendőrség 1899. évi működéséről. 311-312. old.

az előljáráságon átvehetik, és hogy figyelmeztessék a sztrájkolókat, hogy a gyár körül ne tartózkodjanak és a munkásokat ne fenyegetessék. A főszolgabíró rendelete kimondja, hogy "szükség esetén a rendőrség veendő igénybe". ^{1/} Junius 8-án a sztráksok léptek sztrájkba. Követelték a 8 órai munkaidőt az eddigi bérek megtartása mellett. A sürgős megrendelésekkel elhalmozott munkaadók teljesítették a munkások követelését, később azonban visszavonták úgy, hogy a sztrájk július 17-én eredménytelenül ért véget. ^{2/}

Az újpesti munkások és azoknak kiküldöttei tevékenyen résztvettek a párt országos politikájában is. Kiküldötteit ott találjuk a párt, a szakszervezeti kongresszusokon. Az 1890-es évek első felének pártharcaiban az újpesti pártszervezet, a kongresszusi kiküldöttek az osztályharcos szárnyal szemben a reformista csoportot támogatták. Ezt érthetővé teszi a pártszervezet kisipari összetétele. Így a SzDP II. kongresszusán a 15 újpesti küldött /összesen 38 volt a vidéki küldött/ a reformista ellenzékot támogatta. ^{3/} Az osztályharcos Magyarországi Szociáldemokrata Munkáspárt megalakulását az újpesti pártszervezet bizalmi férfiai is elítélték. Meg kell azonban állapítani, hogy az alakuló kongresszust Újpestről is üdvözölték munkások. ^{4/} Mindemellett az újpesti munkások küldötteinek felszólalásait javaslatait az a szándék vezette, hogy a párt politikáját jobban a munkások érdekeinek rendelje alá. A párt és a szakszer-

1/ 2.sz. Áll. Levéltár. Újpesti iratok 22.145/1899. A sztrájk további sorsáról nincsenek adataink.

2/ U.o. 488-489. old. MMTVD. 2. kötet. 625. old.

3/ S Vincze Edit: im. 133. old.

4/ U.o. 167, 171. old.

vezetek a tanulatlan munkások és a munkásnők szervezését elhanyagolták. A párt III. kongresszusán felszólaló munkásnő, Kotzauerek "fájlalja és igazságtalannak találja azt, hogy nem foglalkozott a kongresszus női kérdésekkel". 1/

A szocialista mozgalom elsősorban a fővárosra támaszkodott, a vidéket, a földmunkások szervezését elhanyagolták, a pártvezetőség budapesti lakosokból állott. Ezt az egyoldalúságot a karta felszámolni az ujpesti pártszervezet 1895. évi kongresszusra benyújtott indítványa. A pártszervezet javasolta, hogy a pártvezetőség 13 tagból álljon, amelyből 6 tag állandóan Budapesten alakják, a többi pedig a vidék nagyobb városaiban, ahol nagyobb mozgalom van, de mindenesetre kettő a földművelők köréből legyen. 2/

Ugyanezen a kongresszuson Schneider András és Geleta Róza ujpesti küldöttek, az általános titkos választójog kérdéséhez szólnak hozzá. Több tüntetés is volt Ujpesten az általános választójog érdekében. Így többek között 1897 november 7-én, 1899 július 2-án.

1899 májusában az első országos szakszervezeti kongresszuson vidékről 35 küldött 23 szakegylet képviselőjében jelent meg. Ujpestről a szövőmunkások 3, a szobafestők 2, az asztalosok 2, a szítaszövők 2 küldöttet küldtek. A kongresszuson az ujpesti asztalosok a következő indítványt nyújtották be: "A magyarországi szakszervezeti kongresszus utasítsa a szakszervezeti tanácsot, esetleg a titkárságot, hogy az egész országban, úgy a fővárosban, mint vidéken, a viszonyokhoz mérten a 8 órai

1/ MMTVD. 2. köt. 283. old.

2/ Jelentés a Budapest fő- és székváros állami rendőrség 1899. évi működéséről 341. old.

munkaidő mellett a legmesszebbmenő agitációt fejtse ki, hogy a mai nagy munkanélküliség némileg korlátozva legyen." 1/

A századfordulón tehát jelentős volt az újpesti szocialista munkásmozgalom, szervezetileg állandóan erősödött, befolyása növekedett. Budapest után Újpest volt a szociáldemokrata mozgalom egyik legjelentősebb góca. Az újpesti munkások harcos hagyományokkal léptek az új évszázadba, amelyből az elkövetkezendő évek nehéz, de dicsőséges harcaiban erőt merítettek.

1900 - 1914.

A XIX.-XX. század fordulóján Magyarország is az imperia-
lizmus korzakába lépett. Hazánkban a század elején az ipar
fejlődése még gyors volt, s ez tükröződött Ujpest fejlődésében
is. A már meglévő gyárak bővültek, s ezek mellett új ipartele-
pülések keletkeztek. Míg 1900-ban a 20 munkásnál többet foglal-
koztató gyárak száma - mint az előző fejezetben láttuk - 15
volt, addig 1907-1908-ban már 30,^{1/} az 1910-es népszámlálás ide-
jén pedig 41.

Az új gyárak közül a legjelentősebbek az 1903-ban alakult
Győrffi Kornél érc- fém- és vasárugyár, a Keleti- Murányi vegyi-
gyár, az 1906-ban létrejött Werkner kovácsolható vas gyára, az
1907-ben az Egyesült Izzóból kivált Egyesült Villamossági és
Gépgyár és az 1911-ben alapított Chinoín RT. gyógyszergyár.^{2/}

A tárgyalt időszakban fejlődött Ujpest legnagyobb gyárte-
lepévé az Egyesült Izzólámpa és Villamossági RT, mely csaknem
kizárólag exportra termelt. 1910-ben a gyár 2107 munkást foglal-
koztat, melynek jóval több mint felelnő. A gyár vezetői még eb-
ben az évben elhatározták, hogy az üzemet jelentősen kibővitik
és ennek megfelelően a munkáslétszámot több mint 3000-re emelik.^{3/}

A Magyar Pamutipar RT-ben 1910-ben 612, a Wolfner féle bőr-
és hadifelszerelések gyárában 590, a Jutagyárban 1098 munkás ke-
reste meg mindennapi szükös kenyerét.

1/ Magyarország vármegyéi és városai. Pest-Pilis-Solt Kiskun vár-
megye.

2/ U.o.

3/ Berend Iván - Bánki György: Magyarország gyáripara 1900-1914.
Bp. 1955. 101. old.

Míg 1900-ban a nagyüzemi munkások létszáma 2025, a Jutagárban dolgozó munkásokkal együtt 2800 volt, addig 1910-ben 6311, illetve 7409. A gyáripari munkásság létszáma Ujpesten egy évtized alatt tehát közel háromszorosára emelkedett. 1910 után a növekedés tovább tartott, de erre vonatkozólag pontos adataink nincsenek.

A gyáripari munkásság mellett létszámban továbbra is jelentősebb volt a kis- és középipari munkásság. Az iparban foglalkoztatott keresők létszáma 1910-ben 17.061 volt. Ha ebből leszámoljuk az 1478 segéd nélkül dolgozó és a 959 segéddel, illetve segédekkel dolgozók létszámát /2437/ akkor is az ipari munkásság több mint felét a kis- és középipar foglalkoztatta.^{1/}

A század első évtizedében az ipari fejlődés eredményeképpen Ujpest ipari település jellege még jobban kidomborodott. Míg 1900-ban az összkeresőknek csak 57%-át foglalkoztatta az ipar, addig 1910-ben már közel 70%-át.

Természetesen tovább növekedett Ujpest lakossága is:

1900-ban 42.178,

1910-ben 55.918.

A szaporodás tehát 13,730, 32%. A növekedés közel 60%-át adta a bevándorlás, a többit a természetes szaporodás.^{2/}

Az imperializmus időszakában a kartellek kifejlődésével a burzsoázia haszna állandóan növekedett, tőkéje, mindenekelőtt a nagytőkéseké gyorsan szaporodott. Nézzük meg Ujpest legnagyobb gyárának az Egyesült Izzó RT-nak példáját. Míg 1900-ban tőkeereje 3.100.000 Korona, addig 1913-ban 8.595.784 Korona, a növekedés te-

1/ Az Ujpestről Budapestre és Rákospalotára járó és ott dolgozó, illetve a Budapestre és Rákospalotán lakó, de Ujpesten dolgozó munkások létszáma kb. kiegyenlíthette egymást, s ezért figyelmen kívül hagyható.

2/ Az 1910-es népszámlálás adatai alapján.

hát 277 %-os, a kimutatott nyereség pedig a következőképpen alakult; 1900-ban 342.040 Korona, 1913-ban pedig már 1,259.555, a növekedés 367 %. A nyereség tehát 1900-ban az alaptőkének 11, 1913-ban pedig már 25 %-a.^{1/}

A gazdagság felhalmozódása kevesek kezében, nélkülözést, nyomort jelentett a dolgozók számára. A század elején a munkásosztály életszínvonala stagnált, ill. csökkent, különösen a válság időszakában. Országos viszonylatban a névleges bérek ugyan 1900-tól 1913-ig 21%-kal emelkedtek, de a reálbérek, a létfenntartási költségek növekedése következtében kb. 25%-kal süllyedtek.

A munkásság helyzetét, egészségét, lelkiállását súlyosan befolyásolta a hosszú munkaidő. A munkaidő különösen a kis- és középiparban volt hosszú. A mesterek hasznukat, versenyképességüket a munkaidő hosszúságával igyekeztek biztosítani.

A század elején az újpesti sütődékben a munkaidő 16-18 órát is tartott.^{2/} A szobrászok sokszor napi 16 órát dolgoztak, a szítások, a kádárok munkaideje reggel 5 órától este 9 óráig tartott.^{3/} Az asztalosoknál a munkaidő - ez volt a legjelentősebb kisipari ág Újpesten 1902-ben 700-750 alkalmazottat foglalkoztatott a 320 munkaadó - reggel 6-tól este 9-ig tartott, de ha sürgős volt a munka, egész reggelig kellett dolgozni.^{4/}

A kisiparban a heti bér 4-10 forintig terjedt.^{5/} Ugyanakkor 1900-ban egy mázsa buza ára 15.24 korona volt.

1/ Berend I. - Ránki Gy.: I.m. 336-337. old.

2/ Koffler Nándor újpesti küldött felszólalása a sütőmunkás kongresszuson. A magyarországi szocialisztikus munkásmozgalemak az 1902 évben. Bp. 1902. 204 old.

3/ Smol Antal az újpesti általános szakszervező bizottság tagjának felszólalása a famunkás kongresszuson. u.o. 219-220. old.

4/ Bauer Gyula az újpesti asztalosok szakszervelete küldöttének felszólalása a famunkás kongresszuson. u.o.

5/ U.o. 204, 219-220. old.

A gyárakban a munkaidő rövidebb ideig tartott, mint a kisiparban, de a napi 10 órát itt is meghaladta, általában 11 óra volt.

A sztrájk egyik fő célkitűzése a kis- és gyáriparban egyaránt, mint a későbbiekben látni fogjuk, a munkaidő csökkentése. A munkásság e téren ért is el eredményeket.

Az 1907-ben elfogadott munkarendi szerződés, melyet a famunkások szervező bizottsága és az újpesti faesztergályos mesterek kötöttek, a munkaidőt napi 9 órában állapítja meg.^{1/}

A Leiner-testvérek, a Stasser és Schönfeld, valamint Weiss Ármin gyárában 1910-ben a munkaidő napi 10 óra volt.^{2/} Ugyanakkor ennél kevesebb időt, napi 9 órát dolgoztak az Egyesült Villamossági és Gépgyár munkásai.^{3/} A Reisz Dávid és Társai szikvizgyárban 1913-ban a munkaidő egy órás ebédszünettel reggel 6 - este 6-ig tartott, tehát a napi munkaidő 11 óra hosszat tartott.^{4/}

Meg lehet tehát állapítani, hogy még az első világháború előtt is az ipari munkások általában napi 10 órát dolgoztak, a gyárban is csak úgy mint a kisiparban, a munkásokkal durván bántak, emberi méltóságukban megsértették. A munkásokat szinte nem vették emberszámba.

A nehéz, súlyos munkának csekély volt a díjazása. A gyáriparban ugyan többet kerestek a munkások, mint a kisiparban, de ez is kevés volt a munkásnak családjá fenntartásához. Különösen kicsi volt a nőmunkások keresete. 1908-ban a Jutagyárban a fonó- és szövő nők heti keresete átlag 10 Korona volt, a férfi munkások

1/ 2.sz. Áll.Levéltár. Újpesti polgármesteri iratok 22631/1907.
2/ 2.sz. Áll.Levéltár. Újpesti polgármesteri iratok 3142/1910.,
3159/1910.
3/ 2.sz. Áll.Levéltár. Újpesti polgármesteri iratok 1394/1911.
4/ 2.sz. Áll.Levéltár. Újpesti polgármesteri iratok 5986/1913.

heti keresete nem érte el a 15 koronát.^{1/} 1913-ban annak ellenére, hogy az árak állandóan emelkedtek a Wolfner bőrgyárban a heti bér 20-24 Koronát tett ki.^{2/}

A gyárosok, a mesterek különösen az ifjúságot, a gyermekeket zsákmányolták ki kegyetlenül. Az osztrák érdekeltségű Pamutgyárban nagyszámu serdületlen, iskolaköteles lányokat alkalmaztak, 30 krajcáros napszámért.^{3/}

A mesterek a legkülönbözőbb módszereket alkalmazták a tanoncok súlyos kizsákmányolása, kiszolgáltatottsága érdekében. Jellemző Steiner Hermann asztalosmester esete, aki távoli vidékről ismerősei révén szedte össze a tanoncokat, hogy a gyerekek - egyedül állva a számukra idegen városban - teljesen ki legyenek neki szolgáltatva. A kizsákmányoltatottságot még fokozta azzal, hogy a tanoncszerződésbe mindig belevette, hogy a szülők 80 Korona kötbért tartoznak fizetni, ha a gyermek otthagyja a műhelyt. Így bebiztosítva magát reggel fél 5-től éjjel 11-12-ig dolgoztatta az inasait. "Enni ad nekik, de olyan ételt, amitől még a kis igényű falusi parasztszülők gyermekeinek is elmenjen a kedve az evéstől. Hanem verést, azt ad nekik, mindennap bőven, hehogy elszokjanak tőle".^{4/}

Az is jellemző volt a viszonyokra, hogy a tanoncok az ipartestületnél többször tettek panaszt a mesterre, de minden eredmény nélkül.

A munkaadók a munkások egészségével, testi épségével nem törődtek. A munkahelyek egészségtelenek, piszkosak voltak, tisztál-

1/ A magyarországi szocialisztikus munkásmozgalmak az 1908 évben. Bp. 1909. 1120 old.

2/ Bőrmunkás 1914. február 15.

3/ Ujpest 1909. október 31.

4/ Ujpesti Napló 1909. július 25.

kedési lehetőség nem volt, sokszor még ivóvizről sem gondoskodtak.¹ Gyakori volt a baleset, amely sokszor halálos áldozatot is követelt. Az Újpest c. ujság 1910-ben követelte, hogy tartsanak szigorú vizsgálatot a Mauthner-gyárban, ahol már több munkás életét vesztette, "mert nem akarjuk hinni, hogy ott az előírt óvintézkedések fogantatosítva lennének."^{2/}

Ha a munkás megbetegedett, a munkaadó részéről nem hogy segítséget kapott volna, hanem elvesztette munkáját, amely egyenlő volt a nyomorral, az utcára kerüléssel. A Leiner testvérek gyárának munkarendje kimondotta "A munkaadó gyár kiköti magának azon jogot, hogy megbetegedett munkását 8 napon túl tartó betegség után nem köteles visszavenni."^{3/}

Az újpesti munkásság nehéz helyzetét még súlyosbította lakáshelyzete.

A lakáskérdés az európai kontinensen a nagyipari kapitalizmus kialakulásával a XIX. szd. második felében vált akuttá, főleg a gazdasági központokban fekvő városokban. Angliában, ahol a kapitalizmus korábban jelentkezett, a lakásviszonyok már a múlt század első felében is súlyosan érintették a munkásokat. Engels: A munkásosztály helyzete Angliában c. munkájában a munkások helyzetének tárgyalását az elképesztő lakásviszonyok leírásával kezdi, s művének egy elég tekintélyes része foglalkozik ezzel a kérdéssel.

1/ 1903-ban egy Wolfner gyári sztrájknál a követelések között az is szerepelt, hogy gondoskodni kelleelegendő ivóvizről. A magyarországi szocialisztikus munkásmozgalmak az 1903 évben. Bp. 1904. 359. old. Ugyanebben a gyárban egy 1912 évi sztrájk követelése között ismét szerepel az ivóviz, s ezen kívül a mosdóedény követelésének kérdése. A magyarországi szocialisztikus munkásmozgalmak az 1912 évben. Bp. 1913. 731. old.

2/ Újpest. 1910. jun. 19.

3/ 2.sz. Áll. Levéltár. Újpesti polgármesteri iratok 3142/1910.

sel. Nálunk Magyarországon és ezen belül Ujpesten is, mivel a gyár-
ipari kapitalizmus is későbbben fejlődött ki, a XIX. szd. harmadik
harmadában jelentkezett égetően ez a probléma.

A kapitalizmusban - különösen annak kezdeti időszakában és
a gazdasági fellendülések idején - a lakásinség és a lakásnyomor
fő oka abból eredt, hogy a lakosság hirtelen a nagyvárosokba tó-
dult, amivel a lakásépítkezés nem tartott lépést. Ujpest esetében
is ennek vagyunk tanúi. A bevándorló, csak munkaerejével rendel-
kező rétegek, a legprimitívebb olcsóbéru egészségügyi szempontból
nem megfelelő lakások bérét tudták megfizetni, vagy albérletben,
ágybérletben húzták meg magukat, zsufolt egészségtelen lakásokban,
vagy sokszor lakásoknak sem nevezhető helységekben. A hirtelen
bevándorlás másrészt azt eredményezte, hogy a lakbérek emelkedtek,
a zsufoltság nőtt és egyesek egyáltalán nem jutottak fedélhez,
mások pedig emberi lakásra alkalmatlan tákolmányokban tengették
életüket.

Az ujpesti lakásinséget még fokozták a feudális maradványok.
Mint láttuk Ujpest területe a Károlyi-uradalomhoz tartozott, a
települést az uradalom hozta létre. Az uradalom által felosztott
telkek nagyrésze haszonbéres volt, amelyre a haszonbérlő jelzálog-
kölcseont sem kaphatott. A háztulajdonosok a telektulajdonos urada-
lommal szemben nagyon előnytelen helyzetben voltak. Az 1840-ben
kelt u.n. alapítási oklevél kimondotta, hogy a haszonbéres telken
épült házat eladni csak uraság beleegyezésével lehet. Ha a tulaj-
donos a házat eladta a földbirtokost a vételár 3-5 %-a illette
meg. A telek megváltására az alapító oklevél semmiféle rendelke-
zést nem tartalmazott, s így az örökhaszonbérlőket a mindenkori
földtulajdonostól megszabott megváltási feltételektől tette füg-

gővé. Midőn a telekkönyvi intézményt behozták, sikerült Károlynak a telekkönyvbe bejegyeztetni, hogy a haszonbéres telken épült házat a tulajdonosnak földbirtokos beleegyezésével adhatja el.^{1/}

Ezek a feudális maradványok gátolták a város fejlődését, s hátrányosan hatottak a lakáshelyzetre is. A nehéz lakásviszonyokhoz hozzájárult az is, hogy mivel a szomszédos fővárosban még magasabbak voltak a lakbérek a főváros szegényebb sorsú lakosai közül sokan költözködtek ki Ujpestre, miáltal itt lakásdrágaságot és még nagyobb lakáshiányt okoztak. Ehhez még hozzá kell venni azt is, hogy Ujpesten 1912-ig nem volt vízvezeték és a vízvezeték hiányán nem épülhettek emeletes házak. 1910-ben 2574 lakóház között csak 19 egyemeletes, 15 kétemeletes lakóházat találunk. A szűkre szabott telken /300 □-81/ földszintes házak állottak. A házak többsége csak azért épült, hogy a tulajdonos lakjon bennük. Ezek a családi házak csak később kaptak toldalékot kiadó lakások számára, illetve lakók részére. Ujpest minden terv nélkül épült ki. "Időmegviselte, egészségtelen schufni-házakban lakik a város zöme. Zsufolt lakások, bacilus és tüdővésztelepek bitorolják a lakás nevét."^{2/}

A lakáshelyzet a század elejére Ujpesten is tűrhetetlenné vált.^{3/}

1/ Ugró Gy: i.m.

2/ Ujpest 1909. február 23.

3/ Egy 1907-ben kelt, a belügyminiszterhez intézett kérvény is elismeri, hogy Ujpesten "...a rendkívüli nagy lakáshiány miatt a szegényemberek százai, vagy túlszufolt lakásokban, vagy emberi hajlékra alkalmatlan helyiségekben laknak, amelyekkel szemben a hatóság is ugyszólván tehetetlen, mert a kilakoltatás a lakáshiány miatt csak a szabad ég alá volna eszközölhető". Idézi Ugró Gy.: i.m. 82. old. Wolfner Tivadar és társai 1899-ben a képviselőtestület ülésén indítványozták, hogy a hajléktalanok részére egy melegedő szobával ellátott hajléktalanok menhelyét állítsanak fel. 2.sz.Áll.Levéltár.Ujpesti képviselőtestületi közgyűlési jegyzőkönyv. /A továbbiakban Közgyűlési jgk./ 1899. december 16.

Az újpesti munkások, általában a dolgozók nehéz, embertelen lakáskörülményeit a statisztikai adatok is jól érzékeltetik.

1910-ben a lakások száma 12.757, s ha ehhez hozzávesszük a lakásul használt műhelyeket, padlásokat, pincéket, ólakat, stb., akkor 13.105.

A lakások közül egy konyhából	71	az egész %-ában. 0.5
egy szobából	1.168	9.-
szoba-konyhából	6.363	50.-
szoba-konyha-kamrából	2.407	18.5
két szobából	1.814	14.5
három szobából	529	4.-
négy szobából	215	2.-
öt szobából	105	1.-
hat szobán felül	85	0.5

Összesen: 12.757 100. lakás állt.^{1/}

A lakások döntő része, 78%-a tehát egy helyiségből, illetve szoba konyhából állott. Az egyszobás lakások nagy többsége még éléskamrával sem rendelkezett. A lakások egy tekintélyes része kis alapterületű is volt, mivel az építkezéseknél az volt a cél, hogy minél több lakást építsenek, mert ez a tulajdonosnak egyben több lakbért is jelentett. Jellemző még az újpesti viszonyokra, hogy csak 385 lakást, az összlakások 3%-át építették fürdőszobával.^{2/}

1/ A h. polgármester jelentése az 1913 évi költségvetés tárgyában. Közgyűlési jvk. 1912. okt. 31.; Ugró Gy.: i.m. 189. old. Az adatok az 1910-es népszámláláson alapulnak.

2/ A munkások által lakott szoba-konyhás lakások közül csak 4 rendelkezett fürdőszobával.

Az egészséges, elfogadható ideális laksűrűség szobánként kettő személy. Ezzel szemben Ujpesten 1910-ben egy lakásra átlag 4.3 személy jutott, s ha ehhez hozzávesszük, hogy a lakások közel 80%-a egyszobás volt, elének tűnik az ujpesti túlszűfolt lakások riasztó képe.

A dolgozók többsége legalább ötödmagával lakott egyszobás lakásban. De jelentős volt azoknak a száma is akik még többet magukkal laktak.

Az egyhelyységből álló és a szoba-konyhás lakások közül:

1087-ben	6 személy,
629-ben	7 " ,
345-ben	8 " ,
180-ban	9 " ,
162-ben	10-nél több személy élt.

Jelentős volt Ujpesten azoknak a száma is, akik nem lakóépületekben éltek. Ebben az időben 101 műhelyben, 182 fészkerben és ólban, 84 pincében, istállóban és padláson laktak munkások.^{1/}

Az egyik ujpesti ujság a következőket írta: "A hosszú Váci-uton gyárak terjeszkednek. A gyárak mellett házak. Rozoga, időmegviselt, egészségtelen bacilus telepek. Ahol drága a fekhely... Váci ut 36. Öreg, kopott, düledező viskó. Vagy 500-600-an laknak benne. Minden lakásban 8-10 albérló. Földön háló, szalmán fekvő. Viz nincs a házban. A csatorna bűzlik. Összesen négy WC van. Bacilus telep ez a ház."^{2/}

1/ A h. polgármester jelentése az 1913 évi költségvetés tárgyában. Közgyűlési jzk. 1912. okt. 31.

2/ Ujpest. 1908. nov. 8.

A házbérzssora gyakran párosult az élelmiszerzssorával. A háztulajdonosok, mindenek előtt a nagyobb bérházak tulajdonosai szatócsüzletet tartottak fenn, s a lakóikat arra kényszerítették, hogy ott vásároljanak. A rossz minőségű árukat drágán adták.^{1/}

Ha a munkásosztály helyzete nehéz volt a kapitalizmus "normális" viszonyai között, akkor még elviselhetetlenebbé vált a kapitalizmus betegségének idején, a gazdasági válságok időszakában. A válságok ugyan az egész munkásosztályt súlyosan érintették, de a munkáját is elvesztő nagyszámu munkanélküli az éhenhalás küszöbére jutott.

Az 1900-1914-ig terjedő időszakban két gazdasági válság rázta meg a kapitalizmust. Az egyik 1900-1903-as, a másik, amely az első világháborút megelőzően fejlődött ki.

A század eleji gazdasági válság idején Magyarországon kb. 100.000 munkanélküli volt. Az 1900-1903-as válság a Budapest környéki gyár- és munkástelepülések közül a legsúlyosabban Ujpestet érintette. Az ujpesti előljáróság a következőt jelenti a főszolgabírónak 1903-ban: "A nyomor tényleg Ujpest községében egy idő óta óriási, mert a gyárak teljes munkahiány miatt ha néhány órát dolgoznak is, azt is csak azért teszik, hogy egy pár nélkülözhetetlen emberüket ne legyenek kénytelenek elbocsátani. Megejtett nyomozásaim alapján a munkanélküli munkások számát a legkisebb számítás szerint 4000-re becsülöm".^{2/}

A munkanélküli munkások nyomora, nélkülözése szinte elviselhetetlen mértéket öltött. Ennek politikai következménye na-

1/ Ujpest. 1908. nov. 8.

2/ 2.sz.Áll.Levéltár. Ujpesti polgármesteri iratok. 1903- 1 eln. biz. A főszolgabíró is elismeri, hogy a nyomor Ujpesten a legnagyobb. /"A nyomor ily nagy mértékben csak Ujpesten uralkodik. A főszolgabíró leirata a községi előljárókhöz. u.o. 2373/1901.

gyon aggasztotta az uralkodó osztályokat, helyi képviselőiket. Különösen azért, mert "Mostmár nemcsak a könnyelmű, iszákos munkásoknál mutatkozik a nyomor, hanem azoknál is, akik annak idején szükség filléreiket gondosan félrerakták".^{1/}

A munkanélküliek között az elkeseredés igen nagy volt. A munkanélküliek "a szociális, ill. inkább anarchikus eszmék befogadására igen fogékonyak."^{2/}

Hogyan próbáltak az illetékesek a munkanélküliségen, a nyomoron segíteni, hogyan igyekeztek a szociális és anarchikus eszmék terjedését megakadályozni? A budapesti rendőrfőkapitány helyettese erre vonatkozó elgondolását a következőkben fejti ki. "Kolozsváry Gyula rendőrtanácsos, az újpesti kerületi kapitányság vezetője... megdöbbentő képet adja az ott jelentkező inségnek. A lakosság 90%-át itt a munkásosztály teszi ki, amelynek jelentékeny része munka és kenyér nélkül van. Ezeknek nagy részét a szociális eszmék befolyása alatt álló munkások teszik ki, akik a felebaráti szeretet adományait ridegen visszautasítják, mint alamizsnát",^{3/} melyre szükségük nincs és munkát követelnek, amelyből eltartják éhező családjukat. Feleslegesnek tartom, hogy Nagymáltóságod előtt kifejtsem, mily veszélyeket rejt magában a vázolt tömegnyomor a társadalomra nézve, s hogy a társadalom viszonyoknak egészséges irányban továbbfejlődése érdekében mennyire szükségesnek mutatkozik ezen inséget állami beavatkozás útján is megszüntetni. Megfontolt mérlegelés után annak, hogy mily

1/2.sz.Áll.Levéltár. Újpesti polgármesteri iratok. 1903-1 eln. biz.

2/ U.o.

3/ Az újpesti előljáróság ugyan ezzel szemben azt jelenti, hogy a "segély akciónál azt nem tapasztaltuk, hogy a segélynyújtást ne fogadnák el..." 2.sz.Áll.Levéltár. Újpesti polgármesteri iratok. 1903-1 eln.biz.

káros következményeket vonhat maga után az, hogy a szegények segélyezése útján az államhatalom táplálja a tömegeknek azt a balhitét, hogy a segélyezésre joga van, nem tartanám célszerűnek, hogy az inségben sanyalódók nyomorának apasztása a kormány részéről nyújtandó pénzbeli segélyezéssel kíséreltessék meg, mert még egyfelől csökkentené a munkaszeretetet, másfelől növelné a henyélésre való hajlamot és táplálná az alamizsna útján való megélhetés iránti vágyat. Tekintettel arra, hogy a jelenlegi nyomorban sanyalódó lakosság zömét nem dologkerülő professzionátus /hivatásos/ könyöradomány-hajhászó elemek, hanem kedvezőbb gazdasági viszonyok mellett rendes keresetforrással bíró munkás egyének képezik az inség megszüntetésére legalkalmasabb külső eszköznek tartanám itt a főváros területén az állami és törvényhatósági szükségmunkák sürgős elrendelését és a székesfőváros területén működő foglalkoztató műhelyek, kenyérkiosztó egyesületeknek, népkonyháknak, valamint Ujpest község területén működő jótékonyági egyesületek, de főleg a hajléktalanok menhelyének felállítását célzó ujpesti jótékonyági egyesületnek az állam részéről nyújtandó anyagi támogatásban részesítését, illetve ilyenek szervezését és alakulásának elősegítését..."^{1/}

Munka helyett tehát szükségmunka fillérekért, menhely, "jótékonyági" egyesületek támogatása, népkonyhák.

Ujpest előljárósága ugyan még szükségmunkát sem szervezett, s munka helyett 1901 telén 1300 éhezőnek adtak naponta fél liter levest és egy szelet kenyeret és "ezzel ennyi embert ment meg az

1/ A budapesti rendőrfőkapitány jelentése a belügyminiszternek a fővárosban és környékén uralkodó inségről és munkanélkülségről. FI.A. Pestmegyei főispáni iratok 1903-79. MMTVD. 3.köt. 101. old.

éhenhalástól, de még ez mind nem elég arra, hogy minden éhező minden nap jóllakjék" /de vajon jól lakott-e az az 1300 aki kapott fél liter levest egy darab kenyérrel?/ 1/

A válság éveinek más telein is fenntartották a népkonyhákat. 1903-ban három népkonyha osztotta a leveseket, amelyeket ugyan február 20 felé anyagi eszközök hiánya miatt be kellett zárni. 2/

A népkonyhát, az inségkonyhát 1904-1905 telén is felállították. Ezen kívül az előljáróság több ezer mássa burgonyát szerzett be, ezen kívül kapott a "magas kormánytól" 300 q burgonyát és 200 q kenyérlisztet, 50 %-os árkedvezménnyel, s ennek kisebb részét ingyen, tulnyomó részét beszerzési áron felosztotta a munkanélküliek között. 3/

1913-1914-ben az ujbpesti munkások nehéz helyzetét újra a nagyarányu munkanélküliség nehezíti meg. A munkanélküliség már nagyarányu volt 1913 elején. 4/ A város polgármestere, dr. Miklós Antal írja 1913 végén: "minden iparágban oly óriási munkahiány és oly munkanélküliség kapott lábra milyenre példa évtizedek óta nem volt." 5/

Még 1914 elején is 1704 munkanélkülit tartottak nyilván. 6/

De nemcsak a munkáslétszám csökkent, hanem a munkaidőt is korlátozták, akik nem vesztették el munkájukat, azok is kevesebb időt dolgoztak, s természetesebben kevesebbet is kerestek. Ezen munkások sorsa is keserves lett. 7/

1/ 2.sz. Áll. Levéltár. Ujbpesti polgármesteri iratok 2373/1901.
Ujbpesti Közlöny 1901. jan. 6.

2/ 2.sz. Áll. Levéltár. Ujbpesti polgármesteri iratok 1903-1 eln. biz.

3/ Közgyűlési jzk. 1904. dec. 15, 1905. márc. 16.

4/ Ellenzéki Hírlap. 1913. márc. 2.

5/ Ellenzéki Hírlap. 1913. nov. 30.

6/ Ujbpest és Vidéke 1914. jan. 5.

7/ Közgyűlési jzk. 1914. febr. 11.

Miklós Móric szociáldemokrata párti képviselőtestületi tag 1913-ban a közgyűlésen többször szóvátette a munkanélküliség kérdését és kérte, hogy a kérdést tűzzék napirendre. A városi tanács azzal tért ki a kérdés elől, hogy megígérte, hogy az év folyamán ebben a kérdésben érdemleges javaslatot tesz. Erre azonban majd csak decemberben a SzDP ujpesti titkársága kérvényével kapcsolatban került sor.

Miklós Móric elmondta azt is, hogy az ujpesti rendőrkapitány a munkanélküliségen, ezen a szociális kérdésen úgy segít, hogy a munkanélkülieket lefogatja. Miklós Móricnak ez a napirend előtti felszólalása 1913 június 25-én hangzott el. A polgármester megígérte, hogy a legközelebbi ülésen válaszol. Jellemző, hogy ez csak a következő év február 11-én történt meg és még jellemzőbb a válasz. A polgármester válasza szerint "a vagyon és személybiztonsághoz volt erre szükség." 1/

A munkanélküliek nehéz helyzetén a szakszervezetek helyi szervei igyekeztek könnyíteni. 1913 végéig 26.478 Korona munkanélküli segélyt fizettek ki.^{2/}

Ezzel szemben a város semmit sem tett a munkanélküliek ügyében. Mivel a munkásszervezetek anyagi forrásai a hosszantartó válság következtében kiapadtak és mivel "a közeledő tél legkétségbeejtőbb borzalmának tekinthetünk elébe, a helyi pártszervezet titkársága 1913 november 4-én az előljárósághoz fordult. Kérvényükben kérték, hogy az ujpesti munkásotthonban egyesült munkásszervezeteknek megfelelő segélyt szavazzanak meg és a szükséges

1/ Közgyűlési jzk. 1913 jun. 25; október 15; 1914. febr. 11.

2/ A SzDP ujpesti titkárságának kérvénye a munkanélküliség ügyében a polgármesterhez. Közgyűlési jzk. 1913. december 16.

közmunkák mihamarább elvégeztessenek.^{1/}

A tanács javasolta, hogy 10.000 K-t szavazzanak meg, úgy hogy 4 ezret 1913-ban és 6 ezret 1914-ben használjanak fel. A magyar uralkodó osztályok elve az volt, hogy ingyen segély nincs, a tanács is azt javasolta, hogy az összeget a munkanélküliek foglalkoztatására használják fel, mivel azonban ez nehezen lett volna kivihető, ettől elálltak.

Többen a 10.000 K-t keveselték - mint láttuk a munkásszervezetek több mint 26.000 K-t fordítottak eddig segélyezésre - és 20.000 K-t javasoltak. De ezt nem fogadták el. Miklós Móric felszólalásában kifejti, hogy "itt nem alamizsna kérdésről van szó, hanem a munkásság jogos igényének az érvényesítéséről." Szerinte egy-egy személyre, ha a családtagokat is számítjuk 80 fillér, vagy 1 Korona fog jutni.^{2/}

A segélyt legalább 8 hetes munkanélküliséghez kötötték, később azonban ezt leszállították 2 hétre, mivel a 8 hét "sokakra nézve igen hátrányos és méltánytalan volt, mert a munkásnak életfenntartásához szükséges anyagi készlete sokkal rövidebb idő alatt kimerült, úgy, hogy a tapasztalatok szerint 2 hétnél hosszabb ideig tartó munkanélküliség kikötése célszerűtlen."^{3/}

A munkásság nem nyugodott bele nehéz helyzetébe. A proletariátusnak a kapitalizmus körülményei között gazdasági helyzetének javítására, emberibb munkafeltételek biztosítására egyik legfontosabb fegyvere a munkabeszüntetés, a sztrájk alkalmazása. Az újpesti munkások a századfordulótól az első világháború kitű-

1/ A SzDP újpesti titkárságának kérvénye a munkanélküliség ügyében a polgármesterhez. Közgyűlési jzk. 1913. december 16.

2/ Ennek alapján 1000-1200-ra tehető ekkor a munkanélküliek száma.

3/ 2.sz.Áll.Levéltár. Újpesti polgármesteri iratok 1914/26 eln.

réséig gyakran használták a sztrájk fegyverét, hogy a munkaidőt csökkentse, a munkabéreket emeljék, a munkakörülményeket javítsák és bizonyos politikai követeléseket a gyárosok teljesítsenek.

1900 és 1914 között Ujpesten a következő sztrájkokról vannak adataink: 1/ *(A táblázatot lásd a következő oldalakon.)*

1900 és 1914 között Ujpesten 69 sztrájk zajlott le, a sztrájkokban összesen kb. 10.000 munkás vett részt. A sztrájkok következtében kiesett munkanapok száma 700 körül volt. A sztrájkok többségét a gyáripari munkások vívták számszerűen 47-et, a kisipari munkások 22 sztrájkban vettek részt. A sztrájkok több mint felének gazdasági célja volt, béremelés, bércsökkentés megakadályozása, az akkordbérek emelése, az akkord munkák megszüntetése, a munkaidő csökkentése, a munkafeltételek javítása. Husz esetben a munkások gazdasági és politikai célokat követtek. A politikai célok általában a következők voltak: a bizalmi rendszer elismerése, a szakszervezetek útján történő munkaközvetítés, hogy a munkaadó csak szakszervezeti tagokat alkalmaz /elsősorban a szakmunkásokra vonatkozott/, május 1-nek a munkásünnepnek az elismerése. Voltak sztrájkok melyek egy vagy több munkás elbocsátása miatt törtek ki, vagy egy gyár egész munkássága azért tette le a szerszámot, hogy ezzel támogassa egy műhely munkásainak követeléseit.

A sztrájkok közel fele, 29 a munkásság részére eredményesen zárult, 16 részleges eredménnyel és 20 a munkások vereségével vég-

1/ Összeállítva az 1900-1913 közötti rendőrségi évkönyvek, /A magyarországi szocialisztikus munkásmozgalmak/ a sajtó, az ujbpesti polgármesteri iratok alapján. Azok a sztrájkok, amelyek a munkások kizárólag politikai céllal folytattak /választójog, stb./ nem szerepel az összesítésben.

év	a sztrájk kezdete vége		nap	üzem v.szakma	a résztvevő munkások	a résztvevők száma	célja	eredménye
1900	nov 19	dec 3	14	Pamutipar	szövmunkások	150	munkafeltételek jav.	sikertelen
1903	máj ?	máj ?		sütőipar	sütőmunkások	?	?	részben eredm.
	jun 2	jun 26	23	Wolfner	szijgyártók	24	béremelés, munkafeltételek javítása.	részben eredm.
	jun 6	jun 27	21	Wolfner	gépszijgyártók	15	"	részben eredm.
	szept 21	okt 5	14	asztalosipar	ácssegédek	85	béremelés, munkaidő-csökkentés.	eredményes.
1904	febr 25	márc 15	19	faipar	faszobrászsegédek	40	"	eredményes.
	márc 1	márc 4	3	Nicholson hajógyár	szegecselők	40	"	eredményes.
	márc 14	márc 18	4	szabóipar	szabósegédek	100	"	eredményes.
	máj 23	jun 23	30	Jutagyár	az összes munkás	1200	durva bánásmód és bércsökkentés megakadályoz.	sikertelen.
1905	márc 5	ápr 17	42	Villamosági RT	asztalosok	65	béremelés, politikai követelések.	részben eredm.
	ápr 4	ápr 6	2	szabóipar	szabósegédek	100	béremelés, munkaidő csökk.	eredményes.
	máj 6	jun 19	42	Wolfner és Mautner	timár, cipész, csizmadia.	?	"	sikertelen.
	máj 28	jul 10	35	vasipar	vasmunkások áll.sztr.	?	"	sikertelen.
	jun 6	jun 15	10	asztalosipar	asztalosmunkások	600	"	eredményes.
	aug 24	aug 26	2	Kohn és Fried	kádárok	12	béremelés	részben eredm.
	okt 19	okt 20	1	Wolfner	kőművesek	81	béremelés	eredményes.
	nov 21	nov 27	7	Werhner acélöntő	kőművessegédek	30	béremelés	eredményes.
1906	jul 27	aug 9	7	Pamutipar		250	béremelés, munkafelt.jav.	részben eredm.
	aug 4	aug 11	7	Lövy faárugyár	parkettgép munkás	8	béremelés, politikai követelések.	részben eredm.
	aug 21	aug 27	6	sütőipar	sütősegédek	61	béremelés, munkafelt.jav.	eredményes.
	okt 29	okt 31	2	Weisz bőrgyár		35	béremelés.	részben eredm.
	nov 8	dec 31	23	faipar	kádársegédek	16	béremelés.	eredményes.
	nov 28	nov 30	2	Werhner vasgyár		29	az akkord ellen	sikertelen.
	dec 19	dec 22	3	Györfy vasgyár		30	rossz bánásmód ellen	eredményes.
1907	febr 7	febr 11	4	Lövy faárugyár	parket munkás	8	egy munkás munkába állítása	munkások elbocsátása.
	márc 22	máj 7	45	Jutagyár	összes munkásnők	750	béremelés, munkaidő csökk.	részben eredm.
	jun 17	jun 21	4	vasipar	kovácssegédek	19	béremelés, munkaidő csökk.	részben eredm.
	jun 20	jun 21	1	Leiner enyvgyár		120	béremelés	részben eredm.
	jul 17	jul 22	4	faipar	bognársegédek	7	béremelés, munkaidő csökk.	eredményes
	aug 13	aug 31	18	Egyesült Izzó	lakatos oszt.munkásai	72	politikai követelések.	eredményes
	okt 7.	okt 14	7	Jutagyár	összes munkás	1000	béremelés, munkaidő csökk.	eredményes.
	dec 11	jan 13	28	kalaposipar	kalapossegédek	23	politikai követelések.	eredményes.
	dec 21	dec 30	9	Weisz bőrgyár	összes munkások	100	"	eredményes.
1908	febr 17	febr 18	1	Pamutipar	napszámosok	29	béremelés	sikertelen.
	ápr 1	ápr 16	15	szabóipar	szabósegédek	?	béremelés, munkaidő csökk.	eredményes.
	ápr 8	ápr 10	2		szobafestősegédek	35	politikai követelések.	eredményes.
	ápr 21	ápr 27	6	Jutagyár	fonónők	60	"	eredményes.
	ápr 21	félóra		Jutagyár	össz munkás	1100	bérlevonás megakadályozása	sikertelen.
	máj 4	máj 14	10	Jutagyár	összes munkás	1100	munkásszolidaritás	-
	máj 22	máj 27	5	faipar	faszobrászok	30	béremelés, munkaidő csökk.	sikertelen.
	jun 1	jun 22	20	faipar	asztalossegédek	300	a munkafeltételek jav.	eredményes.
	jul 3	jul 8	5	Egyesült Izzó		95	béremelés, munkaidő csökk.	eredményes.
	jul 13	jul 23	10		fuvarozó munkások	57	politikai követelések.	eredményes.
	nov 18	nov 20	2	Wolfner	szijgyártósegédek	90	béresökkenés megakad.	sikertelen.
1909	febr 17	febr 19	2	Werhner vasgyár	napszámosok	26	szerződés meghosszabbítás	eredményes.
	máj 23	jun 15	22	sütőipar	sütőmunkások	?	béremelés.	részben eredm.
	jun 21	jun 23	2	bőrfestőgyárak	összes munkások	41	órabérleszállítás megakad.	sikertelen.
	jun 24	jun 26	2	Györfy vasgyár	rézosztály munkásai	24	az 1906-os műhelyrend visszaállítása.	eredményes.
	aug 7	aug 8	1	Baron L.sütőüzem	sütősegédek	11	béremelés, munkaidő csökk.	eredményes.
	szept 21	szept 26	5	Stasser és Schönfeld bőrgyár.	timársegédek	14	politikai követelések.	eredményes.
1910	jan 3	febr 9	36	Weisz és Stasser bőrgyárak	összes munkások	105	munkaidőcsökk.megakad.	eredménytelen.
	márc 13	márc 14	1	szabóipar	szabósegédek	37	szerződés megkötése	eredményes.
	ápr. 5	ápr 6	1	Nicholson hajógy.	hajókóvácsok	?	politikai cél.	eredményes.
	máj. 4	?	?	Nicholson hajógy.	szegelőmunkások	30	lejáró munkarend helyébe új kedvezőbb feltételekkel.	sikertelen, némi béremelés
	szept 7	szept 9	2	Györfy vasgyár	lakatossegédek, segédm.	59	"	"
1911	febr 10	ápr.közepe	56	Werhner vasgyár	öntők	35	bérműködés.	eredményes.
	máj 5	máj 8	2	Wolfner	szijgyártók	32	béremelés	sikertelen.
	máj 5	máj 8	3	Györfy vasgyár	présmunkások	47	béremelés	sikertelen.
	jul 13	jul 20	7	asztalosipar	asztalossegédek	64	béremelés, munkaidő csökk.	eredményes.
	jul 17	?	?	asztalosipar	butoraszatlosok	65	műhelyrend elfogadás.	eredménytelen.
1912	jun 20	febr 10	20	Egyesült Izzó	présmunkások	45	béremelés	sikertelen.
	jul 12	jul 13	1	Jutagyár	szövművek	304	béremelés, munkaidő csökk.	eredményes.
	szept 9	okt 8	28	Györfy vasgyár		169	egy munkás elbocsátásának megakadályozása.	sikertelen.
	okt 14	okt 23	10	Wolfner	szijgyártó	147	béresökkenés megakadály.	eredményes.
	nov 4	nov 9	5	Wolfner	cipőfelsőrész szabász	36	béremelés	részben sikeres.
1913	márc 15		1	Egyedi szeszgyár	segédmunkások	15	akkord bérjavítás	sikertelen.
	máj 7	máj 19	11	Wolfner	hadfelszerelési oszt munkásai.	325	béremelés	sikertelen, elbocs.
							béremelés, munkaidő csökk.	sikertelen
							bizalmi rendszer elismerése.	
	máj 8	máj 19.	10	Wolfner	cipész	146	béremelés, munkaidő csökk.	sikertelen.
	jun 12	jun 13.	1	Jutagyár	székvarrónők	72	bizalmi rendszer elismerése	sikertelen.
							béremelés.	sikertelen.

A sztrájkok összesítése.

Év	A sztrájkok száma	A kiesett munkanapok száma	A résztvevők száma	A sztrájk eredménye			A sztrájk célja		
				eredményes	részben siker-	eredm. telen	gazda- sági	gazd.és pol.	egyéb v. ismeretlen
1900	1	14	150			1	1		
1903	4	58 1/	124 1/	1	3		3		1
1904	4	56	1380	3		1	3		1
1905	8	131 1/	888 2/	4	2	2	3	5	
1906	7	50	429	3	3	1	4	2	1
1907	9	67	1999	5	3	1	2	5	2
1908	11	76	2896 3/	5 4/	1	4	7	3	1
1909	6	34	116 1/	3	3		4	2	
1910	5	40 1/	231 1/	2 5/			2	1	2
1911	5	66 6/	233	1		4	5		
1912	5	64	701	2	1	2	3		2
1913	4	23	568			4	2	2	
Össz:	69	689	9825	29	16	20	39	20	10

1/ Egy sztrájk adata hiányzik.

2/ Két sztrájkban résztvevők számát nem lehet megállapítani, de többszázan vettek részt benne.

3/ Egy sztrájk adata hiányzik, 1000 munkás csak egy félórát sztrájkolt.

4/ Egy sztrájk eredménye ismeretlen.

5/ Három sztrájk eredménye ismeretlen.

6/ Két sztrájk eredménye ismeretlen.

zódott, a követeléseiket nem tudták érvényesíteni, s gyakran munkájukat is elveszítették.

A század eleji gazdasági válság idején a sztrájkok száma kevés volt. 1901, 1902-ben egy sztrájkra sincs adatunk. Ujpesten is, akárcsak országosan 1903-ban kezdődött a nagyobbarányú sztrájkmozgalom. A század eleji gazdasági válság alatt láttuk nagyarányú volt a munkanélküliség, a munkaadók könnyen találtak a sztrájkoló munkások helyébe másokat. Mint később látni fogjuk a szervezett munkások száma kevés ebben az időben. A sztrájkok célja elsősorban gazdasági, többször a bércsökkentés ellen, a régi munkafeltételek visszaállításaért, vagy béremelésért folyt, általában kevés eredménnyel, vagy csak részben eredményesen.

A Wolfner bőrgyár hadfelszerelési osztályának 24 szíjgyártó munkása 1903-ban a következő követelésekért lépett sztrájkba:

- 1/ A darabszámos munka úgy fizettesék, mint a bécsi arzenálban.
- 2/ A jogtalan büntetések eltörlése.
- 3/ Az árszabályok kifüggesztése a gyárban.
- 4/ A honvédségi munkák díjazásának 25%-kal való felemelése.
- 5/ A betegsegélyző alapszabályainak kiosztása.
- 6/ A kontópénz eltörlése és a régi rendszer visszahelyezése vagyis hetenkénti fizetés.
- 7/ Tisztességes bánásmód.

A háromhetes sztrájk kevés eredménnyel zárult. A gyáros a 3,5,6 és 7. pont alatti követeléseket teljesítette, tehát azokat, amelyek a tőkés profitját nem érintették és a tőkés elemi kötelezettsége lett volna azelőtt is. 1/

1/ A magyarországi szocialisztikus munkásmozgalmak az 1903. évben
Bp. 1904. 359-360. old.

1903-ban az ácssegédek és 1904-ben a Nicholson hajógyár szegecse-
16 munkásai a 10 órás munkanapért sztrájkoltak, sikeresen.

Az első fejezetben láttuk, milyen keserves volt az osztrák
tőke kezében lévő Jutagyár munkásnőinek és munkásainak helyzete.
1904-ben a béreket leszállították, brutálisan bántak a munkásnők-
kel és munkásokkal, szinte belekényszerítették őket a sztrájkba.
Május 23-án a gyár 1200 munkása sztrájkba lépett. Két heti sztrájk
után a harc a munkások győzelmével ért véget. Igéretet kaptak kö-
veteléseik teljesítésére. Az igazgatóság azonban két nap múlva
megszegte adott szavát /nem először/. A harc erre újból kitört
és két hét múlva a kimerült munkások vereségével végződött. 1/

1905 elején robbant ki az első orosz forradalom. Az orosz
forradalom nagy hatással volt a magyar munkásmozgalomra is, a
munkásosztály politikai és gazdasági harcára. Ujpesten a legtöbb
sztrájk /35/ 1905 és 1908 között zajlik le, a résztvevők száma
is ezekben az években a legnagyobb, a sztrájk következtében ki-
esett munkanapok száma 1905-ben a legnagyobb, 131. A sztrájkok
döntő többsége sikeres, vagy részbeni eredményt ér el. Az orosz
forradalom éveiben a sztrájkoló munkások nemcsak gazdasági, ha-
nem politikai követeléseket is felállítanak. 1905 és 1907 kö-
zötti 24 sztrájk közül 12, tehát a felénél találunk politikai
követeléseket. Mind-ebben jól megmutatkozik az orosz forradalom
hatása.

Vizsgáljuk meg az 1905 és 1908 közötti legjelentősebb
sztrájkokat, követeléseiket, eredményeiket.

1/ A pártvezetőség beszámolója a SzDP XI. kongresszusának.
MMTV. 3.köt. 189. old.

Az 1905-ös év sztrájkjai közül kiemelkedik a budapesti és ujbpesti bõrmunkások általános sztrájkja. A több mint 6 hetes sztrájk május 2-án a budapesti Mauchlup-féle bõrgyárban tört ki. A gyár munkásai magasabb munkabéreket, emberi bánásmódot követeltek a gyár igazgatójától. Ezenkívül követelték a vasárnapi munkaszünet elismerését, május 1. megünneplését, a szervezkedés szabadságát.^{1/}

A Mauchlup gyár tulajdonosai úgy akarták a sztrájkot megtörni, hogy a gyár sürgős munkáit a Wolfner és Mauthner gyárakkal kezdték készíttetni. Ezen gyárak munkásai ezt észrevették, nem voltak hajlandók ezt a munkát elvégezni, s munkásszolidaritásból május 6-án sztrájkba léptek. Az ujbpesti bõrmunkások hasonló követeléseket állítottak fel, mint a budapestiek. A gyárosok nem engedtek, s sztrájktörőket toboroztak, akiket a rendõrség védelmébe vett, de ez sem akadályozhatta meg, hogy a sztrájkolók több ízben is alaposan el ne verjék õket. A sztrájktanyán a rendõrök valóságos ostromállapotot teremtettek.

A sztrájkolók felhívást intéztek a munkásokhoz, amelyben sztrájkjuk támogatását kérték. Az ujbpesti munkások bérük két százalékát adták a sztrájkolóknak és elhatározták, hogy szükség esetén általános sztrájkkal is támogatják õket.

A Wolfner-gyári munkások kikérték munkakönyvüket és négyhónapra bojkottot határoztak el a gyár ellen. E lépésre válaszként a rendõrség feloszlatta a Wolfner és Mauthner-gyári sztrájkolók tanyáját, azzal az indoklással, hogy a sztrájkoló munkások megtámadták a rendõröket. A feloszlatus ellen május 30-án nyilvános

^{1/} Mucsi Ferenc: Az első orosz forradalom és a magyar munkásmozgalom. Bp. 1956. 52. old.

gyűlésen tiltakoztak a sztrájkolók. A gyűlés után "hatóság elleni erőszak" ürügyén hét sztrájkolót letartóztatott a rendőrség, majd a sztrájk törők bántalmazása miatt történtek újabb letartóztatások. A továbbiakban is folytatta a rendőrség a letartóztatásokat, azzal az indoklással, hogy a gyárat őrző rendőröket a sztrájkolók megtámadták.

A sztrájkolókat, akiket sem a gyárosok gőgje, sem a rendőrségi terror nem tudott megtörni, 6 hetű szívós harc után legyőzte az éhség. Junius 19-én a bőrgyári munkások abbahagyták a sztrájkot.^{1/}

Az 1905-ös év másik jelentős, szintén általános sztrájkja - a budapesti és környéki vasmunkások általános sztrájkja. Május 28-án csaknem 30.000 budapesti és budapestkörnyéki vasmunkás - szolidaritást vállalva az Oetl-gyári vasöntőkkel - kimondta az általános sztrájkot. Leálltak az újpesti üzemek is.

A vasmunkások elszántan állták a küzdelmet. Lelkes hangulatú gyűléseken újra és újra a sztrájk folytatása mellett foglaltak állást. A sztrájkolók több ízben összeütköztek a rendőrökkel, illetve csendőrökkel. Az újpesti vasmunkásoknak is nem egyszer kellett a rendőrség erőszakoskodásait visszaverniök. A szakszervezetek és a SzDP vezetői csak július elején tudták leszerelni a sztrájkot.^{2/}

A kisipari sztrájkok közül, az 1905-ös évben a legjelentősebb az összes újpesti asztalossegédek, 600 munkás, 10 napos munkabeszüntetése. Az újpesti asztalosmesterek és munkások ápri-

1/ A cipész 1905 máj. 15; Népszava 1905 máj. 27, 30, 31. jun. 15, 20, 21; A magyarországi szocialisztikus munkásmozgalmak 1905. évben. Bp. 1906. 589-592. old.

2/ Mucsi Ferenc: i.m. 53-57. old.

lis 30-án egy munkarendet dolgoztak ki és fogadtak el. A munkarend 16 pontból állott, legjelentősebb pontjai a következők voltak:

- 1/ 10 órai munkaidő, mely a tanoncokra is érvényes.
- 2/ A darabszámos munka /accord/eltörlése.
- 3/ Napi bér életbeléptetése 2 Korona 50 fillér legkisebb fizetéssel.
- 8/ Minden munkaadó csak olyan segédet alkalmazhat, aki a szakszervezetnek tagja.
- 9/ Minden munkaadó tartozik a munkások által megválasztott bizalmiférfit elismerni.
- 12/ Május 1-ét, mint munkás-ünnepet elismerik
- 14/ Az a munkaadó, ki jelen munkarendnek alá nem veti magát, zárlat alá helyezendő, úgy a segédek, mint a munkaadók által.
- 15/ Fenti munkarendnek szigorú betartására egy munkarend védő bizottság választandó és pedig 6 tagot a mesterek, 6 tagot pedig a segédek választanak.

Annak ellenére, hogy a nagyobb mesterek a munkarendet elfogadták, nem írták azt alá. A segédek, hogy az összes mestereket a munkarend elfogadására kényszerítsék június 6-án délben beszüntették a munkát. Fél napi sztrájk után a mesterek nagyobb része - 8 kivételével - aláírta a munkarendet. Ezeknél másnap felvették a munkát, a 8 mesterre pedig kimondták a zárlatot. Június 15-én ezek a mesterek is aláírták a munkarendet, s ezzel a sztrájk győzelmesen végetért.^{1/}

1/ A magyarországi szocialisztikus munkásmozgalmak. 1905. évben. Bp. 1906. 692. old.

Rövid sztrájk után hasonló eredményt értek el az újpesti szabósegédek is.^{1/}

1906-ban a sztrájkok száma ugyan alig marad el az előző évinél, de a résztvevők számát a sztrájkok időtartamát tekintve messze elmaradt attól. A sztrájkok célja elsősorban béremelés, a munkafeltételek javítása, A munkaidő csökkentésének követelésével - szemben a megelőző évi sztrájkokkal - nem találkozunk. A hét sztrájk közül csak kettő támaszt politikai követeléseket /bizalmi rendszer, május 1 elismerése./

Az 1907-es, 1908-as év ugy a sztrájkok, mint a sztrájkban résztvevők számát tekintve kiemelkedő. 1907-ben kilenc sztrájk van 1908-ban pedig tizenegy, a résztvevők száma kétezer, illetve közel háromezer. Az utóbbiból az ezer jutagyári munkás csak fél óráig sztrájkolt. A két év sztrájkjainak célja mindenekelőtt gazdasági: béremelésért, vagy bércsökkentés megakadályozásáért, a munkafeltételek javításáért, munkaidőcsökkentésért, műhelyrend /kollektív szerződés/ elfogadásáért folyt. Emellett a sztrájkok jelentős százalékanak politikai célkitűzései is vannak.

Hosszuságát és a résztvevők számát tekintve 1907-ben szembevetendő a két Jutagyári sztrájk. Az osztrák Jutagyári összes munkások - 750-en - március 22-én beszüntették a munkát. 10 órai munkaidőt és 10 %-os béremelést követelve. A munkások szervezetlenül léptek a bérharcba, dr. Héderváry Károly újpesti orvost kérték fel közbenlépésre és miután az ügyüket rendezni nem tudta, az újpesti szociáldemokrata pártszervezet vezetőségéhez fordultak. A pártszervezet által összehívott gyűlésen a Jutagyár dolgozói

^{1/} A magyarországi szocialisztikus munkásmozgalmak. 1905. évben Bp. 1906. 690-691. old.

elhatározták, hogy testületileg vonulnak a gyárhoz, követeléseiket bizottság útján terjesztik az igazgatóság elé, s kérni fogják, hogy azonnal állítsák őket munkába.

Másnap valóban munkába is álltak, 28-án azonban a fonónők 67-en, kik követeléseik azonnali teljesítéséhez ragaszkodtak, ismét abbahagyták a munkát és miután a fonónők hiányában a többi osztály munkásai sem dolgozhattak, az igazgatóság leállította az üzemet. Az üzembeszüntetés folytán 250 férfimunkás is foglalkozás nélkül maradt.

A sztrájk május 7-én szóbeli megegyezéssel ért véget. A munkásoknak a követelt 10 órás munkanap helyett meg kellett elégedniük, hogy a munkaidőt 10 és fél órára szállították le, a 10 %-os béremelés helyett pedig 5 %-os béremelést értek el. A fonónőket, kik az eredeti követelésekből nem akartak engedni, elbocsátották és helyettük másokat vettek fel.

1907 október 7-én a Juta-gyár összes munkásai, loco, ismét sztrájkba lépett. Hét napi sztrájjal keresztülvitték, hogy két lakatossegédet, akiket a "mesterrel szemben tanúsított engedetlenség" miatt elbocsátottak, a munkába ismét visszavették.^{1/}

A Juta-gyári sztrájknál a munkások politikai követeléseket nem állítottak fel. Politikai követeléseket ebben az időben általában a kisiparban dolgozó segédek, ritkábban egy gyár üzemszervezésének szakmunkásai állítottak fel. Ennek egyrészt az volt az oka, - hogy mint később látni fogjuk - a szervezett munkások ezek közül kerültek ki, másrészt, hogy a gyárak, mindenekelőtt a legnagyobb üzemek a leghatározottabban ellenálltak annak, hogy a

1/ A magyarországi szocialisztikus munkásmozgalom az 1907 évben. Bp. 1908. 974-975. old.

munkásság szervezett jogait, a szakszervezeteket, a bizalmi rendszert elismerjék. Ebből presztiziskérdést csináltak és nem engedtek. Egy-egy sztrájk hátrányos anyagi következményeit a nagyüzemek sokkal jobban el tudták viselni, mint egy kisebb üzem. Ez volt a helyzet az Egyesült Izzó, a Pamutipar, a Wolfner, a Mauthner, a Juta gyár, tehát a legnagyobb ipartelepek esetében.^{1/} A kisebb gyárak tulajdonosai e tekintetben is kénytelenek voltak nagyobb eredményeket adni, így pl. a Weisz Ármin és fiai, valamint a Brasser és Schönfeld újpesti gyárak munkásai 1907-ben részben sztrájk, részben a-nélkül elérték, hogy az új munkarendben elismerték a szakszervezeti munkaközvetítést, a bizalmiakat és azt, hogy csak szervezett munkásokat alkalmaznak.^{2/}

A kisipari szakmunkások, éppen nagyobb szervezettségük miatt e téren nagyobb eredményeket értek el. Munkarendet, kollektív szerződészkötést elsősorban a kisiparban sikerült keresztül vinni. Így 1907-ben az újpesti kovácssegéd, bognársegédek, kalapossegédek esetében. A sztrájkkal elért munkarendben szerepelt a május elsejei munkaszünet, a bizalmi rendszer, szakszervezeti munkaközvetítés, csak szervezett munkás alkalmazása. A kalaposiparban elfogadott kollektív szerződés ezen kívül még kimondta: "Május elsején, valamint politikai tömegsztrájk esetén a munka szünetel." Valamint "Az árszabályt és jelen kollektív szerződést el nem fogadó, illetőleg megszegő munkaadók bojkott, vagy sztrájk útján szorítkoznak jelen szerződés elismerésére, illetőleg megtartására. A munkaadók is tartoznak tehetségükhöz mértén támogatni

1/ Az Egyesült Izzó lakatos osztályának munkásai 1907 augusztus 13-án sztrájkba léptek, gazdasági követeléseik mellett szerepelt a bizalmi rendszer elismertetése is, ezt azonban nem sikerült elérniük. A magyarországi szocialisztikus munkásmozgalom az 1907 évben. Bp. 1908. 1100-1101. old.

2/ U.o. 1125-1129. old.

az ilyen küzdelmet, kötelességük a szóba-jövő kereskedőknek azonnal tudtukra adni az illető műhely ellen kimondott bojkottot és figyelmeztetni őket arra, hogy ha továbbra is munkát adnak a bojkottált helyre, veszélyeztetik egyebütt kiadott munkáik elkészülését. Az olyan kereskedők munkájának megtagadása, kik bojkottált műhelyt támogatnak, nem képez szerződészegést.^{1/}

1908-ban a nagyüzemek közül a Magyar Pamutiparnál, a Wolfner-gyárban, az Egyesült Izzóban voltak kisebb sztrájkok. A Wolfner-gyári némi eredménnyel, a többi eredménytelenül.

A Juta-gyár munkásai és munkásnői ebben az évben is kénytelenek voltak sztrájkolni. Április 21-én délelőtt 6 óra fonónő, a félórára a gyár összes munkása, 1100 munkás és munkásnő beszüntette a munkát, hogy tiltakozzon az igazgatóság azon határozata ellen, hogy a fonónők heti keresetéből 1 Koronát levon. Az igazgató megígérte a munkásoknak, hogy a tervbevetett levonást mindaddig függőben tartja, míg a Bécsből érkező vezérigazgató a kérdésben nem dönt. Másnap munkába álltak. A gyárban azonban arról értesültek, hogy a sztrájkbalépés napján hat napszámot, akik magasabb munkabért követeltek elbocsátották, mivel azon követelésüket, hogy az elbocsátottakat vegyék vissza, megtagadták, a munkát újra beszüntették. A sztrájk április 23-án ért véget, a napszámokat nem vették vissza.

Ugyancsak a Juta gyárban május 4-én a pácoló osztály 30 munkása lépett sztrájkba, a sztrájkhoz később a gyár többi munkása is csatlakozott. A munkások még április 29-én követeléseket terjesztettek az igazgatóság elé. Ebben többek között követelték:

1/ A magyarországi szocialisztikus munkásmozgalom az 1907. évben. Bp. 1908. 1125. oldal.

- 1/ A bérek 25%-os felemelését,
- 2/ A túlórázás 50%-os díjazását /eddig a túlóra után 25%-ot kaptak.
- 3/ 10 órás munkaidőt, /a munkaidő 10 és fél óra, amelyet az előző évi sztrájkkal vívtak ki./
- 4/ Emberséges bánásmódot,
- 5/ A szervezkedési szabadság biztosítását,
- 6/ A bizalmiak elismerését.

Követelésükre május 8-ig kértek választ. Időközben a május 2-i fizetésnél a pácoló osztályon dolgozó munkások béréből egy hétre visszamenőleg naponként 30 fillért levontak. E miatt a pácoló osztály munkásai május 4-én sztrájkba léptek. Emiatt a többi osztályban is megakadt a munka, s ezért a munkások május 5-től kezdve azokból is kivonultak.

A sztrájk május 14-én teljesen eredménytelenül végződött. Az igazgató a munkásokat elbocsátotta, s munkakönyvüket a Budapest IV. kerületi előljáróság útján kiadta. Az elbocsátott munkások tulnyomó része május 18-án és a következő napokon munkára jelentkezett és az igazgatóság őket mint új munkásokat a régi munkafeltételek mellett ismét felvette.^{1/}

1908-ban a kisiparban a szabósegédek, a borbélysegédek, a szobafestő és mázolósegédek, a fuvarozók, a faszobrászok és az asztalosmunkások sztrájkoltak. A sztrájkok célja a lejárt munkarendek, kollektív szerződések megkötése, illetve újak elérése, és a megszerzett jogaik megvédése, melyet a mesterek által kidolgozott több új munkarend meg akart nyírni. A követelések

között szerepelt a munkabér emelése, a darabbér megszüntetése, a munkaidő leszállítása, május 1-i munkaszünet, bizalmi rendszer és a szakszervezeti munkaközvetítés elismerése. A sztrájkok eredményesek voltak. Béremelést értek el, a szerződések kimondták, hogy akkord nincs, csak időbér. A munkaidőt is sikerült lejjebb szorítani. A faszobrászok munkaideje 8 óra, az asztalos, a szobafestő és mázoló segédeké 9 óra, a szabósegédeké 10 óra lett.^{1/}

1908 után az első világháborúig a sztrájkok száma, a résztvevők száma /kivéve az utóbbi alól az 1912, 1913-as éveket/ csökkent. Az ipari-fellendülés az első világháború előtt ezekben az években a legnagyobb. Ezekben az években elsősorban a nagyipari munkások folytatnak sztrájkot, a legjelentősebbek voltak a bőrgyári munkások sztrájkjai. A gyáriparban a textilipar mellett ebben az iparágban volt a legnehezebb a munkások helyzete. A bőripari munkások mellett ezekben az években még a vasipari munkások sztrájkoltak a leggyakrabban. A sztrájkok az 1910-es évekig sikeresek voltak, de a 10-es években már több volt az eredménytelen, mint a sikeres. A sztrájkoknak gazdasági céljai voltak, s követeléseik hasonlóak voltak az előző évek sztrájkjai követeléseivel, csak egy, kettő állított fel politikai követeléseket. Ennek az is volt az oka, hogy a kisipari szakmákban, s a kisebb gyárak jó részében már elfogadtatták a május 1-i munkaszünetet, a szakszervezeti munkaközvetítést, /mindenekelőtt a szakmunkásokra/ a bizalmi rendszert.

Az 1909 év sztrájkjai közül a Stasser és Schönfeld bőrgyári sztrájk ismeretlen, nem méretei miatt, hanem amely a tőkés és

1/ U.o. 1030-1037, 1094-1095, 1112-1118, 1129-1131, 1143-1146. old.

szervezett munkások viszonyára vet fényt. Emellett még megvizsgáljuk a sütőmunkások sztrájkját is.

A Sasser és Schönfeld bőrgyárban dolgozó fehértimársegédek szeptember 20-án egyik társukat kizárták a munkából, mivel a szakegyleti munkaközvetítő megkerülésével több barátját a gyárba beajánlotta. Másnap a gyárvezető a névsor olvasásakor, mikor megtudta a helyzetet sértő hangon nyilatkozott a munkások eljárásáról, s a bizalmiférfit kérdőre vonta, hogy miért nem jelentette be nála a munkás kizárását. Erre a fehértimárok a gyárat elhagyták.

A sztrájk szeptember 26-án megegyezéssel végződött. A gyárvezető megjelent a bőrmunkások szövetségének újpesti helyi csoportjában és ott kijelentette, ő neki nem volt szándékában a munkásokat megsérteni, hanem csakis a kizárás bejelentését követelte, mely nyilatkozattal a munkások megelégedtek. A munkások által kizárt munkást elbocsátották.^{1/}

A sütőmunkások helyzete nehéz volt. "A sütőmesterek a kormány vámpolitikája által előidézett magas buzaárak ürügye mellett akarják munkásaikat kiéheztetni" - írja róluk az Újpesti Napló 1909. június 6-1 száma. A sütőmunkások sztrájkja Kertész Bertalan sütődéjéből indult ki. A munkások azt kívánták a tulajdonostól, hogy mivel a napi 16-17 órai munkát már nem bírják vegyen még fel egy embert, azonkívül adja meg nekik azokat az előnyöket és jogokat, amelyeket már 1906-ban kivívtak. A sztrájkhoz más műhelyek munkásai is csatlakoztak és 32 pontból álló követelést állítottak össze. /A követelések nem ismeretesek/ A sütőmesterek a követeléseket nem teljesítették, s még azok a mesterek is ki-

zárták a munkásaikat ahol nem sztrájkoltak. Kertész Bertalan sorra járta a kisebb pékmestereket s megfenyegette őket, hogyha nem csukják be sütődéjüket s nem bocsátják el munkásaikat, akkor tönkreteszi őket. A munkásoknak a hosszú harc alatt sikerült a munkaadók szövetségét megbontani. A munkások kívánságait a munkaadók sorra teljesítették. A sztrájk június közepére véget ért. "Tanulják meg végre - írta az Ujpesti Napló - a mesterurak, hogy Ujpesten, ha már nem is szereték a szocialistákat, az okosság parancsoló, hogy a munkásság követelését respektálják és teljesítsék." 1/

Az 1910 év legjelentősebb sztrájkja a Weisz Ármin és fia, valamint a Strasser és Schönfeld juhbőrgyárak munkásainak sztrájkja, az év elején január 3-án megkezdődött. A sztrájkban az összes munkások, 105-en vettek részt és több mint egy hónapig tartott. A gyárosokkal 1908 január 3-án megkötött kollektív szerződés január elsejével lejárt. Ezért 1909 december 15-én a gyárakban új munkarendet nyújtottak be elfogadásra. Ebben béremelést, 9 és háromnegyed órai munkaidőt, május 1 elismerését, újév, husvét, pünkösd, István király, karácsony napját, mint fizetendő ünnepet, a bizalmi rendszer elismerését, szakszervezeti munkaközvetítést, szervezett munkások, szervezett szak- és segédmunkások alkalmazását követelték. 2/

A gyárosok a követeléseket, illetve a követelések egy részét nem fogadták el. Erre a gyárak munkásai beszüntették a munkát. Ugy a gyárosok, mint az ujbpesti városi tanácsa által összehívott békéltető bizottság tárgyalásai eredménytelenek maradtak. Az út-

1/ Ujbpest 1909 máj.30; Ujbpesti Napló 1909 június 6,13,20.

2/ A sztrájkoknál a követelés általában az volt, hogy szervezett szakmunkásokat alkalmazzanak, ritkán kötötték azt ki, hogy a segédmunkások is szervezettek legyenek. Ennek oka az volt, hogy a szakmunkások voltak szervezettek.

közőpontokat mindannyiszor a tanonckérdés, a béremelés és a munkaközvetítés jelentette. A munkások kevesebb tanonc felvételét kívánták, így akarták a bércsökkenést megakadályozni. A gyárosok nem akartak hozzájárulni a szakszervezeti munkaközvetítéshez /az előző szerződésben ez benne volt/, s később is csak a szakmunkások közvetítéséhez járultak hozzá és elutasították azt, hogy a segédmunkások is szervezettek legyenek.

Mivel a munkások felszólításra sem vették fel a munkát, a gyárosok január 15-én szervezetlen munkásokkal megkezdték a munkát. Később többen a sztrájkolók közül is felvették a munkát - élni kellett. Erre a vezetőség látva, hogy nem tudja ilyen körülmények között keresztülvinni a követeléseket a sztrájkot megszüntette. A munkások nagyrésze a gyárosok által felajánlott munkabéremelés mellett február 9-én munkába állott.^{1/}

1910-ben a szabómunkások a lejárt munkarend helyett új munkarend elfogadásáért sztrájkoltak. Követelték a munkaidőnek egy fél órával való leszállítását, 9 és fél órára és béremelést. Csak némi béremelést tudtak elérni. A sütőmunkásoknál a munkaadó és munkás közötti viszonyt eddig szerződés nem szabályozta, mint láttuk 1909-ben sztrájkoltak ilyen céllal, de sikertelenül, most újra szerződéstervezetet nyújtottak be, s elfogadták a Budapesten is érvényben lévő szerződést.^{2/}

1911-ben és az azt követő években a sztrájkok elsősorban béremelésre irányulnak. Ezt a monopóliarak és az agrárvámok emelkedése, valamint a háborús készülődések következtében mindinkább fokozódó drágaság indokolta. 1911-ben a leghosszabb, 8 hetes

1/ A magyarországi szocialisztikus munkásmozgalmak az 1910. évben.

Bp. 1911. 435-445. old. Népszava 1910 jan. 9, 19.

2/ U.o. 452-458, 495-498. old.

sztrájk a Werkner-féle vasgyárban történt, 35 üntőmunkás 20 %-os béremelésért folytatta a harcot, eredménytelenül.^{1/}

A Györffy vasgyár préselő munkásai a nagy drágaság miatt béremelést követeltek, és emellett még az akkordmunkák teljes megszüntetését. A béremelés mellett agitáló bizalmit az igazgató elbocsátotta, erre május 5-én 47 napszámos sztrájkba lépett. A vas- és fémmunkások szervező bizottsága a bérmozgalom előtt álló munkásoknak ezt a sztrájkját helytelenítette s rábeszélte a munkásokat, hogy az elbocsátott bizalmi visszavétele követelését el-
ejtve vegyék fel a munkát.^{2/}

Az asztalossegédek mivel "az élelmi cikkek emelkedésével keresetük nem aránylik" kérték a Budapesten érvényben lévő árszabály elfogadását. Hét napi sztrájk után az eredmény 9 órás munkaidő és óránként 4 fillér béremelés. Az újpesti butoraszta-
los munkások a lejárt szerződés helyébe újat kívántak kötni, de a munkások műhelyrendjét a mesterek elutasították, mire a 65 munkás sztrájkba lépett, majd a Viktoria fagyapótygyárban léptek munkába, a 11 munkaadót ~~foj~~kott alá helyezték, akik szervezetlen munkásokat fogadtak fel.^{3/}

1912, 1913-ban csak a gyáriparban voltak sztrájkok, melyek kettő kivételével sikertelenül végződtek. Ebben érzetette hatását a gazdasági válság. A sztrájkok közül az Egyesült Izzói és a Wolfner-gyári sztrájkokat emelem ki.

Az Egyesült Izzó présosztályának 45 munkásnője és munkása

1/ A magyarországi szocialisztikus munkásmozgalmak az 1911. évben. Bp. 1912. 582. old. 2. sz. Áll. Levéltár Újpest polgármesteri iratok 4937/1911.

2/ U.o. 665-667. old.

3/ U.o. 732-733, 735. old.

1912 január 20-án azért szüntette be a munkát, mert az igazgatóság nem teljesítette azt a követelésüket, hogy a használhatatlanság címén elbocsátott Varga János bizalmiférfit vegye vissza /az Izzó igyekezett megszabadulni a számára "kellemetlen" munkásoktól/ és Vajda Robert előmunkást, aki gorombán bánt a munkásokkal bocsássa el. A sztrájk február 10-én egyezséggel végződött, az igazgatóság kénytelen volt a bizalmi visszavenni, ugyanakkor az előmunkás elbocsátásától a munkások elálltak.^{1/}

A gazdasági válság súlyosan érintette a bőripart is. A gyárak a termelésüket csökkentették, igen sokan kerültek az utcára. A Bőrmunkás a következőkben írja le a bőrgyárakban uralkodó állapotokat: "Az újpesti Wolfner és Mauthner bőrgyárban részben a munkások közönyössége és szervezetlensége miatt, az embertelenséggel határos kizsákmányolás folyik és valósággal kiuzsorázzák a munkást az ismét rendszeresített darabszámos munkával. Nincs nap, amely ezekben a gyárakban a munkások és az igazgatóság veszekedése nélkül múlna el. Éjjel-nappal túlórákban dolgoztatják a munkásokat és amikor fizetésre kerül a sor alig adnak ki 20-24 Korona heti bért. Beigazolódott számtalan esettel, hogy ezekből a gyárakból a munkások munkabérükben valósággal meglopva, hétközben kénytelenek elkeseredetten eltávozni... A szervezett munkások, ha már megelégtették a sok jót, otthagyják a nyuzótelepet és így hetenként egész csapatok jönnek- mennek. A jólakottak kilépnek és mások próbálkoznak, néhány hétig a nyuzás tűrésére. A szervezetlenek keserűsége sokszor már útlegelésben és revolveres válaszáadásokban tört ki... ezek az erőszakoskodások nem segítettek a helyzeten. De viszont kellő és megfelelő

1/ A magyarországi szocialisztikus munkásmozgalmak az 1912.évben.
Bp. 1913. 536-537. old.

visszhangjai voltak a kizsákmányolás terrorjának." 1/

Ezek után nem csodálkozhatunk, ha a Wolfner-gyárban 1912-1913-ban több alkalommal is sztrájk volt. A Wolfner-gyárban 144 szijgyártó és 3 blankszabász 30%-os béremelést követelve 1912 október 14-én beszüntette a munkát. Tíz napi sztrájjal 3 %-os béremelést tudtak csak kiharcolni. Ugyancsak a Wolfner gyárban november 4-én 36 cipőmunkás lépett sztrájkba, mivel 25%-o akkordbérjavítás követelésüket elutasították. A sztrájk november 9-én eredménytelenül végződött.^{2/}

A Wolfner-gyár hadfelszerelési osztályának dolgozói 1913 április 12-én memorandumot nyújtottak be a gyárvezetőséghez, melyben 30%-os béremelést, 9 és félóra munkaidőt és a bizalmi férfiak elismerését követelték. Április 21-én a gyárvezetőség válaszában tudatta, hogy a béreket átlag 10%-kal hajlandó felemelni, de a többi követeléseket nem teljesíti. Miután a további tárgyalások is eredménytelenek maradtak május 7-én az osztály 550 munkása közül 325 beszüntette a munkát. Másnap május 8-án 146 cipész is csatlakozott a sztrájkhoz. Ezzel a sztrájkok száma 471-re emelkedett. A sztrájkolók követeléseiket nem tudták keresztülvinni és május 19-én munkába léptek.^{3/}

Az újpesti kis- közép- és nagyipari munkásság 1900-1914-ig folytatott sztrájkharcaival elérte a munkaidő csökkentését. A bérharcok már nem voltak ilyen eredményesek, ha sokszor el is érték béremelést, a bérek növekedése nem tartott lépést az árak emelkedésével. A sztrájkharcok eredményeként a munkások keresz-

1/ Bőrmunkás 1914 február 15.

2/ Magyarországi szocialisztikus munkásmozgalmak az 1912. évben. Bp. 1913. 731. old.; 2.sz. Áll. Levéltár. Újpesti polgármesteri iratok 36.818/1912.

3/ A magyarországi szocialisztikus munkásmozgalmak az 1913. évben. Bp. 1914. 743. old.

tűlvitték, hogy a kis- és középiparban, valamint egyes kisebb gyárakban, illetve üzemszervezetekben a munkaadók és munkások viszonyát szerződések /munkarendek, kollektív szerződések/ szabályozták. Ezekben az iparágakban elismertették a május 1-i munkásünnepet, a szakszervezeti munkaközvetítést /mindenekelőtt a szakmunkásokra nézve/ a bizalmi rendszert. Az egyszer elért eredményeket állandó harcban kellett megvédeni. A kisipari sztrájkok általában a szakmák egészére kiterjedtek. A legnagyobb üzemekben semmiféle szerződés nem szabályozta a gyárosok és munkások viszonyát. A gyárosok a leghatározottabban ellenálltak minden olyan követelésnek, amelyek a szakszervezetek jogainak elismerését jelentették volna.

A munkások az elért eredményeket elsősorban kollektív fellépésüknek, szervezettségüknek köszönhették.

A századforduló idején a magyar munkásmozgalom még gyenge volt. Ezt jól mutatja, hogy 1900-ban a szakszervezetek 8.222 tagot számláltak. A század elején a taglétszám gyorsan nőtt és már 1904-ben 53.169 fő a szakszervezetek tagja.^{1/}

A mozgalom elsősorban a kisipari munkásságra terjedt ki. "Ami mozgalom nálunk van, az a kisipari munkások mozgalma" - jelentette ki Weltner Jakab 1903-ban a SzDP X. kongresszusán "Ugy van" - volt az általános helyeslés.^{2/}

A mozgalomban a kisipari munkásságnak is csak egy töredéke vett akkor még részt. Így 1902-ben a legjelentősebb újpesti kisipari ágban dolgozó 700-750 kisipari asztalossgéd közül 70 volt a szakegylet tagja.^{3/}

1/ A magyarországi munkásmozgalom 1848-1917-ig. Tananyag a Magyar Szocialista Munkáspárt magyar munkásmozgalom története tanfolyam számára. Kossuth 1957-1958. 72. old.

2/ MMTVD. 3. köt. 133. old.

3/ Bauer Gyula az újpesti asztalosok szakegylete küldötte felszó-

Tehát a munkásság 10%-a. Más kisipari ágból ebből az időből adataink nincsenek. De feltehetően az arány itt is hasonló lehetett.

A munkásságot nehéz volt szervezni. A rendkívül hosszú munkaidő miatt a munkásságnak igen kevés ideje maradt a szervezett életre. Igen rosszak voltak az anyagi viszonyai, ehhez hozzájárult még a munkásság kulturális elmaradottsága is. Mindezt tetézte a mestereknek azon igyekezete, hogy megakadályozzák a munkásokat a munkásszervezetekbe való belépésben.

Habakusz József ujpesti küldött a szakszervezetek II. kongresszusán sötét és talán túl sötét képet festett az ujpesti szervezkedés helyzetéről, amikor többek között kijelentette: "Ujpesten a szervezkedésről szó sem lehet, nem tehetnek semmit azért sem, mert Ujpesten a tanoncokat megtanítják már arra, hogy miképp kell a "durchmarsch"-ot csinálni, hogyan kell a poloskafészeket kutatni és így a munkásság már fiatal korától fogva annyira el van sanyargatva, hogy nem képesek megérteni valamely komoly dolognak fontosságát: "Még egy választmányi ülést is igen nehéz összehozni, mert a munkásság még ünnepeken is kénytelen a keserves bérért dolgozni. De vannak más okok is. "A munkásság nincs nevelve, nincsen iskoláztatva, az egyesület vezetőségébe nem tudnak olyan embereket nyerni, akik képesek volnának az egyesületet szabályszerűen vezetni. Volnának olyanok, akik akarnák a szervezkedést előmozdítani, azonban minden akaratuk dacára nincsen lehetőségük... Van egy szaklapunk is, amelyet minden egyes tag rendszeren megkap és alig olvassa el 5 százalékuk, mert hiányzik az iskolázottság, vagy ha el is olvassa nem érti meg..." Kéri az új

lalása az 1902. évi famunkás kongresszuson.

A magyarországi szocialisztikus munkásmozgalmak az 1902. évben.
Bp. 1903. 220. old.

szaktanács tagjait, hogy látogassanak el néha a vidéki egyletekbe is, s öntsenek ezekbe életet.^{1/}

A gyárparban a szervezkedés még nehezebb volt. Az újpesti hajó és építő szakegylet 1902-ben 167 tagot számlált /73 hajókovács, 48 hajó- és építőács, 33 géplakatos, 8 asztalos, 5 kőműves./ ^{2/}

Még rosszabb volt a helyzet Újpest legjelentősebb gyáripari ágában, a bőriparban, s legnagyobb üzemében, az Egyesült Izzóban. 1910-ben az öt újpesti bőrgyár 1047 munkást foglalkoztatott.

A szervezett bőrmunkások száma pedig a következőképpen alakult:

1909-ben	35,
1910-ben	29,
1911-ben	41,
1912-ben	92,
1913-ban	40 tag. ^{3/}

Tehát a bőripari munkásságnak csak egy töredéke volt szervezett munkás. Miben leli ez magyarázatát? Az újpesti bőrgyárak munkásai vidéki munkásokból toborzódott. A vidéki munkások a timármestereknél teljesen elzárva a modern gondolkodás és eszmék elől, csoportosan kerülnek fel a bőrgyárak városába. Hátfő reggelenként szinte vad túlekedés folyt közöttük, hogy melyikük kerüljön hamarabb alkalmazásba. A munkáltatónak tehát volt módja közöttük válogatni. Az új munkást a csoportvezetők figyelmeztették, hogy ha szervezett is volt, a gyárban ne merészeljen a szervezetről beszélni, mert az igazgató rögtön ki teszi a szűrét.

-
- 1/ Jelentés a Budapest fő- és székvárosi államrendőrség 1901 évi működéséről. Vp. 1902. 501-502. old.
2/ A magyarországi szocializtikus munkásmozgalmak az 1902. évben. Bp. 1903. 219. old.
3/ A Magyarországi Bőripari Munkások Szövetsége Újpesti csoportja működési adatai. Párttörténeti Intézet Archivuma. Brösz. 65/1.

A szervezett munkásnak a legnagyobb kín volt a Wolfner- és Mauthner bőrgyárakban dolgozni. A műhelyekben a szervezet érdekében még a szervezett munkások nagyrésze sem mert agitálni, mert ez egyenlő volt az elbocsátással. "Igy aztán - írja a Bőrmunkás - sikerült mind a két gyárban egy megbízható kulisereget összegyűjteni."^{1/} Jellemző volt a viszonyokra, hogy a "Fehértimárok és tabakos munkások a gyárasok kívánságára még a szervezetben lévő munkásokkal beszélni sem merészkedtek."^{2/} A szervezett bőrmunkások elsősorban a kisebb gyárak munkásai közül kerültek ki.

A szervezettség terén hasonló volt a helyzet az Egyesült Izzóban is. A gyár vezetősége egyenesen hatalmi kérdést csinált abból, ha a munkásság szervezettségét akarta elismertetni. E mellett az üzemvezető a munkásság megosztására, a kevésbé öntudatosok megnyerésére, a szocialista mozgalom ellensúlyozására a gyárban létrehozta az antialkoholista mozgalmat. Eredmény: egyenetlenség a munkások között, a munkabérek leszorítása, a szervezett munkások nagyrésznének elbocsátása. Végül soron azonban csak elősegítette a munkásság öntudatra ébredését, s a munkások elhatározták, hogy minden műhelyben megválasztják a bizalmi férfiakat.^{3/}

Ilyen és hasonló módszerekkel küzdöttek a tőkések, hogy megakadályozzák a szocialista munkásmozgalom kiterjedését. Ez ha nehezítette is, gátolta is, nem tudta azt megakadályozni. A szervezett munkások száma nőtt.

A szervezett munkások számát tekintve a század elejére vonatkozóan teljes adataink nincsenek. De többszáz főnél többre nem becsülhetjük őket. Ha létszám szerint nem is volt nagy szervezet

1/ Bőrmunkás 1914. július 15.

2/ A Magyarországi Bőrmunkás Szövetség központi vezetőségének jelentése az 1912-13 évről. Bőrmunkás. 1914. március 15.

3/ Ujpesti Napló 1909. június 27, július 18.

az újpesti, befolyása nagy volt a munkások között. Megmozdulásain a szervezett munkásság létszámát igen messze meghaladó munkástömegek vettek részt. A sztrájkokat a szervezett munkások jogainak elismertetését támogatták a szervezethez nem tartozó munkások is. A politikai megmozdulásokon - különösen, mint látni fogjuk 1905 után - több ezren, néha tizezren vettek részt.

Országos viszonylatban az újpesti szervezetet a legjobban működő szervezetek között említi meg az 1900 évi pártkongresszusi beszámoló.^{1/} Az újpesti munkásszervezetek jelentőségét mutatja, hogy a kongresszus vidéki küldöttei között a legnépesebb az újpesti volt, 16 küldöttel.^{2/}

1901-ben az újpesti pártszervezet elhatározta, hogy egy helyi pártlapot ad ki, de ezt akkor az országos pártvezetőség tanácsára egy évre elhalasztották. A lap később sem jelent meg.^{3/} Az újpesti munkásság 1900 után is minden évben megünnepelte a nemzetközi munkásszolidaritás napját, május 1-ét. A rendőrségi jelentés szerint 1900-ban, 1901-ben és 1902-ben 1000, 1200 munkás vett részt a május elsejei felvonulásokon és ünnepségeken.^{4/}

Az 1900-as évben szakadás következett be a magyarországi szocialista mozgalomban. A Mezőfi-féle ellenzéki mozgalom kiterjedt Újpestre is. A budapesti egyesült munkásszervezeteknek az 1900 évi kongresszushoz intézett jelentése leleplezi a pártvezetőség opportunizmusát és azt indítványozza, hogy a kongresszus ne vegye tudomásul a pártvezetőség jelentését. Az aláíró szerve-

1/ MMTVD. 3. kötet 16. old.

2/ Jelentés a Budapesti fő- és székvárosi állami rendőrség 1900 évi működéséről. Bp. 1903. 336. old.

3/ U.o. 1901 évi működéséről. Bp. 1902.

4/ U.o. 298. old.; Jelentés a Budapest fő- és székvárosi állami rendőrség 1901 évi működéséről. Bp. 1902. 310-311; A magyarországi szocialisztikus munkásmozgalmak az 1902. évben. Bp. 1903. 12. old.

zetek között találjuk az ujbpesti szobafestők szakszervezetét. A kongresszus után a pártellenzék Mezőfi vezetésével megalakította az Ujjászervezett Szociáldemokrata Pártot. Az USzDP liberális kispolgári - demokrata párttá vált. A szakadás Ujbpesten is bekövetkezett. A szervezett munkások többsége hű maradt az anyapárthoz. Az ujjászervezettek erejére következtetni lehet, a május elsejei külön ünnepségükön megjelentek létszámából. 1900 május elsején mintegy 50-en vettek részt az USzDP ünnepélyén, akik "Az ujbpesti szobafestő, mázoló és rokonszaktmák szervezett munkásai" feliratu tábla alatt vonultak. 1901-ben 170, 1902-ben 300 munkás és kisiparos ünnepelt külön. 1/

A két párt között a helyzet elmérgesedett. Egymás népgyűléseit igyekeztek, megakadályozni, megzavarni. Így pl. 1902 júliusában az ujbpesti Széna-téren hirdettek az ujjászervezettek népgyűlést, s itt megjelentek az anyapártba tartozók is és ahogy az ujbpesti ujság írta: "egy percig sem hagyta békén az ellenpárt embereit. Néhányan már birokra keltek egymással úgy, hogy a kiküldött felügyeletos rendőrtisztviselő kénytelen volt a gyűlést feloszlalni." 2/

1904 után nincsenek adataink az USzDP ujbpesti szervezetéről.

1904 decemberében alakult meg a Magyarországi Bőrmunkások Szövetsége. Az alakuló ülés Ujbpesten volt, a legnagyobb bőripari központban. A kongresszus 37 küldötte között 14 ujbpestit találunk. A kongresszus úgy határozott, hogy a bőripari munkások szakszervezetének székhelye Ujbpest lesz. 3/

1/ U.o.

2/ Ujbpesti Közlöny. 1902. július 20.

3/ A magyarországi szocialisztikus munkásmozgalmak az 1904 évben. Bp. 1905. 426-427 old.

Az újpesti munkásszervezetek küldöttei az országos kongresszusokon általában bíralták a pártvezetőség politikáját. Így az XI. kongresszuson 1904 áprilisában Auer Péterné az újpesti munkások nevében tudomásul veszi a pártvezetőség jelentését, de kifogásolja, hogy a párt a munkások szervezése érdekében mit sem cselekszik. 1/

Ugyanezen a kongresszuson Kis István a pártsajtó kérdéséhez szólt hozzá és kijelentette, hogy az elmúlt évi pártvezetőség nem teljesítette híven feladatát és ezért napilappá nem lehetett tenni a Népszavát és ezt a Hajóépítő munkások nevében nem fogadhatja el. 2/

Az 1905-ös első orosz forradalom hatására Magyarországon tovább éleződtek a társadalmi - politikai ellentétek, s 1905-1906-ban súlyos politikai válság alakult ki. A magyar munkásmozgalom nagyon fellendült, habár ezt a fellendülést a SzDP opportunistá vezetésége tévutra terelte és kihasználatlanul hagyta a kínálkozó lehetőséget.

Az újpesti munkásmozgalom is fellendült ebben az időben. Ezt már láttuk a sztrájkharcok ismertetésénél is. Jelentősen növekedett a szervezett munkások száma is. A magyarországi textilipari munkások és munkások szövetségének 1905 májusi alakuló ülésén Takács Anna büszkén jelentette, hogy Újpesten dolgozó 2000 munkás között már 300 szervezett van. 3/ Adatunk arra nincs, hogy Újpesten összesen hány szervezett munkás van ebben az időben, de számukat 3-4 ezerre tehetjük. 4/

1/ MMTVD. 3. kötet. 194. old.

2/ A magyarországi szocialista munkásmozgalmak az 1904. évben Bp. 171. old.

3/ MMTVD. 3. kötet. 261. old. Ebben az időben az országban 2000 szervezett munkás volt. U.o. 259. old.

4/ Az újpesti polgármester jelenti 1907-ben: "A szocializmus na-

Az országos pártvezetőség ezekben az időkben is elsősorban a választójogi harcot helyezte előtérbe, ennek érdekében mozgósította a munkásosztályt. Több jelentős megmozdulást szerveztek.

Az 1905-ös pártkongresszushoz benyújtott javaslat arra az esetre, ha nem lesznek megelégedve a választójogi reformmal kiállításba helyezte az általános sztrájkot. A kongresszusi vitában Handler István újpesti küldött hangsúlyozta, hogy Magyarország népe megérett arra, hogy a legmesszebbmenő harcot megkezdje. Schmidt Ferenc pedig kijelentette: "Csodálkozom azon, hogy oly sok esztendei propaganda után még mindig vannak olyanok akik félnek.^{1/} Azt mondják, hogy a földművelő csak kaszálni és kapálni tud, de nem tud írni olvasni. De ezt a kaszát a földművelő le is tudja tenni." ^{2/}

A kongresszuson az újpesti küldöttek az általános sztrájk mellett foglaltak állást.

A "vörös pénteken", 1905 szeptember 15-én a budapesti munkásság százezres választójogi tömegtüntetésen Újpestről 10 ezer munkás vett részt, Budapest környékéről innen vonult be a legtöbb ember. ^{3/}

Az orosz forradalom kitörésének első évfordulóján Újpesten is hatalmas gyűlés zajlott le. A 3000 munkás által elfogadott határozat a következőképpen hangzik: "Az újpesti Kolosszeumban

gyon terjed, jó talaja van a különféle nemzetiségű, s itt lakó munkások között annál is inkább mert a budapesti központi vezetőséggel folytonos érintkezésbe vannak." 2.sz.Áll.Levéltár. Újpesti polgármesteri iratok 2040/1907.

1/ A rendőrségi jelentés szerint ehhez hozzátette "az általános választási jog kivívására eszközül használandó általános sztrájk következményeitől." A magyarországi szocialisztikus munkásmozgalmak 1905.évben Bp. 1906. 271. old.

2/ MMTVD. 3. köt. 279. old.

3/ Népszava. 1905. szeptember 16.

1906 január 22-én tartott gyűlés egyhangulag kimondja, hogy üdvözlí a szociáldemokrata párt vezetőségét és kéri, hogy annál a lankadatlan szívéssággal és harckészséggel vezesse a forradalmi munkásság népjogokért és népszabadságért folyó küzdelmét, amivel orosz testvéreink nemzetközi forradalmukat vívják. Éljen az általános, egyenlő, titkos választói jog! Éljen a szociáldemokrácia!" 1/

A fellendülő munkásmozgalom utolsó nagy állomása 1907 október 10, "a vörös csütörtök". Az általános munkaszünethez lelkesen csatlakozott Újpest munkássága is. A rendőrség nyilvánvalóan nem teljes adata szerint Újpesten 4412 volt a szünetelő munkások száma. 2/

1907 után, ha az újpesti szervezett munkások száma 1905-1906-hoz viszonyítva csökkent is, az újpesti munkásszervezetek tevékenyen működtek. Sokkal jobban foglalkoztak a város ügyeivel, a helyi problémákkal, erre nagyobb befolyást is gyakoroltak. Az országosan szervezett akciókban lelkesen vettek részt, emellett több helyi megmozdulást terveztek. Az újpesti munkásmozgalom vezetésben is megerősödött.

Újpesten ebben az időben is állandó titkárság működött, ennek működése kiterjedt Rákospalotára is. 1908-ban kezdik kiépíteni az utcai bizalmi rendszert.

1911-ben 11 szakszervezeti helyi csoport működött 1700 taggal. 3/

1912-1913-ban 2200 volt a szervezett munkások száma, ebből férfi 2064 és nő 136. 4/

1/ Népszava 1906 jan. 24. idézi MMTVD. 3. köt. 407-408. old.

2/ MMTVD. 3. kötet. 561. old.

3/ A magyarországi szocialisztikus munkásmozgalmak az 1911.évben. Bp. 1912. 78. old.

4/ A Magyarországi SzDP vezetőségének jelentése 1912 évi március hó 16-tól 1913.évi március hó 15-ig kiterjedt működéséről. M.

Az újpesti munkásmozgalom működését a következő főbb adatok jellemzik:

	népgyűlés,	értekezlet	felolvasás, előadás,	tüntetés	
1908	15	12	25	-	-
1910	6	16	18	-	
1911	7	15	22	2	
1912	18	20	12	-	
1913	14	95	9	5	1/

Ezek az adatok is mutatják, hogy az újpesti munkásszervezetek tevékeny életet éltek. A munkásmozgalom jelentőségét jól mutatja az a tény is, hogy 1910-ben a polgármester elrendelte, hogy május 1-én a városházán hivatalos óra nem lesz csak inspekcio. A következő években is hasonló volt a helyzet. 2/

A szocialista munkásmozgalom továbbterjedésének megakadályozására Újpesten is próbálkoztak a keresztény szocialista mozgalom kiterjesztésével. Első lépésként 1905-ben megalakult az Újpesti Keresztény Szocialista Egyesület. Titkára Wertz József káplán lett. 3/ "Amikor a szocializmus hatalmas hullámaival hátrá vette az emberiség hajóját, mögötte megjelentek a cápák. A neve keresztény szocializmus" - írta az Újpesti Napló. 4/ Mindenekelőtt az ifjúságot akarták megnyerni, maguk mellé állítani. Megalakították a katolikus legényegyletet és mellé megszervezték a katolikus tanoncotthont. Ezeket a szervezeteket gróf Károlyiék pénzelték.

léklet a Népszava 1913 szeptember 28-1 számához.

- 1/ Összeállítás a SzDP vezetőségének a kongresszusok elé terjesztett beszámolója alapján.
- 2/ 2.sz. Áll. Levéltár. Újpest polgármesteri iratok 314/el/1910. Intézkedése okát a polgármester a következőkkel indokolja: "Intézkedésem okát az a körülmény képezi, hogy városunk ipari lakossága ma munkaszünetet tart, s az ügymenet ellátása nem igényli a tisztviselői kar összességének működését." 457 eln/1914.
- 3/ 2.sz. Áll. Levéltár. Újpesti polg. mesteri iratok 1910/91 eln. biz.
- 4/ Újpesti Napló 1909. június 13.

Az ifjúság egy részét sikerült a tanoncotthonba vonni. "Vajaskenyerek, almák, papi hizelgések, nyájas kenegetések voltak a csábító eszközök, butítás és mesteri pofonok voltak az erőteljesebb agitáció fegyverei." 1/

A mesterek természetesen szívesen küldték tanoncaikat a katolikus tanoncotthonba, ahol alázatosságra, engedékenységre és békés türelemre tanították őket.

Az Egyesület a városi hatóság védőszárnyai alatt akart nagyra nőni. Az Újpesti Keresztény Szocialista Egyesület egyik díszelnöke Ugró Gyula polgármester volt, védnökei között ott találjuk a városháza fő tisztviselőit.

Az Egyesület a nagy nyilvánosság elé először 1908 május 28-án lépett ki, amikor első nagy díszközgyűlését tartotta, amelyen Prohászka Ottokár megyéspüspök és Huszár Károly beszélt, akik kikeltek a zsidóság és a zsidósájtó ellen. 2/

A következő évben zászlót szenteltek. "És kik csinálták meg? A nép következő egyszerű gyermekei: Varázséji Béla apátplébános úr, Hübert Béla 3600 korona fix fizetéssel és 1300 korona lakbérrel dotált állami számtanácsos úr négylovas hintón, Fehér Bertalan állami tanító úr kétlovas hintón, Ert /Etele/ Ferenc állami tanító úr, néhány állami iskolaszolga, rendőrök civilben és fehérruhás lányok, öreg asszonyok és 147 darab keresztény szocialista gyalog." 3/

A keresztény szocialista párt nem sok sikerrel szervezkedett. Ha gyűlést, előadást hirdettek, többségben a szocialisták jelen-

1/ Újpesti Napló 1909. június 13.

2/ Az Új Rend 1908. június 3.

3/ Újpesti Napló. 1909. június 20.

tek meg, akik átvették a gyűlés vezetését vagy legtöbbször a rendőrség avatkozott be és ilyen esetekből évekig elhuzódó pörök keletkeztek.

Ujpesten az 1910-es évek elején a cipésmunkások, vasmunkások, famunkások, szabómunkások és kereskedelmi alkalmazottak keresztény szocialista szakegyletei működtek, de tevékenységükről bővebbet nem tudunk, s ez is nyilvánvalóvá teszi jelentéktelenségüket.

1908-ban az ujpesti szocialista munkásmozgalom, a párt és szakszervezeti mozgalom megerősödött. Ebben nagy része volt az új párttitkárnak, Jócsák Kálmánnak. ^{1/}

A készülő plurális választójog ellen az ujpesti munkásság több tiltakozó gyűlést tartott, így január 20-án, március 20-án, november 9-én, 24-én, 27-én és 30-án. Ezeken a gyűléseken több ezren vettek részt. ^{2/}

Andrássy belügyminiszter 1908 decemberében felfüggesztette a Vas- és Fémmunkások Szakszervezetét és helyi csoportjait. Erre általános sztrájkot határoztak el, s az ujpesti pártszervezet vezetősége is december 30-án sztrájkra hívta fel a munkásokat, amelyben részt is vettek. ^{3/}

Láttuk milyen nehéz volt az ujpesti dolgozók lakáshelyzete. A város vezetősége többször megígérte, hogy olcsóbérű munkáslakásokat építtet. Ebből azonban nem lett semmi. A munkásság látva ezt a közönyösséget 1909 februárjában öt népgyűlést tartott és ezeken határozati javaslatokat fogadtak el. A határozati ja-

1/ Ujpest 1909. április 4.

2/ A magyarországi szocialisztikus munkásmozgalmak az 1908. évben. Bp. 1909. 8, 14. old. Ujpest 1908. dec. 6.

3/ Ujpest 1908. dec. 31., Az Új Rend 1909. január 7.

vaslat értelmében a SzDP ujbpesti vezetősége memorandumban foglalta a lakás és házbérkérdésben megállapított követeléseket és azt küldöttség útján március 10-én átadták a polgármesternek. 1/

A munkásság határozati javaslata megállapította, hogy "a lakás és házbérkérdés végleges megoldásaképpen az ingatlanok és épületek köztulajdonba vételét tekinti és azt követeli." Átmene-tilleg viszont, a fennálló törvények keretein belül, követelték: a lakbérmaximum megállapítását, az építkezések előmozdítását, olcsóbérű városi lakások építését, az építendő állami munkásla-kások egy részét Ujbpest határában építsék, a vízvezeték mielőbbi kiépítését, hatósági lakásközvetítők felállítását és lakás felülgyeletet. 2/

Sok eredménye az akciónak nem volt. Csak annyit értek el, hogy a heti és hónapos lakások felmondás és béremelés tekintetében a negyedéves lakásokkal egy sorba helyezték és az első évben sem felmondani, sem a bért felemelni nem lehetett. 3/

1909 júliusában ismét impozáns nagygyűlést tartott Ujbpest munkássága. Ezen a községi ügyeket és a politikai helyzetet foglalkozott. Az utóbbinak Landler Jenő volt az előadója. A nagygyűlés határozatában az általános, egyenlő és titkos választójog mellett követelte a Budapest közelében lévő községeknek a főváros-hoz való csatolását. Tiltakoztak a városi vízvezetéknek és világításnak magánvállalati uton való létesítése ellen. Végül felszó-lították a városi tanácsot a lakáskérdés tárgyában beadott memo-randum intencióinak megfelelő intézkedések megtételére. 4/

1/ Ujbpest 1909 március 14. A memorandumot lásd 2.sz. Áll.Levéltár:
Ujbpesti polgármesteri iratok 1909/312. eln. biz.

2/ Ujbpest 1909 március 7.

3/ Ujbpest 1909 március 14.

4/ Ujbpesti Napló 1909. július 25.

1910-ben a város előljárósága ismét elhatározta, hogy 480 munkáslakást építtet, mivel "sem a társadalmi tevékenységtől, sem a nagyipari vállalatok kezdeményezésétől nem várhatjuk a lakáskérdésnek pozitív intézkedésekkel leendő radikális megoldását." A terv megvalósítására azonban ismételten nem került sor, azon indok alapján, hogy "kockázatos a városra nézve." A kockázatot abban látták, hogy a városnak a befektetett tőke nem fog megtérülni.^{1/}

Az 1909-es év jelentős dátum az ujbpesti munkásmozgalom történetében. Ebben az évben készült el az ujbpesti Munkásotthon.^{2/}

Az ujbpesti munkásoknak állandó problémájuk volt a helység kérdése. A munkásszervezetek különböző vendéglőkben tartották összejöveteleiket. A Munkásképző Egylet 1902-ben visszaköltözött a Gyár utca 41 szám alá, mely a vendéglős adóssága fejében az esztergomi káptalan kezébe került. Az Egylet az ingatlant bérelte.

A munkások megalakították a Munkásotthon Bizottságot, mert felismerték, hogy biztonságosan csak akkor szervezkedhetnek, ha saját otthonnal rendelkeznek és mint bérlők nincsenek kitéve a tulajdonos kénye-kedvének. Ezért minden évben pünkösöd másnapján a szigeten rendezett majális vagy juniálás tiszta jövedelmét a takarékbba tették azzal a végső céllal, hogy ha nagyobb összeggel rendelkeznek, saját otthont építenek belőle. Mivel volt már néhány ezer forintjuk 1907-ben vettek a Tavasz utcában egy 400

1/ 2. sz. Áll. Levéltár. Közgyűlési jegyzőkönyvek 1910. március 8., 1911. július 26.

2/ Az ujbpesti Munkásotthont 1957-ben újjáépítették és 1958-februárjában újra megnyitotta kapuit a munkások előtt. Ma már az utca neve is Munkásotthon utca. Népszava 1958. február 23.

négyszögletes telket, hogy majd ott építkeznek. 1/

A Munkásképző Egylet tagjai nagy gonddal láttak hozzá a Tavasz utcai építkezéshez. Egy akkoriban neves építésszel ter-
veket készítettek és a Kereskedelmi Bankkal tárgyalásokat kezd-
tek, hogy folyósítson hitelt az építkezéshez. Ezek a tárgyalások
rövid idő leforgása alatt kedvező eredményekkel kecsegtettek.
Közbeszólt azonban a kormány és a kormány nyomására a bank meg-
tagadta a hitelt.

A Munkásotthon Bizottság erre úgy döntött, hogy a Tavasz
utcai telket el kell adni, mert hitel hiányában ott úgy sem tud-
nának építkezni. Hosszas vita után úgy határoztak, hogy a régi
megszokott Gyár utcai helyüket kell megvásárolni.

A megegyezés a káptalan gondnokával Dr. Világossy Józseffel
hamarosan létrejött. 40 ezer korona vételárban állapodtak meg,
ugy, hogy a fennmaradó 32 ezer korona adósság után az Egylet évi
5%- kamatot fizet. 2/

Ebben az időben a Munkásotthon nem lehetett jogi személy.
Pedig ahhoz, hogy az építkezéssel kapcsolatos hitelügyletet az
Egylet lebonyolíthassa törvényes alapot kellett keresni. Az épít-
kezés és az ingatlan végső tulajdonjogát szakszervezeti alapon
sem lehetett tisztázni, mert mindig meg volt az eshetősége annak,
hogy a hatóságok a szakszervezet működését felfüggesztik, vagy
betiltják. Az Egylet a kérdéseket úgy oldotta meg, hogy megala-
kitotta az ujpesti Munkásotthon Szövetkezetet. A szövetkezetet,

1/ Idős harcosok emlékeznek. Famunkás 1958. május 7. SzDP ujpesti
titkárságának levele a Vas-és Fémmunkások Szövetségéhez. Párt-
történeti Int. Archivum. VSz. 1907/16.

2/ Idős harcosok emlékeznek. Famunkás 1958. jun. 4; Ujpesti Munká-
otthon iratai. Párttörténeti Int. A. ch. BN123. Később kiderült,
Világossy a 8 ezer korona előleget nem továbbította az eszter-
gomi káptalannak, hanem azt elköltötte. Végül ez a dolog is
rendeződött. Világossyt panamai miatt 1910-ben letartóztatták.
Ujpest 1910. július 17.

mint munkásmozgalmi szervezkedési lehetőséget Ujpesten használtak először. A SzDP és a szakszervezet - mai szóhasználattal élve - ^{lapanteltől kezdve} mindig Ujpestre küldte azokat, akik munkásotthont akartak építeni.

A szövetséget szabályszerű közgyűlést tartott és ezen kezdte szervezni az építkezés költségeinek összeszedését. Némli tőkével az egyháznak kifizetett 8000 koronán kívül is rendelkeztek. Ehhez most a szövetséget többi tőkéjének a jegyzését 100 koronás üzletrész - jegyzésekkel hirdették meg. Ezen kívül nagyszámu téglajegyet bocsátottak ki, melyet a szakmák szervezetei sikerrel árusítottak. Jóformán minden szakma hozzájárult valamivel az új otthon építési költségéhez. Az építkezés körülbelül egy évig tartott.^{1/}

A régi ház helységeit átalakították és 800 embert Befogadó gyűléstermet építettek az udvarra. Ez a terem nem sokkal volt kisebb a fővárosi vasmunkások nagy díszterménél. Ezt színpaddal is ellátták. Ezenkívül nagy játékterem volt és a különböző szakszervezetek irodái is elhelyezést találtak.^{2/}

Az ormon a vörös zászlót lengette a szél. Az ujpesti szervezett munkásság 1909 december 5-én avatta fel a Munkásotthont. Az ünnepélyen jelen voltak az Országos Szakszervezeti Tanácsnak a kiküldöttei, Ujpest város tanácsának tagjai Ugró polgármesterrel az élükön, az ujpesti községi demokrata párt küldöttsége, számos egyesület képviselője, de még sokan a fővárosból is. Az ünnepélyt Brecska István, ujpesti párttitkár üdvözlő beszéde, s az ujpesti Általános Munkásdalárda éneke nyitotta meg, majd Bokányi

1/ Idős harcosok emlékeznek. Fémunkás 1958. július 5.

2/ Népszava 1909. december 7.

Dezső mondotta el hatalmas egy óránál tovább tartó ünnepi beszédét.^{1/}

Az újpesti Munkásotthon létrehozása azt is jelentette, hogy a munkásság erői egy központban koncentráálódtak. A különböző helyeken szétszort szakszervezetek mostaa Gyár u. 41 szám alatt lévő Munkásotthonban nyertek elhelyezést. 1910 közepén pedig a Munkásotthon megnyitotta 2000 kötetből álló könyvtárát.

Mint láttuk a Munkásotthon felavatásán megjelent Ugró Gyula polgármester és a városi tanács tagjai is. Az Újpesti Munkásotthon Szövetkezet nevében hívták meg őket.^{2/}

Nem sokkal ezután a városi költségvetés tárgyalásakor dr. Deutsch Jenő képviselőtestületi tag /virilista/ a SzDP tagja indítványt terjesztett a képviselőtestület elé a Munkásotthon kulturális céljainak támogatására. Az indítványt Ugró polgármester is támogatta és évi 600 koronát szavaztak meg.

Ezek miatt az Újpesti Napló szerkesztősége vezércikkben megtámadta a párt helyi vezetőségét.^{3/}

-
- 1/ Újpest 1909. dec. 12., Újpesti Napló 1909. dec. 12.
2/ 2.sz.Áll.Levéltár. Újpesti polgármesteri iratok 11.083/1909.
3/ Az Újpesti Napló szerkesztői Negyedi-Szabó Béla és Miklós Móríc voltak, mindketten az SzDP tagjai. Negyedi-Szabó Béla és Miklós Móríc szerkesztésében 1907 augusztus 4-én az Újpest c. lap jelent meg, de ennek szerkesztőségéből 1909 április 4-én kiléptek és ezután megalapították az Újpesti Naplót. Ezek a lapok hivatalosan nem voltak a SzDP lapjai. Az Újpesti Napló 1909. november 6-i száma írta: "Mi nem megyünk a pártokhoz, mi küzdünk a magunk elveiért... Mi függetlenek vagyunk." Mindemellett a pártvezetőségnek felajánlották egy oldalt, hogy ott pártügyekkel foglalkozzon. Negyedi-Szabó Béla valójában kispolgári politikus volt. Miklós Móríc először az újpesti városházán volt tisztviselő, de mivel több cikkben leleplezte a város vezetőségét, állásából kitették, ezután az OTI tisztviselője lett. Később baloldali szocialistává vált.

Bokányi urnak igaza van c. cikkében a következőket írta. "Mi már régen tudtuk ezt, de most már a mi polgármesterünk mondta.

Egyszerűen elment az újpesti munkásság otthonának megnyitási ünnepélyére.

Néhány héttel ezelőtt bizalmas és jól informált helyről közlést hallottunk arról, hogy Ugró és a SzDP között közeledés fog történni. Mosolyogtunk a dolgon és minden esetre érdekesnek találtuk Ugró eme tervét.

Most pedig azt halljuk, hogy a polgármester szubvencionálni akarja a szociáldemokráciát és évi 600 Korona szubvenciót kinnál a Munkásotthonnak. Nagyszerű dolog, sőt igen szép dolog, hatóságilag támogatott szociáldemokrácia.

A polgármester politikai meggyőződése, a tanácsadók a régi-ek. Mivel akarja tehát a SzDP-ot megnyerni? Pénzzel szubvencióval.

Azt hiszik, hogy a munkásságot ezzel el lehet hallgattatni. Azt hiszik, hogy a SzDP évi 600 K. szubvencióért beáll a diadal-szekérbe vontatónak..."

A kérdés körül folyó vita elmergesedett, kölcsönös vádaskodássá fajult. Negyedi-Szabó Béla kilépett az újpesti pártszervezetből. A pártvezetőség, dr. Deutsch azt hangoztatták, hogy ők nem politikai, hanem az Otthon kulturális céljainak anyagi támogatását kérték. Az Újpesti Napló pedig azt hangoztatta, hogy a szubvencióért ellenszolgáltatás jár, ha egyéb nem, hát hallgatás és a munkásság mozgalma nem kulturmozgalom.^{1/}

1/ A vitára lásd: Újpesti Napló 1909.dec.12. Az Új Rend 1909.dec.16, Újpesti Napló, 1909.dec.19, dec. 25, Népszava 1909.dec.28, Újpesti Napló 1910.jan.1, Újpest 1910.jan. 2. és A magyarországi szocialisztikus munkásmozgalmak az 1909.évben. Bp. 1910. 358-359. old.

1910 január 16-án, amikor a koalíciós kormány megbukott a budapesti és a vidéki munkásság tüntetett az általános, titkos választójog mellett.

Ujpest munkássága délelőtt tartott nyilvános gyűlést a Munkásotthon nagytermében, amelyen több mint ezren jelentek meg. A gyűlés elhatározta, hogy a délutáni budapesti felvonuláson mindenkinek részt kell venni.^{1/}

Március közepén ismét nagy népgyűlés volt Ujpesten melyen a községi ügyekkel és az országos politikai helyzettel foglalkoztak.^{2/}

A SzDP országos vezetősége, mely a választójoggal kapcsolatban csatlódott a Fehérvári kormányban, majd később a Khuen-Héderváry kormányában egyre jobban a radikális polgársághoz közeledett. Ennek vagyunk tanúi Ujpesten is, ahol 1910 május 22-én a város demokrata polgársága és szociáldemokrata munkássága népgyűlést tartott, amelyen kimondták, hogy közös erővel küzdenek az általános, egyenlő és titkos választójogért, csatlakoznak az országos választási ligához és megalakították annak ujpesti fiókját.^{3/} Junius elején pedig 10.000 ujpesti munkás és polgár rendezett fáklyás menetet a gödöllői választókerület szociáldemokrata párti képviselőjelöltjének, Bokányi Dezsőnek a tiszteletére.^{4/}

Az ujpesti pártezervezet 1911 elején új vezetőséget választott. Elnök Fellner-Weisz Hermann, jegyző Weisz Sándor, pénztáros Horváth Mihály lett, ellenőröknek pedig Varga Jenőt, Kone Mihályt,^{5/} Varga Jánost és Szöllőssy Ferencet választották meg.

1/ Népszava 1910. január 19.

2/ Ujpesti Napló 1910. március 27.

3/ Az Új Rend 1910 május 26. A választási ligához a SzDP, a Justpárt és a városi demokrata párt csatlakozott.

4/ Az Új Rend 1910. június 9.

5/ Ujpesti Napló 1911. jan. 29. Az Új Rend 1911 jan. 29. Az előző ével pártvezetőségének összetételére nincsenek adataink.

Az első világháború előtt a magyar munkásosztály legnagyobb megmozdulása 1912 május 23-án a "vérvörös csütörtökön" zajlott le. Május 22-én a kiélezett politikai válság közepette Tisza Istvánt a képviselőház elnökévé választották. A pártvezetőség tiltakozásként egy napos általános sztrájkkal egybekötött békés tüntetést hirdetett - az elégedetlenség csillapítására. A békés tüntető sétából harcos megmozdulás bontakozott ki.

Május 23-án reggel 6 órakor már megmozdult Újpest munkássága is, be kívántak menni Budapestre, hogy résztvegyenek a tüntetésen. A váci uti és újpesti gyárak munkásait, mintegy 3 ezer embert a rendőrök a Váci ut 50 számú ház előtt meg akarták állítani és a tömeget fel akarták oszlatni. A tömeg nem engedelmeskedett, megrohanta a rendőröket, közáport zúdított rájuk. Megsérült a rendőrkapitány és egy rendőr ellenőr is. Egyik lovasrendőrt pedig lehúzták a lováról és félholtra verték.

Ekkor a váci uti katonaságot vezényelték a tömeg ellen. A rendőrök és a munkások között öt-hat percig tartó fegyververharc fejlődött ki. Egy munkás meghalt.

A pártvezetőség megijedve a harcos megmozdulásoktól - Budapesten is hasonlókra került sor - már a délutáni órákban proklamálta a tömegsztrájk végét.

Másnap kora reggel újra véres eseményekre került sor a Váci uton. A vas- és fémmunkások akik munkába mentek a gyárak kapuit zárva találták. A gyárosok június 5-ig kizárták őket a munkából. Ez a hír óriási elkeseredést okozott és csak olaj volt a tüzre. Az újpesti és váci uti vas- és fémmunkások nagy tömegben ellepték a Váci utat és elkeseredésükben rombolni kezdtek. A

villamoskocsikat megállították, összezuzták, felborították, petróleummal öntötték le és meggyújtották. A Lehel utca és a Bulcsu utca sarkán tehetkocsiból, utcakövekből és téglákból barrikádokat építettek és e mögül lövöldöztek az odaérkező lovasrendőrökre, akik kénytelenek voltak visszavonulni. A Váci ut és a Lehet tér sarkán feltépték a villamossíneket. A Láng-féle gépgyárat megostromolták. A gázlámpákat letörték, meggyújtották.

A főkapitányhelyettes a parlament elől kivezényelte az ott toborzó rendőröket, majd később ezeket utászkatonákkal erősítették meg. A Lehel téren óriási tömeg állta a katonák útját. Nagyobb összeütközésre azonban már nem került sor.

Ujpesten a munkások az utcán csoportosultak, a rendőrök nyugodtan viselkedtek, összeütközésre nem került sor. 1/

Az országos pártvezetőség május 23-i magatartása miatt sokat veszített tekintélyéből, hogy a megingott tekintélyét visszaszerezze, 1913 elején újabb választójogi akciót kezdeményezett. A januári rendkívüli pártkongresszus felhatalmazta a pártvezetőséget, hogy megfelelő időpontban általános politikai tömegsztrájkot szervezzon. Ennek időpontját márciusra tűzték ki.

Az ujpesti munkásság készült a megmozdulásra. Ulrikák József a képviselőtestület ülésén indítványozta, hogy "arra az esetre, ha a sztrájk beáll: a szegény gyermekek életmentésére szavazzon meg a város képviselőtestülete 2000 K. rendkívüli segélyt, s azt ossza ki azok között az iskolák között, ahol a gyermekeket élelmezik." A többség a javaslatot el is fogadta. Miklós Móríc felszólalása szerint a sztrájk terjedelme beláthatatlan. 2/

1/ Ellenzéki Hírlap 1912 május 26.

2/ Közgyűlési jvk. 1913. február 12.

Ettől tartott a pártvezetőség is, amikor március 4-én bejelentette, hogy "a tömegsztrájk fegyverének alkalmazásától el kell állnunk." ^{1/} Ezt megelőzően január végén volt választójogi nagygyűlés Ujpesten. ^{2/}

Ebben az időben a munkásság nem rendelkezett választójoggal, így nem is került be Ujpesten munkás a képviselőtestületbe. Egy-két szociáldemokrata ugyan benn volt, de mint cirilista, vagy mint virilisták képviselői. 1907-ben a 225 képviselőtestületi tag között egy munkást sem találunk, ellenben tagja 16 ügyvéd, 37 tisztviselő, 38 kereskedő, 11 nagyiparos, 62 kisiparos, stb. ^{3/}

Az ujpesti pártszervezet arra törekedett, hogy sikerüljön szociáldemokrata párti képviselőket beválasztatni a képviselőtestületbe. Ezt a munkájukat csak 1913-ban koronázta siker. A pártszervezet elhatározta, hogy az egyesült ellenzék táborába veszik fel a küzdelmet a munkapárt ellen. De a polgári pártok végülis kiegyeztek a munkapárttal, szétszegtették a mandátumokat és a SzDP-nak 2 képviselőt kívántak csak juttatni. ^{4/} A SzDP élesen fellépett a paktum ellen és a VII. kerületben felvette a harcot, melyet támogattak a radikális polgárok és a vasuti munkások is. A szociáldemokrata párti lista győzött is és 4 rendes és 3 póttag került be a képviselőtestületbe. ^{5/}

Az eddigiekből láthatjuk, hogy az ujpesti munkásmozgalom a századforduló után fellendült, megerősödött. Ez a fellendülés

1/ A magyarországi szocialisztikus munkásmozgalmak az 1913. évben. Bp. 1914. 57. old.

2/ Ellenzéki Hírlap 1913. február 2.

3/ Ugró Gyula: i.m. 113. old.

4/ Ellenzéki Hírlap 1913. augusztus 10.

5/ Ellenzéki Hírlap 1913. augusztus 24, Népszava 1913. aug. 26.

még jelentősebb lett volna, ha a mozgalom fejlődését nem gátolja az országos pártvezetőség opportunistá politikája. A helyi pártvezetőség általában támogatta ezt a politikát, de sok kérdésben ellenzéki, radikálisabb álláspontot képviselt.

Az újpestiek érezték, hogy baj van a választójogi harc körül is, az országos pártvezetőség nem a helyes utat járja. Balaton János újpesti küldött a párt 1910 évi kongresszusán a választójogi harccal kapcsolatban kijelentette: "A mi választójogunkérti harcunknál első és legfontosabb kötelesség, hogy ... a hatalomra lépő pártot kényszerítsük, lépjen a mi elvi álláspontunkra, vagy legalább is ahhoz közelebb hozzuk. Ezzel azonban azt érik el, különösen a sajtóbeli nyilatkozatával azt a látszatot kelti, mintha ennek a polgári pártnak fel akarna kínálkozni. Így volt akkor, amikor a nemzeti küzdelem beütött, az akkor hatalomra került függetlenségi pártot a sajtó révén akarták rávenni arra, hogy az általános választójogot igyekezzen előtérbe juttatni." A hatalomra kerülésük után a munkásokat gyilkolták. "Ha a pártvezetőség nem olyan naiv, a tizenöt éves politikai küzdelemünkben belátja, hogy a jelenlegi politikai pártoktól a mi osztályérdekekünknek megfelelőt várni nem lehet, akkor nem szabad olyan naivnak lenni, hogy a határozati javaslat 2. pontját a kongresszusnak ajánljuk. Én a magam részéről még a határozati javaslat első pontját sem tartom célszerűnek. 1/ Mi mindig azt

1/ A határozati javaslat a következőképpen szólt:

"1./ A párt az alkalmas kerületekben jelölteket állít.

2./ Ahol saját jelölteket a párt nem állít, a párttagok pártállásra való tekintet nélkül azt a jelölteket támogatassák, aki az általános, titkos, egyenlő, községenkénti és közvetlen választójognak záros határidőn belül, s minden más kérdést megelőző megvalósítására kötelezi magát".

hangsúlyoztuk a sajtóban, hogy a jelenlegi cenzusos választójogi rendszer mellett, ha mi meg is követelnénk azt, hogy a parlamentbe be akarunk jutni, akkor mintegy magunkról állítanánk ki a politikai kalandorok bizonyítványát. Mert tudjuk, hogy ezen választójogi rendszer mellett nem tudunk elérni a mi osztályunk részére politikai eredményeket... Ezekkel a polgári pártokkal politikai téren kompromisszumot kötni a SzDP-nak, mint erkölcsi pártnak nem lehet, mert mintegy magunk előtt ragadnánk el az erkölcsi alapot, melyen állani kell nézetem szerint. Mit kell tehát nekünk tenni? Amennyiben látjuk, hogy az elméleti téren az ígérgetéseknek utat nyitottak, amennyiben ezek az emberek levitték a választójogi küzdelmüket a rendőrség ügyévé... akkor olyan áramlatot kell teremteni, amely kényszerítse őket a becsületes választójog megalkotására." 1/

Balatoni János aki az ujpesti mozgalom egyik vezetője ebben az időben nyilván nem csak egyéni véleményét tolmácsolta. Ő is ugyan az általános választójogtól várt minden - nem látta, hogy a proletáriátus részéről nem ez a legdöntőbb kérdés, hanem a hatalom kérdése és ezt ebben az időben az általános választójoggal sem lehet kivívni - de annak kivívását, ha másként nem megy, radikális eszközökkel képzelte. A polgári pártokkal és politikusokkal - éppen az eddigi tapasztalatokra támaszkodva - elvet minden kompromisszumot, amely ugyan radikális álláspont, de általában nem helyes. De mindezt nem vethetjük rosszalólag a szemére, hisz nálánál sokkal képzetesebb munkáspárti politikusok sem láttak ezekben a kérdésekben helyesen. Mindazonáltal ő ke-

1/ A magyarországi szocialista munkásmozgalmak az 1910. évben.
Bp. 1911. 234-235. old.

reste azt a célravezetőbb utat, amelyen az akkori kitűzött fő-célkitűzés, az általános választójog kivívható.

Az 1913-as pártkongresszuson erős ellenzéki hangulat nyilvánult meg. Csillag Béla újpesti küldött is élesen bírálta a pártvezetőséget. Rámutatott, hogy a pártvezetőség jelentése kevés aktivitást tudott felmutatni. Csökkent a pártadót fizetők, a Népszavát előfizetők száma, általában csökkent a pártélet is. Megállapítja, hogy ahelyett, hogy a magyarányú munkanélküliség problémáját a pártvezetőség vette volna kezébe, a szaktanácsra bízta ezt a fontos kérdést. Azok a munkanélküliek gyűlésein beszédet mondanak, s azzal elintézettnek vélik az ügyet. Semmit sem tettek a munkanélküliség megszüntetése érdekében. De az oktatás érdekében sem tett a pártvezetőség semmit. Ezután rátért a Népszava bírálatára. Leszögezi, hogy a Népszava "nem úgy ír, mint ahogy a mi érdekünk helyes volna." Itt megjegyzi, hogy azért, mert nem tart jó riportereket. /Persze nem ez volt a döntő./ Példákat hoz fel arra, hogy többször hívtak ki a Népszavából Újpestre, cikkeket küldtek be a "botrányokról, disznóságokról", de a Népszava napirendre tért e fölött, semmit sem hozott. Ehelyett "a Hanok Erzsébet féle közleményeket olvassuk, pedig sokkal helyesebben cselekedne a Népszava, ha az antimilitarizmussal foglalkozna." 1/

Az országos vezetőség opportunizmusa, a tömegek ösztönös forradalmisága jellemezte az első világháború előtt a magyar munkásmozgalmat. A munkásság harcaival nagy eredményeket ért el, de a vezetők opportunizmusa miatt a proletáriátus felkészületlenül ért a háború küszöbéhez.

1/ A magyarországi szocialisztikus munkásmozgalmak az 1913. évben. Bp. 1914. 246-247. old.

1914 - 1918.

1914 július végén kirobbant az első, imperialista világháború. Nem volt az országban egyetlen párt, egyesület, amely követőit ne a háború támogatására buzdított volna. A magyar SZDP vezetősége a burzsoá rablőháborút a munkások előtt igazságos háborúnak igyekezett feltüntetni, s a szakszervezeteket pedig a háborús termelés szolgálatába állította. A magyar uralkodóosztályoknak és támogatóiknak a háború kirobbanásakor sikerült egy nacionalista hullámot kiváltaniok.

Ez volt a helyzet Ujpesten is. "Vasárnaptól kezdve minden nap az esti órákban lelkes tömegek járták be az utcákat és a Himnuszt, a Kossuth indulót, hazafias dalokat énekeltek." ^{1/}

A háború kitörése után röviddel 7471 tartalékos vonult be Ujpestről: Volt olyan család, ahonnan az összes férfiak bevonultak.

A magyarányu mozgósítás és az a tény, hogy már eddig is nagy volt a munkanélküliség, a bevonultak itthon hagyott családjai számára óriási nyomort helyezett kilátásba, hiszen a munkáscsaládok semmiféle tartalékkal nem rendelkeztek, máról-holnapra éltek. Már az első napokban 4.000-nél többen jelentkeztek a városházán és kértek segílyt.

A háború azonnal drágaságot idézett elő. A kereskedők, piaci árusok különösen az élelmiszerek árát azonnal felemelték. A burgonya árát 24-32 fillérig emelték fel egy-két óra alatt. Hasonlóképpen szökött fel a liszt és kenyér ára is. A hirtelen drágaság ellen tömegesen vonult fel a lakosság a városhá-

1/ Ujpest és Vidéke 1914. augusztus 2.

zára panaszra. Egy piaci kofát pedig aki felemelte az áruja árát megverte a piac közönsége. 1/

Két hét sem mult el a háboru megindulása után amikor 5-6 százan, a behivottak asszonyai a városháza előtt tolongtak, várták a kiosztandó segélyt. Az előljáróság el volt foglalva a mozgósítással, az átvonuló katonasággal, pénz sem nagyon volt - legalábbis e célra, élelmiszert sem szereztek még be. A polgármester felszólította az asszonyokat, hogy akiknek még aznapra van otthon élelmük, távozzanak. Erre mintegy 150 asszony távozott, 400 várt mert nem volt otthon mit enni. 2/

Ilyen körülmények között a mesterségesen felkorbácsolt nacionalista hullám egy-kettőre lecsendesedett. "Csendesek az újpesti utcák. Már nem éljeneznek az emberek". - írta az Újpesti Napló augusztus 9-én. Később Belgrád elfoglalásakor egyik lap azon kesereg, hogy Újpest "Az ország fővárosának lázas és hazafias tüntetésére még csak egy gyenge visszhangot sem adott." 3/

A burzsoázia később a "hazafias" hangulat tovább tartott. Nagy volt a felbuzdulás. Hiszen a király, mire lehullnak a falevelek, győzelmes háborút ígért. Ha ez sok dolgozó vérébe került is, de sok haszonnal kecsegtetett. Ezért a burzsoázia pillanatnyilag még áldozni is hajlandó volt.

Megalakították a polgármester elnöklété alatt a Polgári Segélyező Bizottságot, amely gyűjtéseket rendezett. Az itthonmaradt nők, férfiak és gyermekek számára munkaközvetítő irodát állítottak fel, ahol rövid idő alatt 800-an jelentkeztek és eb-

1/ Újpest és Vidéke 1914. augusztus 2.

2/ Újpesti Napló 1914. augusztus 9.

3/ Újpest és Vidéke 1914 december 6.

ből 200-at elhelyeztek. 1/

Az újságokban ilyen hírek jelentek meg: Iendvai háztulajdonos hat katona családjának elengedte az augusztusi lakbért, Ehrenwald László építőanyag nagykereskedő 18 alkalmazottjának, akik bevonultak változatlanul kifizeti fizetésüket, stb. 2/

Hamarosan felállítottak három népkonyhát, ahol kiosztottak:

pénteken 1079	ebédet	/zöldbab hussal/
szombaton 1144	"	/édeskáposzta hussal/
vasárnap 1219	"	/gulyás/
hétfőn 1281	"	/burgonya hussal/
kedden 1434	"	/rizskásás hus/
szerdán 1542	"	/bab hussal/ 3/

Csupa husos menü. Na persze ez nem tartott sokáig. Szeptember 13-án már arról hallunk, hogy már csak 3-4-szer főznek húst, máskor főzeléket. Október közepétől pedig már csak egy népkonyha működik. 4/

Nagy hazafiúi buzgalmában Wolfner Tivadar gyáros is elhatározta, hogy november 16-tól ő is felállít egy népkonyhát ezer személy részére és ezt a háború végéig fenn akarja tartani.

/Majd csak lehullnak már azok a falevelek./ 5/

Mindez nem tudta megakadályozni Ripp Károly 36 éves iparost és Herczeg János 49 éves napszámost, hogy több napi éhezés után az utcán az éhségtől össze ne essen. 6/

A burzsoázia "hazafias" felbuzdulása nem is tart sokáig.

1/ Ujpest és Vidéke 1914 augusztus 16.

2/ Ujpesti Napló 1914. augusztus 9.

3/ Ujpest és Vidéke 1914 augusztus 16.

4/ Ujpest és Vidéke 1914. szept. 13., okt. 25.

5/ Ujpesti Napló 1914 nov. 22. A Wolfner gyár munkásai keresetnek 1 százalékát levonta segélyezésre. Ebből tellett ilyen "áldozatot" hozni.

6/ Ujpest és Vidéke 1914. dec. 25, január 31.

Már április elején vita volt a Segítő Bizottságban a népkonyha megszüntetéséről.^{1/} Május 22-én pedig megszűnt a népkonyha és Wolfner konyha is /Pedig de messze volt még a háboru vége./ Juniushban pedig már csak 64 család kapott egy hétre összesen 45 kg.kenyert, 85 kg.burgonyát és 23 liter tejet.^{2/}

1915 végefelé már közel 15.000 ember volt Ujpestről a harctéren.^{3/} Egyre több család maradt kenyérkereső nélkül. 2000 körül járt azoknak a családoknak a száma, akik államsegélyt kaptak, napi 68 fillért és 34 fillért lakbér címén. A 8 éven aluli gyermekek után fele összeg járt. Ugyanakkor a kenyér kilója Ujpesten 60 fillér.^{4/} Hamarosan azonban az államsegély fizetése is akadozni kezdett.^{5/}

Sok keresőnélküli család, nagy munkanélküliség, kicsi államsegély, drágaság, s ehhez hozzájárult az élelmi cikkek hiánya - ez jellemezte az ujpesti viszonyokat és szülte napról-napra az elégedetlenséget.

Februárban a nagy liszthiány miatt két napig nem lehetett kenyeret kapni. Az asszonyok nagy tüntetést rendeztek, még a közlekedés is elakadt. A rendőrség teljes létszámmal kivonult. Az asszonyok tömege a városháza elé vonult. Azonban a polgármester nem volt benn - mint az ilyenkor lenni szokott - s az elkeseredett tömeg lassan szétoaszlott.^{6/}

A nagy liszt és kenyérhiány márciustban is tartott. A szó igazi értelmében vett mindennapi falat kenyér érdekében folyó harc már- már kicsapott medréből és nem egy helyen izgalmas

1/ Ujpest és Vidéke 1915. ápr. 11.

2/ Ujpest és Vidéke 1915. május 6, jun. 27.

3/ Ujpest és Vidéke 1915. dec. 12.

4/ Ujpesti Napló 1914 okt.28.2.sz.Áll.Levéltár Közgy.jzk.1914. okt. 28. Ujpest és Vidéke 1915.jan. 24.

5/ 2.sz.Áll.Levéltár. Közgyűlési jzk. 1915. jun. 16.

6/ Ujpest és Vidéke 1915. február 28.

forrongásba nyert kifejezést. Reggelenként a Károlyi utcában megállt a villamosközlekedés, mert annyi ember állt a péküzlet előtt. Egyik vasárnap reggel a piacon vagy 200 asszony megtámadott egy kenyeres kocsit, a kocsit feldöntötték. A tömeg az asszonyoknak adott igazat. Ugyanakkor mintegy 50 munkás tüntetve a városháza felé tartott. Deputációban fel akartak menni a polgármesterhez, aki azonban nem volt éppen akkor a hivatalában, mire a tüntetők zugolódva oszlottak szét. ^{1/}

Há a városnak volt elegendő lisztje, akkor személyenként havonta 6 kiló lisztet osztott. De legtöbbször nem kapták meg ezt az adagot. Főző és tészta lisztet pedig csak a legminimálisabb mennyiségben osztottak. Tésztalisztet - akár az orvosságot - csak orvosi rendelvényre szolgáltattak ki. ^{2/}

"Nincs elég kenyér és kenyérliszt" - volt a lapok állandó visszatérő mondata. "Napi munkájuktól elcsigázott gyári munkások, emberek és sok-gyerekes családanyák, kezükben néhány fillért szorongatva járták esténként a kenyérvásárlásnak ezt a nehéz kálváriáját: boltról-boltra, amíg a legtöbb esetben üres kézzel kénytelenek hazatérni otthon éhező családjuk körébe". ^{3/} Igen kevés volt tehát a liszt, a kenyér, pedig a munkásság elsősorban erre volt szorulva, mert húst egyáltalán nem lehetett kapni, akárcsak tejet, de más élelmiszert is egyre nehezebben.

A nehéz viszonyokat még csak súlyosbította, hogy a háború első hónapjaiban az amugy is jelentős munkanélküliség még csak növekedett. A háború következtében az egyes gyárak, amelyek nem

1/ Ujpest és Vidéke 1915. márc. 14.

2/ A polgármester jelentése a város lisztszükséglete tárgyában. 2.sz. Áll.Levéltár. Közgyűlési jzk. 1915. április 28.

3/ Ujpest és Vidéke. 1915. szeptember 26.

hadfelszerelési cikkeket gyártottak csökkentették termelésüket, munkásaik egy részét elbocsátották, a megmaradottakat fél-fél napot dolgoztatták fél fizetéssel. A hadfelszerelési gyárak a hirtelen felduzzadt munkanélkülieket nem tudták felszívni.

"Munkát keresnek a gyárak kapui előtt a munkátlanok százai" - írta az Újpest és Vidéke 1915. január 24-én. A munkanélküliek számát szaporították a tönkrement kisiparosok és azok alkalmazottai. 1915 elejéig 400 kiparos szüntette be üzemét. 1/

A háborús válság Újpesten különösen az asztalos ipart tette teljesen tönkre. Legtöbb olyan asztalos aki azelőtt 8-10 segéddel dolgozott műhelyét bezárta. Hasonló sorsra jutottak a borbélyok, szabók, cipészek.

A munkanélküliség oly nagyarányu volt, hogy 1914 szeptemberében Újpestről 3 ezren jelentkeztek földmunkálatokra, de kevesen kaptak munkát. 2/

Munkanélküliek éheztek, ezrek véreztek a frontokon, de nem sokkal volt jobb azoknak a helyzete sem akik a gyárakban izzadták ki a tőkések millióit. A nagyobb gyárakat katonai felügyelet alá helyezték. Már 1914-ben a Wolfner és Mauthner bőrgyárat, a Jutta gyárat, 1915-ben a Bulicsek-, a Györffy-, a Werkner-féle vas- és fémipari vállalatokat, az Egyesült Izzót, a Viktória butorgyárat, a Magyar Pamutipart, stb. 3/

A katonai felügyelet alá helyezett gyárakban a katonaság vigyázott a rendre, a munkások a katonai törvények alá tartoztak. A munkásokkal a legbrutálisabban bántak, a legkisebb sza-

1/ Újpest és Vidéke 1915 január 17.

2/ Újpesti Napló 1914 szeptember 20.

3/ Az üzem folytatására kötelezett /katonai felügyelet alá helyezett/ vállalatok az 1915 okt. 1-i állapot szerint. Párttörténeti Intézet A. 1/1914/3.

bálytalanságot, vétséget börtönnel büntették. A sztrájkjogot eltörölték, a munkásoknak annyiért kellett dolgozni, amennyit a tőkések jónak láttak nekik adni. A gyárakban a munkaidő napi 10-11 óra, vagy esetenként még tovább tartott.

A háború a bőriparban mindezekig nem tapasztalt munkaalkalmat teremtett. A munkáltatók ennek ellenére a munkabéreket csökkentették. 8 Koronától legfeljebb 24 Korona volt a heti kereset.^{1/}

1914 november közepén a Wolfner-féle hadfelszerelési gyár munkásai körében mozgalom indult meg, hogy a munkások fizetését rendezik. "A más hadfelszerelési gyárakhoz viszonyítva a Wolfner-gyár munkásai tényleg rosszabbul vannak fizetve" - állapítja meg az egyik helyi lap. "A Munkanélküliség Elleni Küzdelem Magyarországi Egyesülete" ankétján foglalkozott a hadfelszerelési gyárakban dolgozó munkások munkaviszonyaival, többek között a Wolfner-gyárban uralkodó visszaesés és tarthatatlan álláspontokkal. Mindezek következtében a kereskedelmi és honvédelmi miniszterek sürgős leiratban elrendelték a Wolfner-gyárban uralkodó viszonyok megvizsgálását és 10 %-os bérjavítást adtak.^{2/}

1915 közepén a szakszervezetek "Előterjesztés a hadfelszerelési és katonai uralom alá helyezett üzemekben uralkodó tarthatatlan állapotokról" címmel beadvánnyal fordultak a kormányhoz.^{3/} Idézek ennek az iratnak a bevezetéséből: "Csupán a száraz tényeket soroljuk fel, s lehetőleg tartózkodunk minden kritikától, annál is inkább mert a tények önmagukban foglalják a bírálatot... Az ipari munkásság között - folytatja az irat - az

1/ Bőrmunkás 1914. okt. 15.

2/ Ujpest és Vidéke 1914 nov. 15. Bőrmunkás 1914. nov. 15. 1915 közepén az Egyesült Izzóban is volt bérmozgalom drágasági pótlék ügyében. Párttörténeti Int. Arch. Vsz. 1915/13.

3/ Párttörténeti Int. Arch. XV. 1. /1914/3. Az előterjesztésen dátum nincs, de a mellécsatolt iratok szerint 1915 közepén kelt.

egész országban de különösen Budapesten és környékén tapasztalható nagyfoku és alig tűrtőztethető elkeseredés főképpen a hadfelszerelő gyárakban rendszeresített minden emberi önértetet mélyen bénító bánásmódnak a következménye. A munkásság elkeseredéssel tapasztalja, hogy a háboruban hozott nagy áldozatok ellenére, a gyárosok az azok rendelkezésére bocsátott katonai hatalom segítségével a munkásokat durva bánásmóddal és a fokozódó drágaság mellett csökkentett bérekkel nyomják el. A munkások minden panasza süket fülekre talál, hatóság és társadalom a gazdaságilag is erősebb katonailag és kivételes törvényekkel támogatott munkáltatók érdekeit védelmezi. A panaszra a legtöbb esetben büntetés a válasz".

A hadfelszerelési gyárakban akkordbér mellett dolgoztak. A Wolfner-gyárban, az ország legnagyobb hadfelszerelési gyárában a nagy drágaság mellett oly alacsonyak voltak ^{a munkabérek} hogy abból megélni igazán nem lehetett. Az előterjesztéshez fizetési jegyzékeket mellékeltek, s ebből kitűnt, hogy a felnőtt munkások 15-22 Koronából voltak kénytelenek hetenként megélni. De nem volt ritkaság 6 Koronás kereset sem abban a gyárban, mely évenként milliókat kapott az államtól.

A Wolfner-gyári rendszer szerint a munkásoknak a munkához az anyagot meg kellett vásárolni. Ez a munkásokra nézve rendkívül sérelmes volt, különösen most a háború alatt, amikor az anyag árakat a gyáros emelte. Így pl. a talpkeresztülvarró osztályban a háború elején a gyár vezetősége 1 drb. 1/2 kg. gombolyag fonálért 3 Koronát fizetett, 1915 közepén pedig 3.34-et. A béreket azonban ennek megfelelően nem emelték, s így a munkások a különbözetet a munkabérükből voltak kénytelenek fedezni.

Ez egy-egy munkásnak heti 7-8 korona bérvesztését jelentett.

Igen gyakoriak voltak a brutális büntetések. Egyik munkást egy másik munkahelyre helyeztek át, ahol kevesebbet keresett, az illető ragaszkodott régi munkahelyéhez, mire a gyár vezetősége a katonai kirendeltség parancsnokával 8 napi gyárlakásra és gyárba étkezésre /új neme a büntetésnek, a lakatnya fogság polgári neme/ íteltette. Az illetőt éjjelre vasba verték. Ha a munkások bármely okból a munkától távolmaradtak, akár betegség miatt is, egyenként 6 órai vas és 3 napi egyes büntetést kellett elszenvedniök. Ujév napján a szijgyártók egy része ünnepelni akart, ezért egy napi szabadságot kértek de nem kaptak. Ennek ellenére nem jelentek meg a munkán. Ujév napján katonákkal fogdosták őket össze, majd egy napi elzárást kaptak büntetésül.

De nemcsak lezárták büntetésül a munkásokat, hanem ha betegség miatt, családi okból vagy más előre nem látott okból bejelentés nélkül a gyárból kimaradtak rendszerint még pénzbüntetéssel is sújtották. Teljes értékben meg kellett fizetni a munkásnak az elrontott anyagot, melyet azután a gyár kevés különbözzettel értékesített. 1915 közepéig a gyár szijgyártó munkásainak 50 %-a szenvedett el büntetést.

A műhelyekben a munkások zsúfoltan egymás mellett dolgoztak - a munkáslétszám nagymértékben megszaporodott. A műhelyek igen huzatosak voltak, de még így is bűzös és rossz volt a levegő. A WC gyakran eldugult és a víz végig folyt a műhelyeken. A művezetők, a tisztviselők a munkásokkal goronbán, durván viselkedtek - ezt most annál is inkább megtették, mert a hátuk mögött érezték a katonaságot.

Mindezekeken túl még a munkások hetibéréből 1 %-ot a hadbavonultak támogatása címén levontak, de ebből a hadbavonult gyári munkások vagy azok hozzátartozói egy fillér segélyt sem láttak, amit kaptak az államsegély, vagy szakszervezeti segély volt.^{1/}

Nem volt jobb helyzet a másik újpesti bőrgyárban a Mauthner-gyárban sem. A munkabérek itt is alacsonyok voltak, e mellett lényegesen rosszabbak voltak a munkaviszonyok, mint a többi gyárban. Helyzet nem javult még a hadvezetőség közbelépése révén adott 10 %-os pótlékkal sem, mert ez a javítás még a munkások cérnaszükségletét sem fedezte. A bánásmód hasonló volt a Wolfner-gyárhoz. Egyik szíjgyártó másik munkát kért, mivel eddig oly keveset keresett, hogy abból nem tudott megélni. Ezt megtagadták tőle, mire kérte a gyárból való elbocsátását. Erre öt napra lezárták, s addig üldözték míg öngyilkos lett. Az öngyilkossági kísérlet után két munkás érdeklődött az igazgatónál, az illető állapota iránt, mire válaszképpen minden kihallgatás nélkül öt napra lecsukták őket. A Mauthner-gyárban a katonai fegyelmi hatáskört legtöbbször nem is a katonai parancsnok, hanem a gyárigazgató gyakorolta.

A műhelyek a Mauthner-gyárban is bűzösek, egészségtelenek voltak. A műhelyek takarítása állandóan a munkások jelenlétében történt. Az ivóvíz ihaztatlanul rossz volt, s mosdókészülékek sem voltak a műhelyben.^{2/}

1/ Az Újpest és Vidéke írta 1914 augusztus 16-án "A Wolfner-bőrgyár munkásai az egész háború alatt keresetük 1 %-át ajánlották fel". Ugy látszik ez a felajánlás a munkásság részéről nem valami önkéntes volt.

2/ Párttörténeti Intézet Archivum XV. 1/1414/3.

A hajszott munka következtében igen gyakoriak voltak a balesetek. "Az újpesti mentők lapjai szomorúan és megdöbbentően igazolják, hogy Újpesten hétről-hétre a legsúlyosabb balesetek fordulnak elő." ^{1/} Újpest létszáma annak ellenére, hogy 15.000 ember bevonult, a háboru alatt kb. 70.000-re duzzadt fel. Az új munkások az ország legkülönbözőbb vidékeiről költöztek Újpestre, illetőleg hatósági kényszerrel kirendelt hadi-munkások voltak. A lakáshelyzet még rosszabbodott, új lakások nem épültek, sok lakás tönkrement. Mindennek következtében a lakások még zsúfoltabbak lettek. A szoba, az egyszobás konyhás lakásokra átlag 5 személy esett.

A haditermeléssel összefüggő iparágak fellendültek. Újpest két legnagyobb gyára a Wolfner és az Egyesül Izzó a háboru alatt egyenként több mint 4-4 ezer munkást foglalkoztatott. A háboru alatt Újpesten 152 telepengedéllyel rendelkező vállalat dolgozott. A gyári munkások létszáma 24 ezerre szaporodott, a vasuti munkásoké 3-4 ezerre. Ezenkívül még 1300 önálló iparos dolgozott 4300 segéddel. ^{2/}

Míg a munkások nélkülöztek, nyomorogtak, addig a háborus konjunktura következtében a burzsoázia profitja rendkívül megnövekedett. A Magyar Pamutipar Rt. 4 millió korona alaptőke mellett 1916-ban 1.37 millió Korona nyereséget ért el és 12.5 százalék osztalékot fizetett. ^{3/} A Chinoín vállalat részvényesei 1917 április 28-i közgyűlésükön elhatározták, hogy a vállalat 1 millió Korona alaptőkéjét 3 millióra növelik - tellett

1/ Újpest és Vidéke 1917. márc. 25. A lap gyárvizsgálatot követel. Április 15-én ugyancsak a gyári balesetekkel foglalkozik.

2/ Újpest és Környéke 1918. okt. 12.

3/ Népszava 1917. ápr. 29.

a nagy haszonból.^{1/}

Wolfnerék nagymértékben bővítik gyárukat, már 1916-ban 22-ezer négyszögletes telket vásároltak, s ezen új bőrgyárat és posztógyárat akartak építeni.^{2/} Wolfnerék nemcsak nagy hasznot zsebeltek be, hanem "méltóságban" is gyarapodtak. A háboru végefelé 1918 október elején Wolfner Tivadart - aki nélkül a katonák mezitláb lettek volna kénytelenek harcolni - a hazának tett nagy szolgálataiért a császár és király bárósággal jutalmazta.^{3/}

Ha az első háborus telet nehéz volt átvészelni az ujpesti dolgozóknak, fokozottabban vonatkozik ez a másodikra és a harmadikra, sőt a nélkülözés áttérjedt a nyári hónapokra is, állandóvá vált.

Ezekben az években közel 10.000 eltartott élt államsegélyből.^{4/}

Liszthiány, kenyérhiány, nincs liszt, nincs kenyér újra és újra ezt olvassuk a lapokban. "Hushagyó keddre virradóra elfogyott Ujpesten az utolsó falat kenyér is. A pékek ki sem nyitották üzleteiket."^{5/} "Egyenek több tököt és répát ha nincs kenyér!" Ezt mondták a városházán a kenyeret kérő munkásoknak. De hogy honnan vegyenek tököt és répát azt elfelejtették megmondani. Ujpesten azt sem lehetett kapni. A liszt és kenyérhiány miatt már több gyárban zugolódni kezdtek a munkások.^{6/}

"Nincs zsir", "Nem volt liszt, nem volt kenyér", "Zsirhi-

1/ Ujpest és Vidéke 1917. május 6.

2/ U.o. 1916. okt. 22.

3/ Ujpest és Környéke 1918. okt. 12.

4/ Ujpest és Vidéke 1916. okt. 8.

5/ U.o. 1916. jan. 23.

6/ U.o. 1916. jul. 23.

ány", "Alig lehet kenyeret kapni" - olvassuk nyáron és ősszel a helyi sajtó különböző számaiban.

A "hazafias" buzgóság is régen elmúlt már. "Polgári Segítő Bizottság, van-e még aki emlékszik erre az intézményre. Oly régen hallottunk róla, hogy el is felejtettük." 1/

Kik gondoltak már a nélkülözőkre? Azok mindenesetre nem akik segítettek volna. "Éhségtől az utcán összeesett" - igen gyakran találkozunk ezzel az ujságokban. Hol volt már a népkonyha? 2/

1916 októberében egyszerre állt elő kenyér, liszt, burgonya és zsirhiány. Még egyes gyárak is kénytelenek voltak beszüntetni üzemeiket, mert a munkások nem kaptak kenyeret. Október 7-én aztán az elégedetlenség kirobbant. Nagy tömegek tüntettek a piacon, az utcán, a városháza előtt. Repültek a kövek, hulltak az ablakok. A tüntetők a polgármesteri lakás és hivatal több ablakát betörték. 3/

1916 novemberében 30 %-kal Ujpesten is leszállították a kenyér és lisztadagokat. Emiatt ismét hangos jelenetek játszódtak le a piacon. Az elégedetlenkedőknek a polgármester azt ajánlotta, hogy egyenek burgonyát kenyér helyett. 4/

1916 december elején az elégedetlenség újra kicsapott medréből. Az asszonyok egy része nem volt hajlandó elfogadni a redukált mennyiségű lisztet, hanem elhatározták, hogy felmennek a polgármesterhez és kérni fogják a lisztadagok felemelését. A portás azonban nem engedte őket be a városházára. A tömeget, amely most már több százra rugott ez mégjobban elkeserítette.

1/ Ujpest és Vidéke 1916. aug. 27.

2/ Ujpest és Vidéke 1917. ápr.1., ápr. 18, ápr.22, Ujpesti Hírlap 1917 jan. 21, stb.

3/ 2.sz. Áll.Levéltár Közgyűlési jzk. 1916.okt.11, Ujpest és Vidéke 1916. okt. 15.

4/ Népszava. 1916. nov. 26.

Kőzapor zudult a városháza piac-tér felé néző ablakaira. Bezúzták a földszinti és első emeleti ablakokat. Az odasiető újpesti rendőröket is kőzapor fogadta. A Mosoni-utcai laktanyából husz gyalogos rendőr érkezett segítségül. A tömeget teljesen széteszlatni csak este hét óra után sikerült. Mindez akkor történt, amikor "az újpesti cukrászdák zsufolva vannak süteményfogyasztó kisasszonyokkal és urakkal". 1/

A munkások, a dolgozók érezték a háboru minden terhét, minden nyomoruságát, a tőkések pedig tovább duzzasztották pénztárcájukat. A munkások vére és könnye az ő zsebükből arannyá változott.

A munkásoknak, a dolgozóknak az elégedetlensége spontánul tört ki, megmozdulásaikat senki sem vezette. A háboru első éveiben a munkásmozgalom dezorganizálódott. Az Újpesti munkásotthont lefoglalta a katonaság, a munkásoknak nem volt helységük. 2/ A SzDP szervezeti életet nem élt. Tagjai nagy része bevonult. A SzDP, illetve a szakszervezetek a bérvitákat igyekeztek békés uton, tárgyalásokkal elintézni, sztrájkokat nem szerveztek, sőt azokat elítélték. A Vas- és Fém munkások Szövetségének sikerül elérnie, hogy 1916 nyarától az Egyesült Izzó a munkabéreket átlag 25 %-kal felemelte. 3/

1917-ig három sztrájkról tudunk Újpesten. Mind a három 1916 júniusában volt három hadimunkákkal foglalkozó gyárakban. "... a szociáldemokrata és szervezetlen munkás egyaránt letette a szerszámot. Nem törődve a szállóigévé vált fenyegetéssel,

1/ Újpest és Vidéke 1916. dec. 3.

2/ Újpesti Munkásotthon iratai. Párttörténeti Int. Arch. BN.123.

3/ Párttörténeti Int. Arch. Vsz. 1916/12. A tárgyalások július elején megindultak és csak szeptember 18-án értek el eredményeket.

hogy elvásztik felmentésüket, 24 óra alatt a harctérre viszik, hogy katonai szigor vasra vezeti őket, letették a szerszámot. Le tették mert le kellett tenni. Mert a nehéz idők megélhetésének mindennapi kenyerét kellett kivívni." 1/

Az újpesti pamutgyár összes munkásai sztrájkba léptek, mert keveselték a munkabért. A gyárban csakhamar katonai karhatalmat vezényeltek ki és a katonai parancsnokság tárgyalta a munkásokkal. A munkások némi bérjavítást kaptak, mire felvették a munkát. Hasonló körülmények között zajlott le a sztrájk a Ganz-Danubius hajógyárban és egy harmadik üzemben is. 2/

1916 december 28-án képviselőtestületi választásokra került sor Újpesten. Ujraaválasztották a képviselőtestület felét. A SzDP helyi vezetői "a háborúra való tekintettel, a békés megállapodás elvi álláspontját elfogadták", hajlandók voltak kiegyezni a polgári pártokkal. Azok azonban kevés mandátumot akartak az SzDP-nek juttatni. Ezért a SzDP önálló listán indult. A VII. kerületben, mint az előző választáson a szocialista lista győzött. Hat rendez és egy póttagot nyert a párt. Így a közgyűlésen tíz tagból álló frakció képviselte a SzDP-t. 3/

A munkások gondolkodásában, a magyar munkásmozgalomban a fordulatot az 1917-es orosz forradalmak, a februári forradalom és különösen a Nagy Októberi Szocialista Forradalom hozta meg. Az 1917 tavaszán fellendülő munkásmozgalomban az orosz munkások forradalmi példája igen jelentős szerepet játszott. A SzDP és a szakszervezetek taglétszáma is rohamosan emelkedett.

1/ Újpest és Vidéke 1916. június 18.

2/ U.o.

3/ Népszava 1917. jan. 3. Újpest és Vidéke 1916. dec. 31.

A munkásság a háboru alatt első ízben 1917 május elsején ünnepelte meg a nemzetköziség ünnepét. Május elseje ország-szerte, s Ujpesten is az orosz proletáriátussal való szolidaritás jegyében zajlott le.

Ujpest munkássága a nap jelentőségéhez méltóan a béke és a szocializmus jegyében ünnepelte május 1-ét. A munkásság már a kora délelőtti órákban megtöltötte a Munkásotthon összes helységeit és udvarát. 1/ Délelőtt 1/2 lo órakor kezdődött az ünnep, amelyet Fellner Herman elnök lelkes szavakkal nyitott meg. A nap jelentőségét ünnepi beszédében Miklós Móric méltatta. Rámutatott arra, hogy "a mostani május elseje a legjelentősebb ünnepe a szociáldemokráciának, mert most bizonyosodott be, hogy a világot elborító vértengert, sem a politika, sem a diplomácia tudósai, bölcssei és nagy mesterei nem tudják megállítani és az egész világ az egyetlen megváltó: a szociáldemokrácia felé tekint reménységgel. Győzött a mi gondolatunk, de sajnos, nekünk itt Magyarországon csak elméletben. Ezért nekünk magyarországi szociáldemokratáknak kétszeres erővel, kettős irányban kell munkánkat folytatni. Az egyik irány, hogy méltóan kivegyük részünket a minden nemzetek megértéséért folytatott nemzetközi munkában, a másik irányba pedig, ne hagyjuk abba a küzdelmünket mindaddig, amig Magyarországon is ki nem vivjük azt a helyet, amely pártunkat méltóan megilleti." A lelkes hangú ünnepség után, Ujpest munkássága délután a szakmák budapesti összejöveteleinek helyeire vonult és ott ünnepelte

1/ A Munkásotthont a katonaság már visszaadta.

tovább május elsejét.^{1/}

Május elsejét követő napokon a fővárosi és környéki munkások délelőtt 11 órakor abbahagyták a munkát és egy órás tüntető sztrájkot szerveztek. A sztrájk alatt minden egyes üzemben a bizalmiak a gyárigazgatóságoknak demokratikus választójogot követelő memorandumot adtak át, azzal a kéréssel, hogy azt terjesszék föl a kormányhoz.^{2/}

Miklós Antal Újpest ekkori polgármestere^{3/} közeledést keresett a háboru éveiben a mind jobban polgári politikát folytató SzDP felé. A képviselőtestület különböző bizottságaiban a szociáldemokrata képviselőket beválasztották. Ugyanakkor a keresztény szocialisták nem kaptak benne helyet. Az újpesti szociáldemokraták a Gyár utcában lévő Munkásotthonukat, mivel az a fellendülő munkásmozgalom igényeit mindegyre kevésbé tudta ki-elégíteni, el akarták adni és a Váci uton egy másikat akartak építtetni. Tárgyalni kezdtek Miklós Antal polgármesterrel, hogy a város ajándékozzon a munkásságnak telket. Miklós Antal hajlandó volt erre.^{4/} Nyilván az a cél is vezette, hogy a radikálizálódó munkásmozgalmat így is megpróbálja békésebb mederbe irányítani.

Az ügyet, egyedüli napirendi pontként a képviselőtestület május elsejei közgyűlésére - mint a polgármester mondotta: "a munkásság ünnepnapjára" tűzte ki. Miklós Antal a kérvényt a

- 1/ Népszava 1917.máj.4. Miklós Móríc ebben az időben emelkedik ki az újpesti SzDP vezetői közül és a gyorsan zajló eseményekkel, a munkásság balratolódásával párhuzamosan egyre jobban baloldali szocialistává válik. Hivatalosan ugyan nem tagja a pártvezetőségnek, a SzDP képviselőtestületi frakcióját vezeti, de leggyakoribb szónok az újpesti munkásgyűléseken és a pestkörnyéki és országos összejöveteleken leginkább ő képviseli a helyi pártszervezetet. Mivel, jó szónok, akinek nagy hatása volt a munkástömegekre és aki tanul is a munkásságtól.
- 2/ Népszava 1917.máj.3. A SzDP országos vezetősége a fellendülő munkásmozgalmat ismét csak a választójogi harc szűk medrébe kívánták terelni.
- 3/ Ugró Gyulát különböző szabálytalanságok miatt még a háboru

képviselőtestület "fokozott figyelmébe" ajánlotta. A polgármester beszédében kijelentette: "Kötelességét teljesíti, amikor kiemeli, hogy Újpest munkás lakossága nemcsak, hogy mindenkor nyugodtan és önérzetesen viselkedik a háború által teremtett nehéz, nagy megpróbáltatásokkal szemben, hanem anyagilag is, filléreikkel kivették és kiveszik részüket ott, ahol a nyomor enyhítéséről van szó." A képviselőtestület a javaslatot egyhangulag elfogadta és Újpest munkásságának a Váci uton egy 705 négyszögöles telket ajándékozott. 1/

A munkásság "nyugodt, önérzetes" viselkedése, amelyről a polgármester beszélt már nem tartott sokáig. Az ár egyre jobban dagadt és mindjobban és mind gyakrabban kitört a "törvényes" keretekből.

Budapesten és környékén május 31-én a munkásság 35 politikai nagygyűlést tartott, annak ellenére, hogy ezeket a rendőrség nem engedélyezte. Újpesten a Wolfner- és Mauthner-gyárak munkásai a Piac-téren tartották meg gyűléseiket. Ezen mintegy 3.000 munkás vett részt. Az Egyesült Villamosági-gyár dolgozói a gyár előtti térségen gyülekezett. Itt is több ezer fő jelent meg. A munkások jelszava a választójog mellett: tisztességes megélhetést vagy pedig letesszük a szerszámot.

előtt felfüggesztették és ekkor Miklós Antal "pártonkívüli" munkapártit választották polgármesterré.

4/ Újpest és Vidéke 1917. május 6.

1/ 2.sz.Áll.Levéltár.Közgyűlési jzk. 1917. május 1. A Népszava 1917 május 5-i száma az ügyvel kapcsolatban megjegyzi; "Amikor csak helyen a munkásság kulturtörökvéseinek gáncsot vetnek, akkor Újpest város kötelességszerű cselekedetét és főképpen a módot, amellyel cselekedetét elhatározta érdekesnek tartjuk a följegyzésre."

Mindkét helyre a rendőrség csak akkor érkezett ki, amikor az már végetért. 1/

A SzDP vezetői a polgári radikálisokkal megalakították a Választási Blokkot. Ennek első vidéki szervezete Ujpesten alakult meg, június 7-én. 2/ Az alakuló ülésen résztvettek a SzDP, a Demokrata Kör, a Munkásotthon, a Függetlenségi Kör, a Keresztény Szocialisták Egyesülete, a Kereskedők Társasköre, a Magánkereskedők és Kereskedelmi Alkalmazottak ujpesti csoportja, a megyeri Haladás-kör vezetőségének képviselői. Tehát a legkülönbözőbb politikát valló szervezetek. Szinte Ujpest összes egyesületei és pártjai tömörültek a választójogért. Elhatározták, hogy a június 8-i nagy budapesti tüntetésen nagy küldöttséggel képviseltetik magukat. Fölhívták az ujpesti iparosokat és kereskedőket, hogy ők is munkabeszüntetéssel tüntessenek 8-án a választójogért. 3/

Június 8-án negyedmillió ember tüntetett a választójogért a békéért. Az ujpesti kikötő előtti térség egy óra tájban kezdett élénkülni. Minden irányból pirosjelvényes munkások és munkások százai özönlöttek, hogy társaikkal egyesülve menetté duz-

-
- 1/ Népszava 1917. jun. 1., Ujpest és Vidéke 1917. jun. 3. Helfgott Armin főmérnököt, a Magántisztviselők és Kereskedelmi alkalmazottak Országos Szövetsége vezetőségének egyik tagját az Egyesült Izzó katonai parancsnoka a választójogi népgyűlésért felelősségre vonta: A parancsnok és a mérnök között szótávtásra került sor, mire a parancsnok Helfgottat 8 napi szobafogságra ítélte. A tisztviselői kar és a munkásság szolidáris fellépése következtében katonai bizottság szállt ki a gyárba. Miután a parancsnok és a gyár vezetősége egyaránt úgy nyilatkozott, hogy nem volt szándékában az alkalmazottak politikai és szervezkedési szabadságukban megtámadni Helfgott mérnök pedig sajnálkozását fejezte ki a parancsnokkal szemben használt ingerült szavaiért, a parancsnok az ítéletet visszavonta. Népszava 1917. jun. 1.
- 2/ Ujpest és Vidéke 1917. jun. 10.
- 3/ Népszava 1917. jun. 8.

zadjanak. Itt gyülekeztek az Egyesült Izzó, a Györfy és Wolf, a Werkner vasgyárak, a Nicholson hajógyár és más gyárak munkásai. Itt sorakozott fel az újpesti szerb nyelvű munkások 400 főnyi tömege is. Együtt vonultak fel a végtelen hosszú munkásoszloppal, ezzel is bizonyosságot téve, hogy a proletáriátust nem választják el nyelvi különbségek. A Wolfner és Mauthner bőrgyárak munkásai a Munkásotthonban gyülekeztek és innen vonultak a kikötőtéren lévő tömeghez. Teljes munkaszünet uralkodott a Váci-úton. A munkások és munkásnők zárt sorokban vonultak végig a Váci-úton. Éltették a választójogot, a demokratikus Magyarországot. De sokak ajkán felhangzott az a vágy is, amely mindannyiunk szívében élt, hogy legyen vége a világpusztulásnak, az esztelen öldöklésnek.

"Le a háborúval! - hangzott föl a kiáltás, mire megjött a válasz: Éljen a világbéke!" 1/

A választójogi szövetség újpesti csoportja június 10-én a városháza nagytermében nagyszabású értekezletet tartott. A határozati javaslatban kimondották: "Újpest város dolgozó polgársága és munkássága a megalakítandó kormánytól az általános, egyenlő és titkos, nőkre is kiterjedő választójog haladéktalan törvénybe iktatását követeli." 2/

A politika mellett Újpest lakosságát továbbra is a lehetetlen élelmezési viszonyok foglalkoztatták.

A polgármesternek a közlélelmezésről szóló beszámolójában olvashatjuk: "A nehézségeket ma már élénken érzi az egész ország, de az országban senki sem annyira, mint a fővárost övező közsé-

1/ Népszava. 1917. jun. 9.

2/ Népszava. 1917. jun. 13, Újpest és Vidéke 1917. jun. 17.

gek és ezek között különösen Újpest városa." Újpesten a jegyre adott élelmiszer adagok kisebbek voltak, mint a fővárosban. Állandó volt a kívánság, hogy az élelmiszeradagok Újpesten is ugyanolyanok legyenek, de ezt mindezekig nem sikerült elérni. 1/

Juliusban ismét heves tüntetésre került sor, mivel az asszonyok szombaton nem kaptak zsírt és a legtöbb családnál nem volt mivel főzni vasárnap. Az asszonyok a városháza elé vonultak és ott tüntettek. 2/

Az élelmiszerek elosztásánál egy csomó visszaélés fordult elő. Az árakat ugyan maximálták, de ezen az áron nem lehetett élelmiszereket kapni. Egyik esetben 11 árusítónak adtak át hatósági burgonyát kiárusításra és mind a 11-nél visszaélést tapasztaltak. Ezért a város közéleti bizottsága elhatározta, hogy a piacon forgalomba kerülő legfontosabb élelmiszercikkeket, a burgonyát, a zöldség és főzelékféléket valamint a zsiradék árusítását hatósági kezelésbe veszi és hatósági bódékban árusítják. 3/ Mindez nem változtatott a helyzeten. Ezekben az időkben is olvashattunk a lapokban olyan eseteket, amikor az emberek az éhségtől az utcán összeestek. 4/

Újpest munkássága augusztus 9-én nagygyűlésen foglalkozott az élelmezési viszonyokkal. A gyűlés előadója Miklós Móric rámutatott azokra a lehetetlen élelmezési viszonyokra, melyek az újpesti állapotokat jellemezték. A gyűlés határozati javaslatot fogadott el, melyet eljuttattak a város vezetőségéhez. 5/

1/ 2.sz.Áll.Levéltár. Közgyűlési jzk. 1917. nov. 21.

2/ Újpest és Vidéke 1917. július 29.

3/ 2.sz.Áll.Levéltár. Közgyűlési jzk. 1917. szept. 19.

4/ Az Újpest és Vidéke 1917. okt. 7-i, számában két-két ilyen
1918. febr.3-i esetéről számol be.

5/ Népszava 1917.aug.12. Párttört.Int.Arch.XV.1/1917/20.

A SzDP képviselői a közéleti bizottságból 1917 októberében kiléptek, mivel szerintük ennek a bizottságnak semmi jelentősége nincs. Ugyanakkor Miklós Móríc a képviselőtestületben kijelentette, hogy ha az "utalványozott élelmi cikknek" ideszállítása bármely okból megakadályoztatnék, vagy mi-ként a tojással történt, elvonatnék és e miatt a lakosság hiányt szenvedne, pártja általános, minden ágazatra és hadigyár-ra kiterjedő sztrájkot fog rendezni." 1/

Ilyen gazdasági helyzetben, politikai viszonyok között érkezett a hír: Oroszországban győzött a proletáriátus, a szocialista forradalom. A Nagy Októberi Szocialista Forradalom győzelme után népünk egyre inkább "az orosz utat", a forradalmat kívánta követni. Magyarország gazdasági, társadalmi és politikai szerkezete hasonló volt a cári Oroszországhoz - erre Lenin többször is rámutatott - s ezért természetes, hogy az oroszországi események, különösen forradalmasítólag hatottak hazánk dolgozó népére. A mi népünk is békére, földre, kenyérre vágyott. A munkások vágyaiknak megvalósítását Szovjet Oroszországban látták. Volt már példa előttük, hogy ki lehet vivni a munkások hatalmát, s ez lelkesítette őket. A SzDP az Októberi Szocialista Forradalom hatására, a munkásság kívánására 1917 november 25-ére nagy békegyűlést hirdetett az Iparcsarnokban, ahol az újpesti munkások is nagy számban megjelentek. Minden csoportban kisebb-nagyobb táblákat vittek - írta a nagygyűlésről a Népszava - amelyeken csak ez az egy szó feketélt: Béke! Bokányi beszédét szenvedélyes felkiáltások szakították félbe "Általános sztrájkot követelünk! Éljen az 1/ 2.sz.Áll.Levéltár. Közgyűlési jzk. 1917. november 21.

orosz forradalom! Kövessük orosz testvéreinket!" És újra és újra "Békét!" "Békét!"

A nagygyűlésen hatalmas lelkesedéssel elfogadott határozati javaslat kimondotta: "Budapestnek és környékének munkásai, s velük együtt Bp. egész népe testvéri üdvözlését küldi az orosz forradalmároknak, akik bátor szívvvel, erős elmével és kemény kézzel vezetik ki az emberiséget a háboru poklából. Mi mindannyian, akik itt összegyűltünk s az egész dolgozó Magyarország, el vagyunk határozva arra, hogy az orosz forradalmárokat a béke megszervezésére irányuló hősi harcukban támogatni fogjuk és, hogy minden erőnkkel küzdeni fogunk azért is, hogy egyik osztálynak a másik által való kizsákmányolása és egyik nemzetnek a másik által való elnyomatása a mi országunkban is megszűnjék."

A nov. 25-i nagy népgyűlés méreteiben és forradalmi hangulatában a magyar munkásság egyik leghatalmasabb tömegmegmozdulása volt, amelyben az újpesti munkásság is méltóan vette ki részét. 1/

1917
A SzDP ugyancsak november 25-én rendkívüli pártkongresszust tartott. Miklós Móríc a kongresszuson kijelentette: "Az újpestiek azon a véleményen vannak, hogy ez a választójog /t.i. amit a kormány ígért/, ami kompromisszumnak jó volt májusban, ma amikor Oroszországban bolsevik uralom van, már kevés... Nincs semmi okunk arra, hogy ezt a kormányt kiméljük, hogy koplaljunk ezért a választójogért..." 2/

1/ MMTVD. 5.köt. 23-29. old.

2/ Népszava 1917. nov.29. Miklós Móríc beszédének ismertetéséből a cenzura 12 sort törölt.

A munkásság már sokkal többet akart mint az SzDP vezetősége. A munkások - Szovjet-Oroszország példája nyomán - hazánkban is követelték a tanácsok megalakítását. Az SzDP baloldali ellenzékének javaslatára 1918 január 13-án tartott hat budapesti nagygyűlés közül négy elfogadta, hogy azonnal munkástanácsokat kell alakítani. A javaslat kidolgozásában résztvett Helfgott Ármin az Egyesült Izzó vegyész mérnöke, aki a Gallilei körben "meggondolatlan magatartást tanúsított a békekérdést illetően", ^{1/} s akik mindezért le is tartóztattak. Erre több újpesti üzemben rövid időre leállt a munka. ^{2/}

A nagygyűlések után a munkásság legjobbjai nem vártak arra, hogy a pártvezetőség szervezze meg a tanácsokat. A forradalmi szocialisták kezdeményezésére még 13-án délután értekezletet tartottak a budapesti és környékbéli üzemek legöntudatosabb dolgozói közül mintegy harmincan - köztük a Wolfner-bőrgyárból is elhatározták, hogy végrehajtják a budapesti munkásság határozatát és hozzálátnak a tanácsok megszervezéséhez. ^{3/} Arról nem tudunk, hogy Újpesten valójában ekkor alakult-e tanács.

A nyomor fokozódott, a háború egyre értelmetlenebbé vált. A dolgozók háboruellenes magatartása és harca mind határozottabbá vált. "Rohanunk a forradalomba" - írta ebben az időben Ady Endre.

S valóban a forradalom rohamléptekkel közeledett. Hiába volt minden terror. A forradalomig még két hatalmas munkásmeg-

1/ Újpest és Vidéke 1918 január 20.

2/ Újpest és Vidéke 1918. január 20. Helfgott Ármin ekkor az erősen baloldali Alkalmazott Mérnökök Országos Szövetségének volt egyik vezetője.

3/ Hajdu Tibor: A tanácsok Magyarországon 1918-1919-ben. Bp. 1958. 13-14. old.

mozdulás ráta meg a monarchia ócska, rozoga épületét. Az első hatalmas megmozdulást a magyar munkások 1918 január 18-án kezdődött politikai sztrájkja jelentette. A három napig tartó tömegsztrájkban az ujbpesti munkások is résztvettek.

Ujbpesten január 18-án a piactéren és a szijgyártómunkások otthonában tartottak gyűléseket. A villamosok nem közlekedtek, az alkalmazottak "béke-sztrájkot" tartottak. Másnap ugyanezen a helyeken gyűltek össze a munkások. Az elfogadott határozati javaslatokban követelték az annexiómentes békét, a választójog sürgős megalkotását és a munkások élelmi és szükségleti cikkeinek olcsó és igazságos kiosztását. Január 20-án Ujbpest munkásai már 8 órakor gyülekeztek a ismét forróhangulatú összejöveteleket tartottak. 1/

A hatalmas arányú tömegsztrájkot, amely az egész országra kiterjedt a SzDP vezetősége és a harmadik napon letörte, győzelemként kiáltva ki a külügyminiszter békéről szóló általános frázisait és azokat a soha be nem tartott üres ígéreteket, melyeket a Wekerle-kormányból kapott a választójog kérdésében.

Az élelmezési helyzet ugyanugy mint az országban, Ujbpesten is egyre jobban romlott. A nehézségeket csak fokozták a már botrányossá fajult visszaélések. Másfél év alatt 80 feljelentés érkezett az ujbpesti közlélelmezésről a közlélelmezési miniszterhez. Mindezek hatására 1918 március elején Miklós Antal polgármestert, a tanácsjegyzőt és a vágóhídi igazgatót állásából felfüggesztették és ellenük fegyelmi vizsgálatot indítottak.

1/ Népszava 1918. jan. 22. Munkás Híradó, könyomatos tudósítás
1918 jan. 18. Párttört. Int. Arch. XV. 1/1917/18., Ujbpest és Vidéke 1918. jan. 20.

2/ Ujbpest és Vidéke. 1918. március 10.

Május 15-én Ugró Gyula volt polgármestert választották meg helyettes polgármesterré. Ugró Gyulát 6 évvel ezelőtt függesztették fel szintén szabálytalanságok miatt. A fegyelmi 6 évig húzódott, amit ^{most} gyorsan elintézték azzal, hogy csak "kisebbségi szabálytalanságok" történtek. Ugróban az "erős kéz" emberét látták - míg Miklós Antal az SzDP-al kacérkodott - és nyilván ezért esett rá újra a választás. A SzDP a leghevesebben ellenezte Ugró polgármesterségét "Mivel a hat év előtti rendszer... mindenben felkeltette a munkásság legelkeseredettebb ellenzését". A másik ok pedig ami miatt Ugró ellen foglaltak állást az volt, hogy Ugró nem helyeselte Ujpestnek a fővároshoz való csatolását, amit az SzDP szorgalmazott. A szociáldemokrata párti képviselőtestületi tagok nem is jelentek meg a polgármestert választó közgyűlésen, s így a választás "egyhangu" volt. 1/

Miklós Móríc elmozdítása természetesen az élelmezési helyzeten mit sem változtatott. 1918 eleje óta zsirt, sertéshúst már nem lehetett kapni, s nem lehetett továbbra sem. Zsír helyett némi margarint adtak. A kenyérlisztből csak szinte ehetetlen kenyeret lehetett sütni, amely gyomorbaajt okozott, tézstaliszt helyett kukoricalisztet osztottak. Burgonyát csak nagy ritkán lehetett kapni, tejet szintén. Az a kevés tej pedig ami forgalomba került hamisított volt. Május egyik hetében a gyermekkorház főorvosa 700 liter hamisított tejet öntetett ki a kanálisba. A már régóta követelt egységes jegyrendszert Budapest és környékére augusztus 1-én ígérték meg, amikor a háború már a végét járta. Némi javulást ettől vártak. 2/

1/ Népszava 1918. május 16, május 17.

2/ Ujpest és Környéke 1918 május 18, Ujpest és Vidéke 1918 július 28, 2.sz. Áll. Levéltár. Közgyűlési jzk. 1918. június 20.

1918 június közepén az asszonyok ismét nagy tüntetést rendeztek a városháza előtt, zsírt követelve margarin helyett. 1/

A nehéz gazdasági helyzetet, a munkásság elégedetlenségét, a fellendülő munkásmozgalmat a keresztény szocialisták is igyekeztek kihasználni, s 1917 nyarától nagyobbarányu szervezkedésbe kezdtek. Julius 1-én a "keresztény polgárokhoz és munkásokhoz" szóló kiáltványt tettek közzé. "A cselekvés ideje elérkezett! - mondja a kiáltvány - A világháboru szörnyü vértengeréből egy új rendszernek kell születnie, amelynek jobbnak és tökéletesebbnek kell lennie, mint volt a régi. A különböző irányu törekvések közül két eszme, két világnézet válik ki és ezek között dőlt el a nagy harc, - milyen lesz a jövő társadalma!

Az egyik eszme: a materialista alapon álló nemzetközi forradalmi szociáldemokrácia, a másik: az evangélium szelleméből kiforrott keresztény szocializmus..." 2/

Eddig "a keresztény polgárság és munkásság elszomorítóan letargikus nemtörődömséggel nézett minden keresztény szervezkedést és mozgalmat." Most azonban "ütött a 24. óra." 3/

A szervezkedést igyekeztek különböző anyagi juttatásokkal is elősegíteni. A Népszava arról ír, hogy az újpesti keresztény szocialisták, mindenkinek aki egyesületükbe belép lo Koronát adnak, de adtak már cipőt és krumlit is. 4/ Ennek valódiságát természetesen igen nehéz volna ellenőrizni. De az tény, hogy a keresztény szocialisták 1918 elejétől zsírt, szalonnát, burgo-

1/ Újpest és Vidéke 1918. június 16.

2/ Újpest és Vidéke 1917. július 1.

3/ Újpest és Vidéke 1917. július 29.

4/ Népszava 1918. január 29.

gonyát, savanyított káposztát, gyümölcsöt szereztek be, s ezeket hatósági áron - ez akkor nagy szó volt - szétosztották tagjaik között. 1/ Ennek ellenére a szervezkedés kevés eredményt tudott felmutatni. Elsősorban a nők között volt némi sikerük, így a Juta-gyár szövőosztályán és a Pamutipar munkásnői között.^{2/} Arról nem tudunk, hogy más gyárakban is lett volna szervezetük.

A keresztényszocialista szervezkedés eredménytelenségén nem is csodálkozhatunk, ha megnézzük az újpesti keresztényszocialisták "vezéralakjait," akik a következők voltak: Tassy Károly nyug. országházi főigazgató, Wertz József pap, Schraeder Sándor nyug. vasuti főellenőr, Árky József író, Csik József pap, Gosztonyi Jenő jogáshallgató, Vass Bertalanné a keresztény szocialista textilmunkások vezetője. 3/

A szociáldemokraták és a keresztény szocialisták között a harc sokszor tetlegességig fajult, különösen a Pamutipar munkásnői között. Az igazgatóság természetesen a keresztény szocialisták mellé állt, mire mintegy 200 szociáldemokrata munkás kilépett a gyárból és a többi textilgyárban helyezkedett el. 4/

1918-ban a bérmozgalmak, a sztrájkmozgalmak fellendültek. Az Egyesült Izzó hosszú, sztrájk nélküli bérmozgalma jelentős béremeléssel járt. 5/ Februárban a Juta-gyár szövőosztályának

1/ Újpest és Vidéke 1918 jan. 1-1 számában a kiosztással kapcsolatban figyelmeztetés jelenik meg - melyek hétről-hétre megismétlődnek: "Az összes élelmi cikkek bevásárlásainál a tagsági igazolványok okvatlenül bemutatandók."

2/ Újpest és Vidéke 1917.dec.2., máj.5, Népszava 1918 febr.26, május 1.

3/ Újpest és Vidéke 1918.dec.29., U.o. febr. 3-1 száma némi tulzással azt írja, hogy az újpesti keresztény szocialisták 4 ezren vannak. "Ebből csak 3 pap, a többi az önökkel jóllakott /mármint a szociáldemokratákkal/ felvilágosodott munkásság, hivatalnokok és tanult emberek". Ha leszámítjuk a "hivatalnokokat és tanult embereket" nem sok munkás tagjuk lehetett, különösen nem sok gyári munkás. A SzDP a textilgyárakon kívül szilárdan tartotta pozícióját.

4/ Népszava 1918.máj.1. Újpest és Vidéke 1918. május 5.

5/ Párttörténeti Int. Arch. Vsz. 1918./41.

munkásnői folytattak sikeres sztrájkot. 1/ Májusban a Jutagyárban ismét bérmozgalom volt, s 13-án a munkások kijelentették, hogy amennyiben az igazgatóság nem teljesíti béremelési követeléseiket, úgy sztrájkba lépnek. Végül is az igazgatóság hozzájárult a követelésekhez, ahhoz, hogy a munkaidő szombaton 2 órakor végződjék és hogy az eddigi akkordbér mellé még 5 Korona napibért kapnak a munkások. Ennek következtében kb. 100%-kal emelkedett a bér. 2/

Május végén és júniusban a Pamutipar munkásai 30%-os béremelést kértek, s mivel az igazgatóság ezt visszautasította a munkások sztrájkba léptek. Négy héten keresztül állott a munka, míg végül a munkásság követeléseit teljesítették. 3/

A textilipari sikeres bérmozgalmak és sztrájkok szervezését, úgy a SzDP, mint a keresztény szocialisták magukénak tekintették. A textiliparban talán éppen azért szerveztek bérmozgalmakat és sztrájkokat, mert a két párt közt harc folyt a munkásnök megnyeréséért, s ezt így is elő akarták mozdítani.

A bér- és sztrájkmozgalmak mellett jelentős politikai megmozdulásoknak is tanui lehetünk.

A választójogért Budapestnek és környékének munkásai április 14-én az Iparcsarnokban tartottak nagygyűlést. 4/ Április 19-én fél órára a fővárosban és környékén a választójogot követelve minden üzemben megállt a munka. 5/ Április 22-én pedig a SzDP országos tüntetést rendezett a választójogért. A Váci-uti munkásság hatalmasan inponáló tüntetéséhez méltókép-

1/ Újpest és Vidéke 1918. február 17.

2/ Újpest és Vidéke 1918. máj. 19, A Textilmunkás 1918. okt.

3/ Újpest és Vidéke 1918. június 30.

4/ Népszava 1918. április 16.

5/ Népszava 1918. április 20.

pen csatlakozott Ujpest munkássága is. A keresztény szocialisták is csatlakoztak a választójogi tömegtüntetéshez. 1/

1918 május elsejét a magyar munkásság méltóságteljesen ünnepelte meg. Ujpesten már kora délelőtti órákban a munkások és munkásnők ezrei igyekeztek a Munkásotthonba, hogy ott a szokott-nál is lelkesebben ünnepeljék meg május elsejét. A teremben és az udvaron szorongó munkások előtt Czóbel Ernő nagy beszédben méltatta a nap jelentőségét. Délután, mivel a főkapitányság a Piac-téren való gyülekezést betiltotta, a munkások a Munkásotthonban, a Váci-uton gyülekeztek és innen vonultak ki a délutáni ünnepség színhelyére, a Rákospalotai erdőbe és itt a késő esti órákig együtt ünnepeltek. 2/

Ujpest munkássága május 6-án hatalmas népgyűlést tartott a Munkásotthonban. Ezen a közlélmelés bajait és a visszaéléseket tárgyalták meg. Az elfogadott határozatban követelték, hogy Ujpestet a közlélmelést szempontjából Budapesthez csatolják és Ujpest lakossága ugyanolyan ellátásban részesüljön, mint a főváros lakossága. 3/

Junius 12-én Budapest és környékének munkásai ismét az általános választójogért tüntettek. Ujpesten a Munkásotthon nagyterme szűknek bizonyult, az udvaron is ember-ember hátán szorongott. A népgyűlést fél 8-ra hirdették, de a rendőrség már 6 órakor megjelent és kutatott egy titkos népgyűlés után, amelyről hírt kaptak. A népgyűlés hangulata izzó és lelkes volt. 4/

1/ Népszava 1918. ápr. 23, Ujpest és Vidéke 1918. április 28.

2/ Népszava 1918. ápr. 30, május 3.

3/ Népszava 1918. máj. 11.

4/ Népszava 1918. jun. 14.

A SzDP ujpesti szervezete június 3-án új pártvezetőséget választott. Az új végrehajtó bizottság tagjai lettek: Markó Sándor, Horgász Sándor, Neumann Géza, Szabó Lajos, Koncz Mihály, Édes Antal és Jancsek Gusztáv. A vezetőség teljesen új tagokból tevődött össze, tagjai kizárólag munkások lettek. = Ebben nagy része volt az előző vezetőség polgármesterrel barátkozó politikájának, s annak, hogy a munkásság helyi vezetőitől erélyesebb politikát követelt és ezt a régi vezetőséggel nem látta biztosítottak. 1/

Az 1918-as év második nagy munkásmegmozdulásai június 20-án robbant ki, amikor a MÁV Gépgyár udvarán a gyár katonai parancsnoka belelővetett a béremelést követelő munkásokba. Négy munkás meghalt, sokan megsebesültek. A sztrájk gyorsan kiterjedt a budapesti és környékbeli üzemekre majd az egész országra. Az országos sztrájk kilenc napig tartott megbénította Magyarország gazdasági életét. Ujpesten is több munkást le tartóztattak, akik sztrájkra buzdították munkatársaikat. 2/

- 1/ Népszava 1918. jun. 6. Ujpest és Vidéke 1918. jun. 16. Fellner Weisz Herman párttitkárt választott bírósági határozattal 1917 októberében a pártban való bizalmi tisztség viselésétől 2 évre eltiltották. A határozatban többek között a következőket olvashatjuk: "A panasz tárgya az volt, Fellner Weisz Hermann a városi élelmezési bizottságban, akkor amikor a bizottság tiszteletdíjak megszavazásával foglalkozott, az értekezlet összehívása, valamint annak előkészítése körül és magán az értekezleten is elmulasztotta azokat a kötelezettségeket, melyek reá, mint a szociáldemokrata munkásság megbízottjára hármlott volna. Továbbá azt is panaszolta a végrehajtó bizottság, hogy Fellner fia és sógora az ő közreműködésével jutott a községhezán alkalmazáshoz". Népszava 1917. okt. 14. A fellebbezés után az ellenőrző bizottság jóváhagyta a választott bíróság határozatát. Népszava. 1918. szept. 26.
- 2/ Gergely Istvánt és Mórincz István asztalossegédekért tartóztatták le, mert fiatalkorukat arra buzdították, hogy a villamosvasút vágányára félméter magas korakást hordjanak. A budapesti kir. ügyész jelentése az 1918 évi jun. 27-i nyomozás eredményéről. Párttörténeti Int. Arch. XV. 1/1918/6.

A SzDP vezetőségének ha a legnagyobb erőfeszítések árán is, de sikerült még a sztrájkot, az országos megmozdulást letörni.

A pártvezetőség és a szakszervezeti bürokrácia árulása, ellenére a munkásság 1918 júniusi nagy harca nem maradt eredménytelen. A tőkések számos esetben kénytelenek voltak a béreket felemelni, a munkaviszonyokat megjavítani. A Vas- és Fémmunkások Szövetségének 1918 évi jelentése beszámol arról, hogy a MÁV gépgyári sztrájk nyomán Budapest és más városok mellett "Ujpest munkái egymás után vívták kisebb-nagyobb eredménnyel gazdasági harcaikat." 1/

Júniusban az egyik ujpesti hadfelszerelési gyár tisztviselői indítottak bérmozgalmat, majd mivel követeléseiket elutasították sztrájkba is léptek. 2/

A Magyar Pamutipar munkásai napi 3 Korona béremelést értek el. 3/ A Wolfner-gyár vasipari munkásai 20-35%-os béremelést vívtak ki. 4/

1918 júniusában még sikerült a forradalmi megmozdulást leszerelni, de a királyság, a monarchia napjai meg voltak számlálva. Június végén az osztrák-magyar hadsereg az olasz fronton a Piáve folyó mellett szenvedett döntő vereséget. Szeptemberben a német hadsereg összeomlott. A kibontakozás már nem késlekedett sokáig. A tömegek forradalmat akartak, de a vezetésükre hivatott SzDP nem forradalmat akart, hanem csak megreformálni a monarchiát és csupán bizonyos demokratikus jogokért harcolt. A SzDP vezetősége október 7-én kiáltványt bocsátott

- 1/ Párttörténeti Int. Arch. Vsz. 1918/43. A jelentés szerint 1918-ban az ujpesti gyárakban a vas- és fémmunkások bérmozgalmainak száma a gyárak szerint a következőképpen alakult: Egyesült Izzó 19, Wolfner gyár 4, Mauthner-gyár 2, Magyar Pamutipar 2.
2/ Ujpest és Vidéke 1918. jun. 30.
3/ A Textilmunkás 1918. szept.
4/ Párttörténeti Int. Arch. Vsz. 1918/1.

ki. Ebben az eddigieknél határozottabb hangon követelik a háborus kormány lemondását, a hadműveletek azonnali beszüntetését és az ország demokratizálását. Másnap a munkásság népes tömeggyűléseken fogadta el a kiáltványt. Az újpesti munkások a Wolfner, a Mauthner gyárak, valamint az Egyesült Izzó előtt tartottak forróhangu, gyűléseket, melyeken több ezer munkás megjelent. 1/

Október 17-én gróf Tisza István, aki a Szerbiának hadatüzenő kabinet feje volt, akit tehát a legjobban terhelt a felelősség a háboruért, bejelentette: a háborút elvesztettük. Wekerle lemond a miniszterelnökségről. Az országban megszűnt a kormány hatalma. A Monarchia összeomlott, a nemzetiségek kiváltak a monarchiából.

1/ Népszava 1918. október 9.

Ujpest a polgári forradalom idején.

1918 október 25-én megalakult a Magyar Nemzeti Tanács, amely a Magyar Függetlenségi- Károlyi Pártból, a Polgári Radikális Pártból és az SZDP-ből tevődött össze.

Ebben a forradalommal terhes időben Ujpesten lényegében csak a SZDP fejtett ki tevékenységet. A SZDP maga mellett tudhatta szinte a munkásság egészét.^{1/} A többi meglévő pártok tömegek híján aktív működést nem tudtak kifejteni. A Keresztény Szocialista Párt minden erőlködése ellenére sem tudott jelentőségre szert tenni. A Tisza-féle Munkapártnak és az Apponyi-féle Függetlenségi Pártnak Ujpesten csak vezetői voltak.

A munkástömegek mellett a világ és az országos események megmozgatták az ujpesti kispolgárokat és a burzsoáziát is. Érezték, hogy a hatalom eddigi birtokosainak lába alól gyorsan és biztosan kicsuszik a talaj. Új állásokat kellett szerezniök, hogy a hatalomban képviselőik továbbra is bentmaradhassanak.

A Függetlenségi és 48-as párt, amely eddig mérdekelte Apponyi Párt volt, egyszerre Károlyi zászlajára eszküdt, s 29-én tartott választmányi ülésén elhatározta, hogy a Nemzeti Tanácshoz csatlakozik, amelyet a város lakóival falragaszok útján tudatott.

A nagy események hatása alatt október 28-án megalakult a Radikális Párt ujpesti szervezete is, amely nyomban kimondta, a Nemzeti Tanácshoz való csatlakozást.

Ezzel szemben a sorsdöntő napokban az Ujpesti Keresztény Szocialista Párt működést nem fejtett ki és a Nemzeti Tanács

^{1/} Wolfner-gyár több mint 4000 főt számláló munkásságának 95%-a volt szervezett. Bőrmunkás 1918. november 1.

működéséből részt nem kért. 1/

A Függetlenségi Párt Károlyihoz való csatlakozása, a Radikális Párt megalakulása jórészt a hatalmukat féltő burzsoázia műve volt, azoké, akik eddig szilárd támaszai voltak a hatalomnak. "...fátylat vetettek multjukra, sötét multjukra, és egy éjszakán kimondták a gazdag asztalosok és egyéb házi urak, hogy ők a legdemokratikusabb függetlenségi pártnak a Károlyi Pártnak a tagjai, - míg a bankigazgatók, gyárosok, nagykereskedők, ugyan csak egy éjszaka alatt rájöttek arra, hogy hiszen ők tulajdonképpen borzasztóan radikális érzelműek... De elv ide, elv oda, kellett, hogy Károlyi Párt legyünk és kellett, hogy radikálisak legyünk, mert - tudvalevő dolog, hogy a Nemzeti Tanácsban a szociáldemokratákon kívül csak Károlyi pártiak és radikálisok foglalhatnak helyet". 2/

A Függetlenségi Párt és a Radikális Párt a forradalomig csak a szervezkedés első lépéseit tehette már meg. Ezek a pártok mindenekelőtt a kispolgári tömegekre támaszkodhattak és később támaszkodtak is.

Ezekben a napokban Ujpesten a legaktívabb és tömegekkel rendelkező párt a SzDP volt. Az ujpesti vezetőség folytonos érintkezésben állt a párt országos vezetőivel, akiktől információt és utasítást kapott. 3/ A munkások, a párt tömegei forradalmi módon viselkedtek, de nagyon meglátszott a vezetés erélyességének és határozottságának hiánya, amely a legtöbb esetben az események után kullogott.

1/ Ujpest és Környéke 1918. nov.2.

2/ Ujpest és Környéke 1918. dec.5. A név nélkül megjelent vezércikk címe: A kispolgárság képviselője. A következő számban Martosi, Mórocz János felelős szerk. és laptulajdonos a cikket megtagadta és kijelentette, hogy ez betegsége folytán tudtán kívül jelent meg és "megfelelő elégtételt vett." Dr. Décsy István főszerkesztő neve ekkor le került a lap éléről.

3/ Ujpest és Környéke.1918. nov.2.

Eközben az ország fővárosában a forradalom eseményei gyorsan peregtek, október 28-án egy tüntető tömeg a Vár-felé indult, hogy követelje Károlyi miniszterelnökké való kinevezését. A Lánc-híd hídfőjénél elhelyezett rendőrség a tömeg közé lőtt, majd lovasattakot intézett a tüntetők ellen. Az eredmény 3 halott és sok sebesült. A hír futótűzként terjedt el, nagy felháborodást okozott országszerte. Másnap a Nemzeti Tanács felszólítására a barbár vérengzés elleni tiltakozás jeléül a fővárosban és környékén minden gyár és üzem egy félórára beszüntette a munkát, s a munkások gyűléseket tartottak, amelyen megbélyegezték a vérontást. A Népszava leírja az Egyesült Izzóban tartott gyűlést, amelyen a gyár több mint 3000 munkása, tisztviselője és mérnöke jelent meg. Résztvett az izzó hangu gyűlésen, a gyár igazgatója is. A gyűlés a forradalom első áldozatainak halála felett legmélyebb részvétét fejezte ki, és kijelentette, hogy Magyarországon más törvényes fórumot, mint a Katona- és Munkástanács-csal kiegészülő Magyar Nemzeti Tanácsot el nem ismer és annak rendelkezése alá helyezi magát, egyszersmind pedig elvárja, hogy a megfelelő intézkedések haladéktalanul megtörténjenek. A gyűlés megbízottai a gyűlés határozatát a Magyar Nemzeti Tanáccsal közölték. 1/

Az egyes gyárak proletárjai a Munkás Tanácsokat október 30-án választották meg a déli szünet alatt, "izzó és forradalmi hangulatban" állástfoglaltak a reakció újabb mesterkedései ellen, majd határozati javaslatot fogadtak el. "A gyűlés megállapítja, - szól a határozat - hogy eddig nem látott jelentőségű feladatok várnak a magyar proletárságra, éppen ezért szükségesnek ta-

1/ Népszava. 1918. okt.30. Idézi MMTVD. 5.köt. 276. old.

lálja új az eddigiek kiegészítésére és összefogására szolgáló harci szervezet megteremtését, kívánja tehát a munkástanács azzal való felállítását. Utasítja egyben a gyár bizalmi testületét, hogy haladéktalanul válassza meg a gyár munkásságának kiküldötteit, a munkástanácsba." ^{1/A} Határozatot Ujpesten a következő gyárak munkásai fogadták el: a Juta-gyár, Ganz Danubius, az Egyesült Izzó, a Magyar Pamutipar, a Mauthner bőrgyár, a Chincin, a Phóbus villamostelep, a Bulicsek-gyár, a Wolfner bőrgyár. Az utóbbi gyár gyűlésén mintegy 4000-en vettek részt. ^{2/}

Ugyanezen nap október 30-ának éjjelén és másnapra virradóra Budapesten a munkások és katonák forradalmi fellépése nyomán győzött a polgári demokratikus forradalom. Ezen az éjjelen Ujpesten még csendő uralkodott és csak reggel mutatott a város forradalmi képet. A hadból hazatért katonák a hozzájuk csatlakozott néppel lelkesedve vonultak végig a városon, éltetve a forradalmat, s mindenütt csatlakozásra szólítva fel a lakosságot. A hatalmas tömeg a forradalom mellett tüntetve, végül a városháza elé vonult és itt hozzájuk a polgármester intézett beszédet. ^{3/}

Október 31-én reggel két távirat érkezett a polgármester címére, egyik a Magyar Nemzeti Tanácstól, amelyben tudatta, hogy átvette a hatalmat és csatlakozásra szólította fel a várost. A másik az alispántól, amelyben arról értesítette a polgármestert, hogy Károlyi Mihály elnöklete alatt Nép-kormány alakult, s felszólította a polgármestert, hogy "az esetleges népmozgalmak

1/ Népszava 1918. okt. 31. Idézi MMTVD. 5. köt. 280-281. old.

2/ Népszava 1918. okt. 31.

3/ Ugró: I.m. 105. old.

néptanácsok alakulását megakadályozzák, jelenlétükkel és tapintatos közreműködésükkel igyekezzenek azokat a tulzásoktól visszatartani, s a közrend fenntartására irányuló működésük céljaira megnyerni és felhasználni..." 1/

Ugró, aki a forradalom előtt heteken keresztül szidta Károlyi Mihályt, hivatalban, klubban, kávéházban és közvetlenül a forradalom előtt is hazaárulónak, defetistának nevezte 2/ megfogadta az alispán tanácsát, s elhatározta, hogy a forradalom élére áll, s megpróbálja mérsékelt irányba terelni. Még délelőtti plakátok jelentek meg a városban a polgármester aláírásával "Testvérek!" megszólítással. Ebben közli, azt a táviratot, amit a Magyar Nemzeti Tanács küldött a városhoz és egyben értesíti a lakosságot "hogy a sürgöny kézbevételét megelőzőleg a város egész tisztviselői kara egyhangu lelkesedéssel kimondta azt, hogy minden további habozás nélkül lelke vágyait követve csatlakozik a Nemzeti Tanácshoz". 3/

Ezen a napon Újpestnek különösen két épülete volt nagyon mozgalmas, az egyik a városháza, ahol a város eddigi vezetői igyekeztek a forradalmat mérsékelt irányba terelni, a másik a Munkásotthon, ahol a munkások tárgyalták a forradalmi eseményeket. A városi tanács kora délelőtti ülést tartott, amelyen azt a határozatot hozta, hogy úgy a polgármesternek, mint az egész tanácsnak a helyén kell maradnia és délután 6 órára pedig összehívták a képviselőtestületi ülést, hogy ezen megalakítsák az újpesti Néptanácsot. Közben Ugró, aki a szociáldemokratákat eddig

1/ Ugró: I.m. 104. old.

2/ Újpest és Környéke 1919. jan. 4.

3/ Újpest és Környéke 1918. nov. 2.

még emberszámban sem igen vette, most arra kényszerült, hogy a Munkásotthonba menjen, igaz, a "polgárok viszik, ugyszólván cipelik" oda, hogy ott a munkásság és polgárság fegyverbarátságát megpecsételjék. ^{1/} Hiába a munkásság jelentette az erőt, a hatalmat, s ez előtt legalább látszólag a burzsoázia képviselői kénytelenek voltak meghajolni.

A képviselőtestület ülését ugyan Ugróék jól előkészítették, kisebb incidensek azonban mégis előfordultak. A képviselőtestületi ülésnek egyetlen napirendi pontja a Néptanács megalakítása volt. Az egyes pártok 7-7 tagot delegáltak a Néptanácsba. Jellemző eset, hogy a Függetlenségi Párt nevében dr. Cserba Dezső munkapárti tett előterjesztést a Függetlenségi Párti tagokra nézve. A SzDP képviselői tiltakoztak a néhai Munkapárt ujbpesti lapjának szerkesztője személye ellen. A képviselőtestületi ülés Cserba "illetéktelen magatartását csak akkor állapította meg... amikor a munkásság képviselői... messzebbmenő következtetést akartak levonni ebből." ^{2/} A Néptanács megalakítása után, amelynek többsége nem képviselőtestületi tagok közül került ki, a képviselőtestület saját jogát és kötelezettségeit a Néptanácsra átruházva további működését határozatilag beszüntette. A Néptanács elnöke Ugró Gyula polgármester lett. Ujpesten tehát a törvényesség talaján csuszttatták a forradalom lába alá. Mint ahogy a kormány letette az esküt, a király képviselőjének kezébe, úgy itt a hatalmat a város régi vezetésé átruházta az ujra, amelynek vezetésében és munkájában maga is részt vett. A SzDP vezetői na-

1/ Ujpest és Környéke 1919. jan. 4.

2/ Ujpesti Hírlap 1918. december 15. A Néptanácsot megalakító képviselőtestületi jegyzőkönyv, sem a képviselőtestületi jegyzőkönyvekhez, sem a néptanácsi jegyzőkönyvekhez nincs csatolva.

gyon erélytelenül képviselték a munkásság érdekeit, gyökeres fordulatot ők sem akartak, vagy nem tudtak elérni. Pedig a hatalom lényegében a munkásság kezében volt, a munkásság, de a kispolgárság jó része is az SzDP-t követte.

A rendet Ujpesten a felfegyverzett munkások és diákok tartották fenn. Az Ujpesten lévő katonaság a forradalom kitörésekor dr. Dé^tsy István százados Ujpest katonai parancsnoka vezetésével a Nemzeti Tanácshoz csatlakozott. A katonai rendőrség szintén a forradalom mellé állt, az utca rendjére a katonaság vigyázott, fegyveres járőrök cirkáltak a város utcáin. A felfegyverzett munkások, a fegyveres nemzetőrök pedig megszállva tartották a középületeket, a gyárakat, Phöbus billanytelepet az Ister vízművet, a lisztraktárakat, a villamoskocsi parkját. A Néptanács minden kocsit, autót rekvirált. 1/

A Néptanács megalakulása utáni első ülésén, november 1-én tartotta meg. Az ülésen Ugró elnök bejelentette, hogy a munkásság éber figyelemmel és mintaszerű fegyellemmel tartotta fenn a közrendet, s ennek köszönhető, hogy nagyobb méretű betörések és rablások nem fordultak elő. Koncz Mihály szociáldemokrata párti tag indítványára az ülés elfogadta, hogy továbbra is a munkásság tartsa fenn a rendet. Ugyancsak az ő indítványára elfogadták a fegyverek haladéktalan összegyűjtését, hogy "az esetleges ellenakció készen, ill. felkészülve találja a szabad köztársaság törhetetlen harcosait". A felmerülő szükséges és elkerülhetetlen kiadások fedezésének előteremtésére egy adókivető bizottságot küldtek ki, amelynek az volt a feladata, hogy a vá-

ros nagyvagyonu és különösen a háborus nyereséggel meggazdagodott polgáraitra megfelelő összegű adót vessenek ki. Létrehozták az un. "védelmi alapot". 1/

Ujpest polgárai, s a Nemzeti Tanács is legfontosabb feladatának tartotta, a rend fenntartását. A forradalom kitörésekor a katonaságon kívül Ujpesten lényegében csak a munkásság kezében volt fegyver. November 3-án polgárokból megalakult az ujpesti Népfőrség, amely az egyes házak biztonságáról akart gondoskodni. 2/ Ugyancsak november 3-án a Néptanács ülésén Ugró szükségesnek tartotta, hogy legalább 1000 főből álló őrsapattal szervezzenek, amelynek fenntartási költségei 2 millió koronát igényelnének. A 2 millió korona előteremtésére azt indítványozta, hogy azt a polgároktól szedjék be, mert az őrség az ő javukat védi. Egyes nagyobb gyárak tulajdonosai adtak is pénzt, ha nem is sokat. Mauthner Zoltán 40.000 koronát, a Wolfner bőrgyár tulajdonosai 75.000 koronát adnak a "forradalmi célok költségeire". A Néptanács a közbiztonsági intézkedések megtételére egy vegyesbizottságot alakított, amelynek tagjai a munkásság megbízottja, az államrendőrség, a katonai rendőrség kiküldöttei és a Néptanács egy tagja. A Néptanács a maga kebeléből dr. Földes Istvánt küldte ki. 3/

Ujpesten Katonatanács még ekkor nem volt, ennek megalakítására november 4-re hívták össze az ujpesti katonákat. A tisztek és a legénység között lévő ellentétek oly nagyok voltak,

1/ 2.sz.Áll.Levéltár. Ujpesti iratok, 1915-1936. 3 csomó. Az ujpesti Néptanács 1918. nov.1-i ülésének jegyzőkönyve.

2/ Ujpest és Környéke 1918. nov. 9.

3/ 2.sz.Áll.Levéltár. az ujpesti Néptanács 1918. nov.3-i ülésének jegyzőkönyve.

hogy egyes felszólalások miatt, amelyekben a tiszteket szidták olyan puskaporos lett a levegő, hogy a választást másnapra kellett halasztani. Másnap aztán megalakult a Katonatanács, a tiszti elnök Donáth Alfréd főhadnagy lett, a legénységi, Tihanyi Kálmán. A budapesti Katonatanácsba 5 tagot delegáltak, köztük dr. Détsy Istvánt. Ugyanezen a gyűlésen egyhangú lelkesedéssel kimondották, hogy Lukásichot és társait, akik a magyar katonák hőhérai voltak, állítsák néptörvényszék elé.^{1/} A munkásság üntevékeny felfegyverkezése is tovább tartott. A forradalom első napjaiban az Egyesült Izzóban megalakult egy 12-es intéző bizottság. A bizottság átvette a gyár vezetését és megkereste az újpesti Néptanácsot és más szerveket, hogy minden közlést és átíratot a 12-es bizottsághoz címezzenek.^{2/} A Néptanács tudomásul vette a 12-es intézőbizottság megalakulását, s elhatározta, hogy minden közlést és átíratot ezen 12-es bizottsághoz kell küldeni, nem pedig a gyár-vezetőséghez. A bizottság a Néptanácsból fegyverket és lőszert kért, amely kérést az+ teljesíti is. Ugyanakkor elhatározzák, hogy a villanygyári munkásokat nem sorozzák be a nemzetőrségbe.^{3/}

A nemzetőrség fenntartása állandó problémája volt a városnak, ugyanis a város kasszája csaknem üresen állott, takarékosággal is határozták a nemzetőrség létszámának csökkentését, a nemzetőrség fenntartásának költségeit a honvédelmi minisztériumtól akarták megkapni.^{4/}

1/ Újpest és Környéke 1918. nov. 9.

2/ Újpest és Környéke 1918. nov. 9.

3/ 2. sz. Áll. Levéltár. Az újpesti Néptanács 1918. nov. 4-i ülésének jegyzőkönyve.

4/ 2. sz. Áll. Levéltár. Az újpesti Nemzeti Tanács 1918. nov. 9-i ülésének jegyzőkönyvei. Az újpesti Néptanács a Nemzeti Tanács nevet a nov. 5-i ülésén vette fel.

A forradalom győzelme után a munkásság tömegei, de a dolgozók széles rétegei is azt várták, hogy az új kormány proklamálja a köztársaságot. Újpesten a forradalom győzelme után azonnal mozgalom indult a Köztársaságért. Ebben a mozgalomban a legkülönbözőbb áramlatok befolytak, de leglelkesebben és legerőteljesebben a köztársasági eszmét a munkásság képviselte. Rögtön a forradalom győzelme után a Ritter nyomda személyzete elhatározta, hogy csak olyan nyomtatványt készít el, amelyen rajta van, hogy "Éljen a Magyar Köztársaság". 1/

1918 november 1-én a Gyárközi Bizottság tüntetésre hívta a munkásokat a köztársaság mellett. A nagygyűlést a Tisza Kálmán téren /ma Köztársaság tér./ tartották meg. Az újpesti Wolfner gyár, a Mauthner gyár és az Egyesült Izzó munkásai a bizottság tagjainak vezetésével jöttek be a fővárosba. 2/ A nagygyűlésen résztvettek még több budapesti nagyüzem képviselői is. Lelkes hangulatú népgyűlésen, mintegy 4000-en vettek részt munkások és katonák. Az ellenzék szónokai a köztársaság követelésére hívták fel a megjelenteket. Miklós Móríc az újpesti munkások nevében bejelentette, hogy "Az újpesti munkások nincsenek megelégedve a forradalmi nappal, mert nem vitte dűlőre az államforma kérdését. Követelik a köztársasági államforma azonnali életbeléptetését." 3/

A nagygyűlésen megjelent gyárak munkásainak és tisztviselőinek nevében határozati javaslatot fogadott el, amelyben

- 1/ Újpest és Környéke 1918. nov. 9. Ennek az újságnak is a fejléce alatt ott áll: "Éljen a Magyar Köztársaság". A nyomda dolgozói ugyanekkor elhatározták, hogy az üzemet ezentúl Nemzeti Tanács Nyomdának nevezik.
- 2/ Hevesi Gyula: A proletárforradalom mozgalmi előzményeiről az első világháború alatt. Társadalmi Szemle 1949. márc. április.
- 3/ Népszava. 1918. nov. 2. Idézi MMTVD. 5. köt. 300-301. old.

"a leghatározottabban tiltakozik az ellen, hogy a Nemzeti Tanács kebeléből megalakult kormány a királynak tett hűségeskü alapján kezdje meg működését.... A munkásság a legnagyobb megütközéssel látja, hogy akkor amidőn Magyarország egész népe munkások, katonák és dolgozó polgárok egyhangulag a Köztársasági államformát követelik, amidőn ennek megvalósítását semmiféle hatalom megakadályozni nem tudná a Nemzeti Tanács még habozik és még mindig élő és létező hatalomnak tekinti a királyt? Végül követelik a Köztársaság azonnali kikiáltását. 1/

A kormánnyal és a SzDP vezetőivel elégedetlenkedő tömeg a térről a Népszava elé vonul és itt nagyarányú tüntetést rendezett. A zugó-zajongó tömeghez Garbai kívánt szólni, de legalább 20 percig nem tudott szóhozjutni olyan elkeseredett kifakadásokkal fogadták, annyira szidták a pártot, hogy az államforma megállapítását a nemzetgyűlésre akarja bízni és nem kiáltotta ki azonnal a köztársaságot. 2/ Garbai a köztársaságról kijelentette, hogy ennek megvalósítására nem kell felhívni a SzDP figyelmét, mert ennek megvalósítására minden szociáldemokrata egyformán törekedett mindig. "Csak a fejlődés törvényeit nem szabad figyelmen kívül hagyni" 3/ A munkásság késő éjjelig körülzárta a Népszava épületét és tüntetett mindaddig, míg az SzDP vezetői meg nem ígérték, hogy visszavonják a királynak tett esküt és elismerik a köztársaságot.

Az újpesti Nemzeti Tanács Koncz Mihály indítványára november 5-i esti ülésén egyhangú lelkesedéssel kimondotta, hogy

1/ Népszava. 1918. nov. 2. Idézi MMTVD. 5. köt. 300-301. old.

2/ Biermann István vallomása 1920-ban a népbiztosok perében. Párttörténeti Int. Arch. II 11/237. A népbiztosok perének fő tárgyalási jegyzőkönyve 8146 Idézi: MMTVD. 5. köt. 301. old.

3/ Népszava. 1918. november 2.

"Éljen a Köztársaság" feliratu falragaszokat készített és minden ablakba, kirakatba és villamoskocsin elhelyezteteti. 1/

A Ritter-nyomda dolgozói nagy örömmel vették ezt a határozatot, egész éjjel dolgozva saját felelősségükre elkészítették a falragaszokat. 2/ Az első köztársasági falragaszok Ujpest utcáin november 6-án reggel meg is jelentek. 3/

A tömeghangulat nyomására engedett az ujpesti Nemzeti Tanács, akkor amikor november 4-i ülésén elhatározta, hogy a polgármester szobájában lévő IV. Károly volt király szobrát el kell távolítani, amit azonnal végre is hajtottak. 4/

Az erőteljes tömegnyomás hatására az Országos Nemzeti Tanács elállt előző álláspontjától és felhívással fordult az ország összes Nemzeti Tanácsához, hogy döntsenek rögtön arról, csatlakoznak-e a Magyar Nemzeti Tanácsnak ahhoz az elhatározásához, hogy Magyarország államformája köztársaság legyen. 5/

Az ujpesti Nemzeti Tanács amikor ezt hírül vette azonnal állást foglalt, Weisz Sándor szociáldemokrata párti tag indítványozta, hogy a Nemzeti Tanács feliratilag értesítse arról a Népkeormányt, hogy az ujpesti Nemzeti Tanács, Ujpest lakosságának és a Nemzeti Tanácsnak a forradalom első napja óta megnyilvánult hangulata és tettei alapján a Köztársaság azonnali életbeléptetése mellett foglal állást. A feliratot még az ülés alatt elkészítették és azzal fogadták el, hogy "a kezdettől fogva az azonnali Köztársasági államformára való áttérés mellett foglalt állást". A fel-

1/ 2.sz.Áll.Levéltár. az ujpesti Nemzeti Tanács 1918.nov.5-i ülésének jegyzőkönyve.

2/ Ujpest és Környéke 1918. nov. 9.

3/ U.o.

4/ 2.sz.Áll.Levéltár. az ujpesti Nemzeti Tanács 1918. nov.4-i ülésének jegyzőkönyve.

5/ Népszava 1918. nov. 12.

iratot külön küldő útján azonnal elküldték. 1/

A Köztársaság kihirdetése százezrek jelenlétében november 16-án az Országház előtti téren ünnepélyesen történt meg. Az újpesti munkásság tizezrei is felvonultak a nagygyűlésre. A munkások kora reggel a gyárak előtt gyülekeztek, a Váci-uti munkások tömegeit követték az újpesti munkások, asszonyok és leányok. Az újpestiek hatalmas menete élén zenekar haladt, a proletár-nemzetköziség jelvényét, a vörös lobogót lengette a novemberi szél. A táblákon "Éljen a Magyar Szocialista Köztársaság!", "Éljen a világbéke" felirások látszottak messziről. A menet állandóan a köztársaságot éltetve, munkás dalokat énekelve vonult az Országház térre. A Népszava szerint soha még ennyi ember nem vonult fel a tömegben, a Váci ut környékéről és Újpestről. 2/ Bokányi 12 órakor az Országház egyik erkélyéről kihirdette a Köztársaságot. A munkások, a dolgozók egységes akarata és kiállása győzött, de a harc ezzel nem fejeződött be, hanem tovább folyt, újult erővel a szocialista köztársaságért.

A köztársaság kikiáltását követő napon a SzDP újpesti szervezete nagy népgyűlést tartott. Az előadó Konez Mihály pártvezetőségi tag kifejtette, hogy "a polgári uralomnak vége, avval vége a polgári köztársaságnak is - a kommunista népköztársaság a jövőendő államformája, s ezt követeli a szervezett munkásság". 3/ A kommunista köztársaságon szocialista köztársaságot értettek. A szervezett munkások munkáshatalmat, munkáskormányt akartak, amely megvalósítja a szocializmust, a dolgozó nép kezébe adja

1/ 2.sz.Áll.Levéltár.Az újpesti Nemzeti Tanács 1918.nov.11-i ülésének jegyzőkönyve.

2/ Népszava 1918. nov. 18.Idézi a MMTVD.5.köt. 342-344. old.

3/ Újpest és Környéke. 1918. november 21.

a földet, a gyárat.

A forradalom győzelme után az újpesti Munkástanács mind nagyobb jelentőségre tett szert. Ugró Gyula írja: "Eközben Újpesten is minden hatalom a munkás és katonatanács rendelkezési körébe szállott át, a nemzeti tanács e kettőnek csak végrehajtó eszközévé vált, a hatóság pedig két malomkö között vergődve teljesíti nehéz feladatát, hogy megmentse a várost a teljes felbomlástól." ^{1/} A Munkástanács működéséről keveset tudunk, a helyi lapokban sem jelentek meg közlemények üléseiről, amennyit tudunk róla, azok alátámasztják Ugró véleményét, hogy a tényleges hatalom valóban a Munkástanács kezében volt, annak ellenére semmit sem tudtak csinálni és sokszor valóban csak a Munkástanács határozatát hajtották végre. A Nemzeti Tanács Üsszetétele is megváltozott és döntő többségben a SzDP tagjai foglaltak benne helyet. A Nemzeti Tanács Üsszetétele 1918 november 18-a után a következő képet mutatja: A SzDP ¹³, a Károlyi párt ⁷, a Radikális Pártot ⁷, a Katona Tanácsot ⁷, a Munkástanácsot ¹⁵ tag képviseli. ^{2/}

A Keresztény szocialisták is kérték, hogy küldhessenek képviselőt a Nemzeti Tanácsba. A tanács ülésén Helfgott Ármin azt indítványozta, hogy a Keresztény Szocialistákat zárják ki a Nemzeti Tanácsból. A Nemzeti Tanács a kérdést a Munkástanács határozatától tette függővé. ^{3/} A tanács következő ülése elutasítja a Keresztény Szocialisták kérését. ^{4/}

1/Ugró I.m. 106. old.

2/ 2.sz. Áll.Levéltár. az Újpesti Nemzeti Tanács 1918.nov.18-i ülésének jegyzőkönyve. Már a Néptanács nov. 4-i ülése határozatot hozott arról, hogy a Munkástanács 25 tagja olvadjon be a Néptanácsba, ugylátsszik, hogy akkor ezt a határozatot nem hajtották végre, mert nov. 18-án újra határozatot hoztak erről a kérdésről.

3/ 2.sz.Áll.Levéltár.az Újpesti Néptanács 1918.nov.4-i ülésének jegyzőkönyve.

4/ 2.sz.Áll.Lev.az Újpesti Nemzeti T.1918.nov.5-i ülésének jzk.

Ugyanezen az ülésen elhatározták, hogy a Nemzeti Tanács társelnököket és jegyzőket választ. Ezekre a tisztségekre a tanácsot alkotó 3-3 párt egy-egy küldöttét választották meg. Választottak két titkárt is, az egyik a SzDP-i Hercsika Artur lett.

Mivel a papság a forradalommal szemben ellenségesen viselkedett a Nemzeti Tanács november 7-i ülésére megidézte a római katolikus papság lelkészeit. Azok Wertz József és Varázssélyi Béla prépost plébános vezetésével meg is jelentek. Az ülésen Wertz előadta, hogy tudja, hogy mivel van vádolva, de ő a "munkásság ellen nem tett semmit, puskája nincs, forradalmi összejöveteleket nem tart". Több SzDP-i tag hozzászólása után a Nemzeti Tanács úgy határozott, hogy "a múltban történeteket nem feszegeti, a jövőben történendőket figyelemmel kíséri, azt ellenőrizni fogja." Ezután Wertz és Varázssélyi a megjelent papsággal együtt az elnöklő polgármester kezébe letette az esküt. ^{1/}

A november 9-i nemzeti tanácsülés elhatározta, hogy az eddigiektől eltérően, amikor naponként tartott ülést ezentúl már csak kétnaponként jönnek össze.

A nemzetőrség zsoldja kifizetésénél állandó problémák voltak. A város nem rendelkezett elég pénzzel, a hadügyminiszter is vonakodott az illetményeket folyósítani. Ezek miatt a nemzetőrök között nyugtalanság volt tapasztalható. A Nemzeti Tanács ülésén a nemzetőrség parancsnoka kijelentette, hogy amennyiben az illetménykérdés megoldva nem lesz, a fegyelem megtartásáért felelősséget nem vállalhat. A Nemzeti Tanács úgy határozott, hogy össze kell hívni Újpest vagyonos polgárait hogy a

1/ 2.sz. Áll. Levéltár. az Újpesti Nemzeti Tanács 1918. nov. 7-i ülésének jegyzőkönyve.

nemzetőrség fenntartásának költségeit önkéntes adakozás útján de az adóügyi tanácsos által készített javaslat alapján adják össze. Ez nekik "hazafias kötelezettségük". 1/

November 12-én az újpesti Népszínházban nagy katonagyűlés volt, amelyen mintegy 1000 főnyi katona jelent meg. A gyűlést a Katona Tanács megkerülésével hívták össze. A zajos gyűlésen ismertették a honvédelmi miniszter ~~re~~ rendeletét, a nemzetőrség feloszlatásáról és az 5 legfiatalabb korosztály benntartásáról, ill. behívásáról. A felszólalók közül többen elítélték a miniszter rendeletét. Neufeld Károly szenvedélyes hangon beszélt arról, hogy most akarják ismét vágóhídra vinni a fiatal katonákat, amikor a világbékét, az egész világon forradalommal követelik a népmilliók. Kijelentette, hogy ha védelmi háborút kell viselni, akkor megvédik a családjukat, de nem mennek idegen érdekeket védeni. Brecska István a SzDP tagja azt ajánlotta, hogy ne veszítse el senki nyugalma. "Térjünk haza családjunk körébe és ne törődjünk az utálatos katonaminiszter rendeletével." Salgó Jenő azt javasolta, hogy tiltakozni demonstrative kell, vonuljanak a városháza elé és a polgármestert kérjék fel a tiltakozás továbbítására. Tiltakozzanak a Katona Tanács, a Nemzetőrség feloszlatása, s a fiatal korosztályok behívása, benntartása és harcba való felhasználása ellen. A javaslatot tomboló lelkesedéssel fogadták és elhatározták, hogy nyomban a városháza elé vonulnak, ami meg is történt. 2/

A Nemzeti Tanács november 13-ára hívta össze a városi tőkepénzeseket, a nagyobb jövedelemmel rendelkező gyárosokat, ipa-

1/ 2.sz.Áll.Lev.az Újpesti Nemzeti Tanács 1918.nov.11-i ülésének jegyzőkönyve.

2/ Újpest és Környéke. 1918. nov. 14.

rosokat, kereskedőket, hogy járuljanak hozzá a nemzetőrség fenntartásához. Ugró "Kérje a jelenlévő urakat, a 3e millió korona költségszükséglet tárgyában hozandó határozat kimondására", mely szükséges a személy és vagyonbiztonság megóvása érdekében. Kiss Sándor a feloszlott képviselőtestület összehívását ajánlotta, hogy ez vegyen fel kölcsönt. Mivel a tőkések nem nagyon igyekeztek a felajánlással Brecska István kijelentette: "a munkásság nem kér, hanem követel... A munkásság... abban a pillanatban amidőn látja, hogy az az osztály, amely eddig nézte az ő nyomorúságát, szenvedéseit, lelkiismereti kötelességét nem teljesíti felzudulhat..." Többek felaszólalása után végülis egy bizottságot küldtek ki, amelyben a vagyonos osztályok képviselői helyet foglaltak annak megállapítására, hogy ki milyen összeggel járuljon hozzá a 3 milliós költséghez. A helyszínen 16.700 korona gyűlt össze /ugyanakkor a polgárőrség, a nemzetőrség napi kiadása 60 ezer koronára rugott./. 1/

A Nemzeti Tanács elhatározta, hogy az új nemzetőrséget két századot 100-100 emberrel, az 1896-1900-as korosztályokból alakítják meg. 2/

November közepén az újpesti karhatalmi készültség a vasutállomáson 9 vagon német árut foglalt le. A vagonokban élelmiszer és különböző élvezeti cikkek voltak, melynek értéke több millió koronára rugott. A város ezt lefoglalta, elhatározta, hogy az

1/ 2.sz.Áll.Lev. újpesti iratok. 1915-1936. 3. csomó. Az Újpest és Környéke írta 1918. nov. 28-án: "A Nemzeti Tanács elnöke Ugró Gyula helyettes polgármester nagyon helyesen járt el, akkor, mikor a város vagyonos osztályát gyűlésre hívta össze, s hazafias áldozatkészségre szólította fel. Ezzel mellőzte azt a túlzást, mely önkényesen akart eljárni, s önkényesen akarta, az őrség költségeit a 3 milliót kivetni." Mint láttuk a Nemzeti Tanács határozata úgy szólt, hogy a költséget önkéntes adakozás útján, de az adóügyi tanácsok által készített jva. alapján adják össze.

2/ 2.sz.Áll.Lev.újpesti Nemzeti T.1918.nov.15-i ülésének jzk.

élelmicikkeket kiosztják, ill. eladják és a bevételt a "védelmi alapra" fordítják. Később a kormány és az újpesti Nemzeti Tanács között vita indul, mert a kormány szerint az áruk a kincstárt illetik meg és ezért kérte az elszámolást, az újpesti Nemzeti Tanács szerint pedig az áru, ill. az ára Újpestet illeti, mert az árut ajándékba kapták a német hadseregtől, s erre vonatkozólag iratuk is van. A "védelmi alap" millióiról a város vezetősége sohasem számolt el.^{1/}

A Nemzeti Tanács november 22-i ülésén elhatározta, hogy a Városi Tanácsba a koalíciós pártok képviselői is foglaljanak helyet.

Még a háború végén elkészült Újpesten az un. főiskolai szociális telep emeletes épülete. Ennek az intézménynek bevallott célja, hogy a főiskolai hallgatókat pályáikon segítsék, de valódi hivatása lett volna a szocialista munkásmozgalom ellensúlyozása, keresztény szocialista agitátorok képzése, a munkásság elvonása a szocialista mozgalomtól. A város a szociális telepet a polgári forradalom után átvette, s a nemzeti tanács november 22-i ülése az épületre vonatkozó további teendőket a Munkás Tanácsra bízta. Miklós Móríc indítványozta, hogy azt az összeget a város pénztárába utalják, amelyet a telep az államtól kap, miután a város gondoskodik az orvosok fizetéséről, s a főiskolai szociális telep eredeti hivatását úgy sem tölti be.^{2/}

1/ 2.sz.Áll.Lev.az újpesti Nemzeti Tanács 1918.nov.18-i ülésének jegyzőkönyve. Újpest és Környéke 1918.nov.21. Az Ellenzéki Hírlap 1919 febr. 2-i száma írta: "El kell számolni a városvédelmi alap millióiról. Városunk néhány napi védelme ugyanis - nem külső ellenséggel, hanem belső rendzavarókkal és csendháborítókkal szemben milliókba került. No de legalább volt helyen völgyön lakodalom, amíg a városvédelem tartott. Aztán meg jött a gavallér német ajándék. Volt minden ami szem szájnak ingere. - Hiába no! Mégiscsak szép volt ez a speciális újpesti forradalom. Olyan szép, olyan nagyarányu, hogy alig lehet elszámolni róla."

2/ 2.sz.Áll.Lev.az újpesti Nemzeti T.1918.nov.22-i ülésének jzk.

Ugyanezen ülés elhatározta, hogy nagy küldöttséget indítanak Ujpestnek a fővároshoz csatolása ügyében a belügyminiszterhez. A fővároshoz csatolást állandóan szorgalmazták, s ezt tervbe is vették, de végrehajtására nem került sor. 1/

A Nemzeti Tanács november 29-i ülésén elhatározta, hogy ezen túl már csak hetenként egyszer tart ülést és hogy minden felszólaló egy tárgyhoz csak egyszer szólhat hozzá és csak 5 percre beszélhet. 2/

November végén Ujpestre francia megszálló csapatok érkeztek, ezzel egyidőben megkezdtek az ujbpesti nemzetőrség leszerelését. 3/ A különböző katonai rendfenntartó alakulatok között a torzalkodások állandóan napirenden voltak. A Nemzeti Tanács ezért december közepén elhatározta, hogy mivel Ujbpesten a rend fenntartására a Nemzeti Tanács, a Munkástanács a Katonatanács hivatott, az itt állomásozó 15. sz. vadászászlóaljra itt szükség nincs, s kérték a hadügyi kormányzattól az áthelyezését. Ugyanezen az ülésen Tihanyi Kálmán a Katona Tanács elnöke bejelentette, hogy a Katona-tanács kötelességét teljesíti és fennmarad továbbra is. 4/

A vadászászlóalj sértőnek találta a Nemzeti Tanács határozatát és ezért, hogy "nyomatéka legyen az elégtételadásnak a

1/ Népszava 1919. január 5., 12. Ujbpesti Hírlap 1919. jan. 26.

2/ 2.sz.Áll.Levéltár. az ujbpesti Nemzeti Tanács 1918. nov.29-i ülésének jegyzőkönyve.

3/ Ujbpest és Környéke írta 1918. dec. 5-én: "Tény az, hogy a nemzetőrség semmilyen eredményt nem tudott felmutatni, s azok a 18-23 évesek, akiknek sorhadi kötelezettségét kellett volna teljesíteniük itt csak még jobban elzüllöttek, s még fegyelmezetlenebbek lettek. A vágóhídi betörés óta /itt volt elhelyezve az "ajándékba" kapott német áru/ már csak nevetség tárgya volt az egész intézmény."

4/ 2.sz.Áll.Levéltár, az ujbpesti Nemzeti Tanács 1918.dec.16-i ülésének jegyzőkönyve.

zászlóalj gépfegyverekkel teljes felkészültségben körülfogta a városházát" és követelte a határozat visszavonását. 1/

A Nemzeti Tanács következő ülése vissza is vonta a határozatot. "Tudomásul vette, hogy az ügy békés elintézését nyert". 2/

A Nemzeti Tanács december 23-i ülésén napirend előtt ^{a M} munkástanács ~~nevé~~ nevében dr. Deutsch Jenő szólalt fel. Előadta, hogy a Munkástanács foglalkozott a város szomorú gazdasági helyzetével, azzal, hogy a bevételek csökkennek, a kiadások nőnek. A város vagyona is annyira le van már kötve, hogy a városnak hitelezni mostmár senki nem tud, a város a csőd szélén áll, a vezetés szakszerűtlen. A kiutra két alternatíva van, az egyik az, hogy a SzDP~~-k~~ vegyék át a város vezetését, a másik pedig hogy a mostani állapotok szanálására kormánybiztost küldjenek ki. Kifejtette még, hogy a szociáldemokraták úgy látják, hogy a közigazgatás az egész vonalon beteg, az adóhivatalban nagy bajok uralkodnak, a közélélmézést is veszély fenyegeti, s így miután nem akarják, hogy a multnak bűneit az orvosukra írják, a közigazgatást átvenni ezidőszereint nem óhajtják. Végül indítványozta, hogy a kormánybiztos kiküldetése végett egy bizottságot válasszanak.

A polgári pártok képviselői kérték, hogy az indítvány megtárgyalását halasszák el a következő ülésre. Egy részük a kormánybiztos kiküldetése ellen foglalt állást, más részük pedig emellett, hogy a közigazgatást a SzDP vegye át, mivel a rendet csak a munkásság tudja fenntartani, a polgárság kötelessége az

1/ Ujpesti Hírlap 1918. dec. 20.

2/ 2.sz.Áll.Levéltár. Az ujpesti Nemzeti Tanács 1918. dec. 23-i ülésének jegyzőkönyve.

ellenőrzés lenne. A SzDP képviselői a kérdés elhalasztásához nem járultak hozzá, mivel "a helyzet komoly, még ma kell határozni".

Ezután az ülést 10 percre felfüggesztették, szünet után dr. Földes István a polgári pártok nevében deklarációt olvasott fel. Hozzájárultak a kormánybiztos kéréséhez, leszögezték, "a polgári pártok megállapítják azt is, hogy a kibontakozásnak és a közigazgatás rendje helyreállításának egyetlen módját abban látják, hogy a többséget alkotó SzDP a város önkormányzatát az egész vonalon haladéktalanul átvenné, mert a késedelem az egész lakosság kárára szolgál." Ebben a munkában a polgári pártok a SzDP-t támogatni fogják. Ezután a Nemzeti Tanács egy bizottságot választott azzal a rendeltetéssel, hogy a kérdésben járjon el a főispánnál és a belügyminiszternél. A bizottság 14 tagja közül 9 volt szociáldemokrata párti. 1/

December 28-án a Nemzeti Tanács küldöttei felkeresték Kegli János államtitkárt Pest vármegye főispán-kormánybiztosát. A küldöttség memorandumot adott át, amelyben részletesen ismertették a város szomorú közállapotát, s rámutattak a vezetőség hiányaira, s kérték hogy a város kormánybiztost kapjon. Kegli válaszában kijelentette, hogy egy megbízottat fog küldeni Újpest ügyeinek azonnali megvizsgálására és a vizsgálat után megteszi előterjesztését a kormánynak. 2/

Ugró Gyula a város polgármestere, hogy hatalmát megőrizhesse

1/ 2.sz.Áll.Levéltár. az Újpesti Nemzeti Tanács 1918 dec.23-i ülésének jegyzőkönyve. Újpesti Hírlap 1918. dec. 25. Újpest és Környéke 1918. dec. 28, Ellenzéki Hírlap 1918. dec.29.
2/ Népszava 1918 december 29.

belépett a SzDP-be. /Jellemző az SzDP-re hogy felvette./
Ugró, hogy multját feledtesse^a rokkantak gyűlésén meghirdette a
"kommunista köztársaságot". 1/ A polgári pártok ezért Ugró el-
len foglaltak állást és követelték, hogy távozzék a polgármeste-
ri székből. "A polgárság, amelynek bizalmából újra vezető pozí-
cióba jutott teljesen elfordult tőle, a munkásság pedig az első
perctől fogva gyanus szemmel nézte viselkedését". 2/ Nemcsak a
lapokban támadták Ugrót, hanem a Nemzeti Tanács ülésén is, Ugró
azzal védekezett, hogy aki ismeri a szocializmus alapelveit an-
nak tudnia kell, hogy a szocializmus végcélja a kommunizmus.
Klima Lajos Károlyi-párti kijelentette: "A történelemből ismer-
jük, hogy az egyenlőség, testvériség, függetlenség bent van a
kommunizmusban is". Hangsúlyozta a pártok együttműködésének fon-
tosságát. Koncz Mihály ezzel kapcsolatban megjegyezte, hogy a
polgári pártok kommunizmusról beszélnek és nincsenek tisztában
azzal, mi a kommunizmus. Rámutatott arra, hogy "a szocializmus
és a bolsevikizmus közt különbség nincs, csak tempó-diferencia
van." Hivatkozott Marx tanaira is. 3/

A Nemzeti Tanács 1919 január 13-i ülésén Ugró hivatkozva
az Országos Nemzeti Tanács leiratára, amely a polgármester állá-
sát összeférhetetlenné tartja az elnökséggel, ezért az utóbbi-
ról lemondott. Ezután az elnöki tisztséget a pártok kiküldött
elnökei felváltva töltötték be. 4/

A Nemzeti Tanács január 20-i ülésén Miklós Móríc bejelen-

1/ Ellenzéki Hírlap 1918. december 15.

2/ Újpest és Környéke 1919. január 4.

3/ 2.sz. Áll.Levéltár az Újpesti Nemzeti Tanács 1919.jan 7-1
ülésének jegyzőkönyve.

4/ 2.sz. Áll.Levéltár az Újpesti Nemzeti Tanács 1919. jan 13-1
ülésének jegyzőkönyve.

tette, hogy a szociális telepet a SzDP a Munkásotthon számára kérte az illetékes minisztériumtól, s az hajlandó is volt átadni, mivel azonban a sürgős átadás jogilag nem volt keresztül vihető, a minisztérium a polgármestert bizta meg, hogy munkásjóléti és egészségügyi célokat tartva szemelőtt ideiglenesen rendelkezze vele. Koncz Mihály ezzel kapcsolatban kijelentette, hogy a Munkás Tanács néhány nap múlva véglegesen elintézi a telep rendeltetését, s így a tárgyan minden további vita céltalan. 1/

Ugyanezen az ülésen Fellner Hermann bejelentette, hogy a régi Katona Tanács feloszlott, s a Munkástanács egy új Katona-Tanács megalakítását határozta el.

Az 1919 évi VIII. néptörvény alapján az Ujpesti Nemzeti Tanács is megszűnt, utolsó ülését február 3-án tartotta. Az ülés kimondotta, hogy a városi tanácsi üléseken az eddig résztvevő delegáltak a lakáshivatal tagjai, valamint azon bizottságok, melyek működésének megszakítása káros volna a közügyekre nézve, továbbra is a helyükön maradnak. 2/

Az előző fejezetben láttuk, hogy milyen súlyos nehézségek voltak a háború alatt a közellátás terén. E tekintetben a helyzet lényegében a forradalom után sem változott. Egy munkás asszony írta: "naponta ácsorgás és várakozásra megy el az egész idő, s még hozzá sokszor teljesen hiába. Nem kapunk zsírt, cukrot és más cikkeket sem kapunk, pedig kérem tudjuk, hogy nem egyenlő az eljárás." 3/

1/ 2.sz.Áll.Lev.az Ujpesti Nemzeti T. 1919.jan.20-i ülésének jzk. Ellenzéki Hírlap 1919.jan. 26.

2/ 2.sz.Áll.Lev.az Ujpesti Nemzeti T. 1919.febr. 3-i ülésének jzk. az utolsó ülésről az Ellenzéki Hírlap 1919 febr 9-i számában olvashatjuk: "Halotti torán nagyon kevesen jelentek meg és mostoha apja Ugró tartott felette óvatosan egyszerű bucsubeszédet."

3/ Ellenzéki Hírlap 1918. dec. 25.

A Nemzeti Tanács is sokat foglalkozott az élelmezés problémájával, de nem tudott azon segíteni. Még a liszt és kenyérellátást úgy ahogy biztosítani tudták, de zsír helyett rendszerint étolajat, margarint adtak. Egyéb élelmi cikkekben is nagy hiány volt. Nem lehetett kapni tüzelőanyagot sem. A lakosság a rákospalotai-erdőt szinte kiirtotta. Ugyanakkor magas áron anynyi élelmiszert lehetett kapni, amennyit csak akart az, akinek volt ehhez pénze. Mindez a tömegek elkeseredését, elégedetlenségét csak fokozta, s hozzájárult ahhoz, hogy a tömegek kiábrándultak a népkormányból.

A forradalm^amunkásságnak jelentős eredményeket hozott. Nemcsak azzal, hogy a munkásosztály kivívta^apolitikai szabadságjogokat, hanem azáltal is, hogy csökkent a munkaidő. A Vasművek és Gépgyárak Országos Egyesülete a forradalom győzelme után a munkaidő kérdésében eltért addigi álláspontjától és teljesítette a munkásság eredeti követelését, megadta a heti 52 órás munkaidőt. A munkaidő napi 9, ill. szombaton 7 óra lett. ^{1/} Ugyanezt az eredményt elérték a budapesti és környékbéli textilgyárak munkásai is. ^{2/} Az újpesti Ritter nyomda dolgozói pedig elhatározták, hogy 8 órai munkaidőt léptetnek életbe, s ehhez a tulajdonos is kénytelen volt hozzájárulni. ^{3/}

A forradalom után Wolfner bárgyár vezetősége megpróbálta szabotálni a termelést, hogy így támasszon az új rendszernek nehézségeket. Beszüntette a cserző anyag gyártását, ha bár nyersanyaga volt hozzá. Ha a munkásság ezt ideje korán észre nem ve-

1/ Vas- és Fém Munkások Lapja 1918. nov. 8.

2/ Textilmunkás 1918. november.

3/ Újpest és Környéke 1918. november 9.

szi és meg nem indítja a gyártást, /Mint láttuk a gyárban 12 tagu intéző bizottság alakult./ egy két hét múlva a több ezer embert foglalkoztató gyár egész üzemét cserzőanyag híján be kellett volna szüntetni. Sőt mivel a Wolfner látta el a többi bőrgyárat is cserzőanyaggal ez a többi magyarországi bőrgyárak üzembeszüntetését is maga után vonta volna. 1/

A forradalom győzelme után az Egyesült Izzó munkásai 25%-os béremelést értek el. 2/

A bőrmunkások első munkabérszerződését szintén a forradalom győzelme után kötötték meg, mely érvényes volt 1918 novmber 1-1919 április 30-ig. A Wolfner -, a Mauthner-, és Machlup gyárakban. A szerződésben a munkaidőt heti 52 órában állapították meg. A felmondási időt úgy a munkás, mint a munkaadó részéről 8 napban határozták meg. A gyárost kötelezte a szerződés megfelelő egészségvédelem biztosítására és arra, hogy 14 éven aluli gyermekeket csupán küldönecszolgálatra alkalmazhat. A munkabéremelés 30-80%-ig terjedt. 3/ Hasonló eredményt értek el később az újpesti kisebb bőrgyárak munkásai is. 4/

A háboru befejezése után Újpesten is munkanélküliség ütötte fel a fejét, hogy ez a munkanélküliség milyen jelentős volt, arra vonatkozóan adatunk nincsen.

A munkaidő tehát csökkent, a munkabérek emelkedtek /természetesen az árak is/, de mindez már nem elégítette ki a munkásságot - mint a későbbiekben látni fogjuk - ennél már sokkal többet akart, a gazdája akart lenni a gyáraknak.

1/ Hevesi Gyula: A tőke szabotázsza. Internacionálé 1919, márc 5. Idézi az MMTVD. 5. köt. 557-558. old.

2/ Párttörténeti Int. Arch. V.sz. 1918/1, Vsz. 1918/41.

3/ Bőrmunkás 1918 dec. 1.

4/ Bőrmunkás 1919. febr. 1., március 1.

A SzDP ujpesti szervezete az októberi forradalom után fokozta tevékenységét, mint láttuk lényegében az SzDP által vezetett Munkás Tanács akarata érvényesült a városi politikában. A szakszervezetek, az SzDP taglétszáma is ugrásszerűen emelkedett.

Előzőleg láttuk, hogy 1917 októberében választott bírósági határozattal Fellner-Weisz Hermannt az ujpesti pártszervezet titkárát 2 évre eltiltották a pártban tisztségviseléstől. A forradalom győzelme után az ujpesti pártszervezet végrehajtó bizottsága beadvánnyal fordult a központi ellenőrző bizottsághoz, hogy a rendkívüli időkre való tekintettel Fellner ügyében hozott választott bírósági határozatot hatálytalanítsa. Az ellenőrző bizottság ehhez hozzá is járult. 1/

Az ujpesti pártszervezet december 9-én értekezletet tartott, amelyen a végrehajtó bizottság beszámolt működéséről. A jelentést a pártértekezlet tudomásul vette és a fölmentést megadta. A pártértekezlet elhatározta, hogy kiépíti a kerületi pártszervezeteket. Az új végrehajtó bizottságba a következő tagokat választották be: Dániel Ignác, Dr. Deutsch Jenő, Horgász Sándor, Koncz Mihály, Paksi József, Pénzes György, Szitó Ferenc, Tantassy István és Tomics Miklós. 2/ Az új végrehajtó bizottság tagjainak jórésze a baloldali szocialisták közül került ki.

A SzDP-hez nemcsak az eddig szervezetlen munkások csatlakoztak tömegesen, hanem különböző kispolgári rétegek és szervezetek is. December 1-én a Hadviselt Kiskereskedők és Kisiparosok

1/ Népszava 1918. november 15.

2/ Népszava 1918. december 11, és Ujpesti Hírlap 1918. december 15.

ujpesti csoportja tartott nagygyűlést és ezen egyhangulag kimondták, hogy csatlakoznak a SzDP-hez. ^{1/} Január elején az ujpesti cipésziparosok taggyűlése mondta ki, hogy valamennyien belépnek a SzDP-be. ^{2/} Január közepén az ujpesti-rákospalotai orvosok alakítják meg szakszervezetüket. ^{3/} Ujpest város alkalmazottainak szervezete március 1-én tarott rendkívüli közgyűlésén elhatározta, hogy a szervezet minden tagja egyuttal a Városi Alkalmazottak Országos Szövetségének, valamint a SzDP-nek is tagja. ^{4/} Március 3-án a Magántisztviselők Országos Szövetségének helyi csoportja alakult meg, március 7-én pedig a Szocialista Diákok Szervezete. ^{5/}

A SzDP tehát felhigult kispolgári hivatalnoki rétegekkel ez rányomta a maga bélyegét a párt politikájára is.

A fellendülő mozgalom érdekében a pártvezetőség elhatározta, hogy helyi pártlapot indít. Ezért Magyar Elemér szociáldemokrata párti tag szerkesztésében január elején megindult Ujpesti Hírlapot megvásárolták és február elejétől a lap Ujpesti Munkás címmel mint a magyarországi SzDP ujpesti szervezetének hivatalos lapja szerepelt, amelyet a szerkesztő bizottság szerkesztett és ennek tagja és egyuttal a szerkesztő bizottság vezetője az addigi szerkesztő Magyar Elemér is. ^{6/} A csepeli Proletár megjelenése után a budapestkörnyéki városok közül elsőnek Ujpesten jelent meg, helyi SzDP pártlap.

A munkásság szocialista köztársaságot akart, munkás hatalmat, munkás kormányt, amely megvalósítja a szocializmust, a nép kezébe adja a földet, a gyárat. De a kispolgárság egy részének

1/ Népszava 1918. dec. 3.

4/ Ujpesti Munkás 1919 márc. 8.

2/ Népszava 1919. jan. 8.

5/ Ujpesti Munkás 1919.márc.15.

3/ Ujpesti Hírlap 1919. jan. 26. 6/ Ujpesti Hírlap.1919.jan.26.

véleménye szerint is a szocializmusé a jövő. 1/

A munkásság, a dolgozók azonban a polgári forradalom első két hónapjában nem rendelkeztek forradalmi vezető párttal, e nélkül pedig nincs munkáshatalom, nincs szocializmus. A SzDP jobboldali vezetői nem akarták átvenni a hatalmat, szerintük a magyarországi viszonyok még nem érettek a szocializmus megvalósítására. Mint láttuk, ezen a véleményen voltak a helyi munkásmozgalom vezetői is.

A forradalom menetében a november végén megalakult Kommunisták Magyarországi Pártjának megalakulása hozott fordulópon-
tot. A KMP alapító tagjai között találjuk az újpesti baloldali szocialista Hegfőtt Ármint is. 2/

A párt az első perctől kezdve nyíltan hirdette hogy célja a munkáshatalom megteremtése és a hatalom átvételére készítette elő a munkásosztályt. "A kommunista igazságok felébresztették a munkásokba azt a természetes forradalmiságot, amelyet meg- nem ölt, de ellankasztott a szociáldemokrácia Messiás-váró prédikációja" - írta a Vörös Ujság 1918 december 18-án.

A kommunisták az első gyűlést Újpesten december közepén tartották 3/ és december 22-én pedig megalapították a KMP-nak újpesti szervezetét. Előzőleg december 20-án már létrejött a Ganz - Danubius hajógyár kommunista szervezete. 4/

December 7-én indult meg a párt lapja a Vörös Ujság. A Vö-

1/ Az Ellenzéki Hírlap írta 1919.jan.26-i számában: "a nagy hangon zengő nemzetiségi harsonázáson túl csak egyetlen egy józan, s célravezető intelem zug át a világon, amely megmentheti az emberiséget és ez a legtökéletesebb szocializálódás!".

2/ MMTVD. 5. köt. 723. old.

3/ Vörös Ujság 1918. december 18.

4/ Vörös Ujság 1918. december 25. A KMP újpesti szervezetének tevékenységéről mint általában a helyi kommunista szervezet tevékenységéről keveset tudunk, elsősorban a Vörös Ujság híreire támaszkodhatunk.

rös Ujság első számát az Egyesült Izzóban dolgozó Lévai nevű munkás vette át és terjesztette Ujpesten. 1/

Február 14-én az ujpesti kommunisták a reakció szervezkedése ellen tiltakozó nagygyűlést tartottak. Ezt a gyűlést a SzDP igyekezett különböző provokációkkal megzavarni. A kommunistákat a szociáldemokraták pártbontóknak kiáltották ki, akik egyuttal akadályozzák a munkáshatalom megteremtését is. "Ezért kár volt megbontani akarni a proletárság imponáló egység~~t~~ és szolidaritását éppen akkor, amikor a szociáldemokrácia céltudatos, határozott és erélyes szervezeti erő, proletár vérontása nélkül, lépésről lépésre foglalja el a tőke bátyázott erősségeit és utat nyit a dolgozó proletárság uralmának" 2/ írta a helyi pártlap. Ugy állították be a kérdést, mintha az SzDP is ugyanazt akarná, mint a KMP, csak lassabb tempóban, tervszerűbben, mivel nálunk az Oroszországban tízteleletreméltó "bolsevik forradalmaskodás" céltalan. 3/

A SzDP vezetői a gyárakban a kommunista munkások helyzetét lehetetlenné akarták tenni, sőt a kommunistákat el is bocsátották. A SzDP a különböző ujpesti gyárak munkásaival határozatot hozatnak arról, hogy a kommunistákat nem tűrik meg a gyárakban. Ilyen értelmű határozatot hozatnak január 23-án a Wolfner gyár szociáldemokrata munkásaival. 4/ Hasonló határozatot hozattak a Chinoi gyár vas és fémmunkásaival, amikor kimondatták velük, hogy a kommunistákat "kiközösítik maguk közül és semmi körülmények között meg nem tűrik maguk között." 5/ Ilyen határozatot

1/ Uj Március 1928. 162. old.

2/ Ujpesti Munkás 1919. febr. 22.

3/ Ujpesti Munkás 1919. febr. 16.

4/ Ujpesti Hírlap 1919. jan. 26.

5/ Vas- és Fémmunkások Lapja 1919. március 14.

hozattak a Gyórrfy - Wolf Fémárugyár munkásaival is.^{1/} Az Egyesült Izzó Üszbizalmi testülete február 6-án határozatilag ki-
mondotta, hogy "a gyár termelőképesége és a gyári rend megóvá-
sa érdekében elhatározta, hogy a gyár területén semmiféle bolse-
viki propagandát, értekezeletet, vagy ülést nem tűr meg és a bol-
seviki újságoknak röpiratoknak és füzeteknek a gyár területén
való terjesztését is legszigorubbán megtiltja. A bizalmi-testü-
let az ezen határozat ellen vétő^kkel szemben a legerélyesebben
fog eljárni és kéri az elvtársakat, hogy e határozat megszegői
haladéktalanul jelentsék be a főbizalmi elvtársnak. A bizalmi-
testület e határozata a gyár fekete tábláján és az összes mühe-
lyekben kifüggesztendő".^{2/}

A Vörös Újság írta, hogy a SzDP Újpesten 15-20 év óta szer-
vezett munkásokat dobott ki a gyárakból, akik nem voltak haj-
landók a burzsoáziával paktáló kispolgári SzDP-t támogatni.^{3/}

A február 20-i események a kommunista vezetők lefogása után
az újpesti kommunista szervezet működéséről semmit sem tudunk.
Február 21-re "A termelés szocializálása" napirenddel gyűlést
hirdettek a Tündér moziban, de hogy megtartották-e azt nem tud-
juk.^{4/}

A SzDP terrorpolitikájával elérte, hogy a kommunista szer-
vezetek, így az újpesti is szervezetileg gyenge volt. Ehhez hoz-
zájárult az is, hogy a munkások nagy része szervezetileg ragasz-
kodott a SzDP- hoz, melyhez étes, évtizedes hagyományok harcok
fűzték, s megtévesztette őket a SzDP vezetőinek az a sokat han-

1/ Népszava 1919. február 2.

2/ Népszava 1919. február 16.

3/ Vörös Újság 1919. március 4.

4/ Vörös Újság 1919. február 20.

goztatott érve, hogy a munkásosztály egységét a SzDP-on belül kell megteremteni, s a munkásság tekintélyes része bizott eddigi vezetőiben, akik még nem lepleződtek le eléggé. Ugyanakkor a SzDP mind nagyobb tömegei gondolkodásukban mind egyre jobban a KMP-t követték, a kommunista ^{jelmondatai} hangoztatták, munkát, hatalmat követeltek. A SzDP helyi vezetői, ha harcoltak is a kommunisták ellen, a munkások forradalmasodásának hatására, legjobbjai maguk is mind jobban balfelé fordultak.

Miklós Móríc a helyi szocialista mozgalom egyik vezető egyénisége a budapesti ^Mmunkástanács tagja, a tanács ülésén fellépett a nyíltan szervezkedő ellenforradalommal szemben. Követelte a sikkasztó jegyzők elűzését, a közigazgatás megtisztítását. Ezt a munkát szerinte csak szociáldemokrata belügyminiszter végezheti el. Hangsúlyozta, hogy a Munkástanács január 8-i ülésének határozata 50%-os kiegyezés volt, ^{1/} ebből nem lehet lealkudni. Helytelenítette a választások kiírását is, szerinte kell ugyan nemzetgyűlés, de előbb fel kell világosítani a népet és meg kell szervezni a közigazgatást. Nyilván úgy gondolta, hogy csak így lehet biztosítani a szociáldemokrata többséget. Wertner Jakab zárszavában Miklós Mórícnak válaszolva kijelentette, hogy teljes biztosítéknak tartja a belügyi államtitkárságot, amikor a belügyminiszter, mint Nagy Vince "elég kifogástalanul radikális". Később a Népszava is kénytelen volt az "elég radikális" miniszter ellen cikkezni.

Miklós Móríc, a budapesti Munkástanács március 7-i ülésén

1/ A Munkástanács ezen az ülésen a kormányválság megoldása érdekében azt a határozatot hozta, hogy tiszta szociáldemokrata kormányt kell alakítani. A vezetők azonban ettől megijedtek, a javaslatot visszavonták, s végül olyan koalíciós kormány létrehozását szavaztatták meg, amelyben az eddiginél több szociáldemokrata miniszter lesz.

2/ Népszava 1918. január 18.

ismét bírálta a Munkástanácsot és a pártvezetőséget. Felszólalásában rámutatott, hogy a Munkástanács nem cselekszik, csak vitatkozik és a tanács nélkül fontos események történnek. Helytelenítette, hogy a Munkástanács azon határozatait sem hajtják végre, amelyek a tanács cselekvését jelzik. Bírálta a pártvezetést azért is, mert a választások kérdésében nem kérdezte meg a Munkástanácsot. Ebben a felszólalásában is kijelentette, hogy nem tartja helyenek a választásokat. 1/

Mint a későbbiekben látni fogjuk az újpesti Munkástanács több olyan intézkedést hajtott végre, melyek nem voltak összhangban a SzDP "törvénytisztelő" politikájával.

Amíg a koalíciós kormány, a SzDP jobboldali vezetői a forradalom erőit támadták, a reakció bátran szervezkedett. A kormány a reakciós szervezkedéssel szemben már egyáltalán nem olyan határozott eréllyel lépett fel.

A forradalom győzelme után a jobboldali konzervatív pártok feloszlottak, közülük egyedül a Keresztény Szocialista Néppárt maradt meg. Ez a párt, amely a katolikus egyház erőteljes támogatását élvezte, hamarosan az ellenforradalmi erők egyik gyűlekező helyévé vált. Ez volt a helyzet Újpesten is.

December közepén az utcai kirakatokat keresztény-szocialista röpcédulákkal ragasztották tele. Rémhíreket terjesztettek holmi szervezett rablásról. 2/ Január közepén ismét arról hallunk, hogy a keresztény szocialisták az éjszaka leple alatt apró plakátokat ragasztottak. 3/ A helyi keresztény szocialista

1/ MMTVD. 5. köt. 610. old.

2/ Újpesti Hírlap 1918. dec. 15.

3/ Újpesti Hírlap 1919. jan. 26.

sajtó állandóan támadta a SzDP-t, a különböző intézkedéseket.

Az Újpest és Vidéke 1919. február 19-² száma a SzDP terrorról kikezlik és tiltakozik az iskolák államosításának eszméje ellen.

A Keresztény Szocialista Párt február elején az iskolák államosítása ellen tiltakozó gyűlést tartott és a határozatot leköszölte lapjában. "A cikkek megjelenése után a lapunkat előállító nyomdát a Vörös csőcselék szétrombolta" - írta később a helyi krelükális lap. 1/

A Pamutipar keresztény-szocialista munkásai sértegették, rágalmazták a szociáldemokrata munkásokat, ezért az utóbbiak kimondották, hogy 14 napnál nem tűrik meg őket körükben és követelték elbocsátásukat. 2/

Az újpesti Munkásotthon Igazgatósága igényt tartott a szociális telepre, mivel a fellendülő szocialista mozgalom számára a munkásotthon már kicsi volt. Mint az előzőekben már láttuk, a szociális telepet a polgármester rendelkezésébe utalták és jövő eorsáról az újpesti Munkástanács kívánt intézkedni. Időközben azonban a telep vezetője dr. Erdődy Béla "a keresztény szocialista ellenforradalmárok egyik legszivósabb exponense" 3/ a közoktatásügyi minisztériumban kijárta, hogy a főiskolai szociális telepet visszautalták az ő hatáskörébe. Ezért a Munkásotthon, a Munkástanács vezetősége elhatározta, hogy február 7-én 11 órakor Újpest összes gyáraiban leállítják a munkát és az ellenforradalmi aknamunkát azzal torolják meg, hogy a szervezett munkásság öntudatos erejével elfoglalják a szociális telepet.

1/ Újpest és Vidéke. 1926. május 2.

2/ Újpesti Munkás 1919. február 16.

3/ Újpesti Munkás 1919. február 9.

A munkásság a városháza mögötti téren nagygyűlésre jött össze, amelyen legalább 15 ezer ember vett részt. A városháza dísztermében rögtönzött ülést tartottak. Fellner párttitkár itt kijelentette, hogy a munkásság türelme elfogyott és el kell foglalni a szociális telepet. Lévay Oszkár ^{1/} Wolfner gyári bizalmi férfi hangsúlyozta, hogy amennyiben a munkásságot a birtokbavétel után onnan ki akarják szorítani, akkor a munkásság bárki ellen még fegyveresen is védje meg a köztulajdonba vett épületet. ^{2/} Az ülés ilyen értelmű határozatot hozott, sőt kimondták azt is, hogy Erődy-nek 14 nap leforgása alatt el kell hagynia Újpest területét.

A határozatot a városháza körül lévő tömeg leirhatatlan lelkesedéssel fogadta és nyomban felvonultak a szociális telepre és azt a munkásság nevében birtokba vették. Ezzel kapcsolatban az Újpesti Munkás leszögezte: "Újpest szervezett munkássága nem tűri és megakadályozza, hogy a levitézlett sötét korszak alaptomos emberei Székesfehérvár és Gyöngyös városok példájához hasonló ellenforradalmi puccsokat csináljanak". ^{3/}

A munkásság akarata előtt a kormány is kénytelen volt meghajolni, s úgy határoztak, hogy a végleges döntésig a munkásság tartsa birtokában a szociális telepet. ^{4/}

A SzDP újpesti szervezete elég keményen lépett fel az ellenforradalom képviselői, az ellenforradalmi erőket tömörítő Keresztény Szocialista Párt ellen.

1/ Ő valószínűleg azonos azzal a Lévay-val, aki a Vörös Újság első számát terjesztette Újpesten.

2/ Ellenzéki Hírlap 1919. febr. 9.

3/ Újpesti Munkás 1919. febr. 9.

4/ Újpesti Munkás 1919. febr. 22.

Február elején - mint láttuk - az 1919 évi VIII. néptörvény alapján az ujbpesti Nemzeti Tanács feloszlott. Ennek helyébe a Néptanácsot kellett megalakítani, amelynek tagjait a főispáni teendők ellátásával megbízott kormánybiztosnak kellett kijelölni. Az ujbpesti Néptanácsba a törvény szerint 11 tagot kellett kinevezni. Az ujbpesti pártszervezet összehozott ülésének határozata alapján küldöttség kereste fel Kégl János főispán-kormánybiztos, hogy közölje vele a munkásságnak azt az óhaját, hogy a Néptanácsba kinevezendő tagok közül a munkásság képviselőinek 9 helyet biztosítson. A kormánybiztos határozott választ nem adott. Ezzel kapcsolatban az Ujbpesti Munkás megjegyzi: "Sajnálatainkra meg kell állapítanunk, hogy a főispán-kormánybiztos az utóbbi időben - nem tudjuk milyen befolyás következtében - nem látja tisztán a helyzetet... a kormánybiztos kiküldetése értelmetlenül késik, s ami a legsajnálatosabb kezdenek megfélemlkezni arról is, hogy Ujbpest lakosságának négyötöde szervezett munkás".^{1/} A polgári pártok egyébként a maguk számára ugyanannyi képviselőt kértek, mint a SzDP.

Végre február közepén a kormánybiztos kérdés megoldódott. Február 14-én a kormány teljes kormánybiztosi jogkörrel Miklós Mórict nevezte ki kormánybiztosi megbízottnak Ujbpesten. Ezzel egyidejűleg Ugró Gyula polgármester kérte szabadságolását addig is, míg nyugdíjazása megtörténik. Miklós Mórict kormánybiztos polgármesteri teendőkkel Hoffer Mihály gazdasági tanácsost bizta

1/ Ujbpesti Munkás 1919. február 9. t

meg. 1/

Miklós Móríc kormánybiztos kinevezése után írta az Ujpesti Munkás "A Szociáldemokrata Párt átveszi Ujpest kormányzását" c. vezércikkében. "Proletárok! A Ti kemény és konokul elszánt küzdelmek, szocialista öntudat és szervezettség csavarta ki a hatalmat Ujpesten a polgári társadalom kezéből. Gyerünk tovább, előre csüggedetlenül". 2/

Miklós Móríc február végén kinevezte a Néptanács tagjait, a Néptanács tagjai lettek: dr. Deutsch Jenő, Dombauer József, Fellner Hermann, dr. Földes István, Gyárfás Emil, Klima Lajos, Kolumbán Miklós, Negyedi Szabó Béla, Rosenberg Fulöp, Weisz Adolf és Weisz Sándor. 3/ A 11 tag közül 7 szociáldemokrata párti, 2-2 pedig a két koalíciós párthoz tartozott.

A Néptanács első ülését március 3-án tartotta. A polgári pártok nevében Földes István napirend előtti felszólalásában biztosította a kormánybiztost és a Néptanácsot, hogy a lakosság javát szolgáló munkájukat a legteljesebb támogatásban fogják részesíteni. Kimondták hogy a különböző bizottságok elnevezését tanácsossá változtatják. 4/

Az ujpesti munkásság balratolódását jól mutatja az is, hogy az ujpesti Munkástanács február 27-i ülésén elhatározta, hogy a vallásoktatást az ujpesti iskolákban addig is, míg a kérdés országos rendezést nyer, megszüntetik. Elhatározta a Munkástanács hogy hasonló eljárás végett átír a Budapesti és az ország összes

1/ Ujpesti Munkás 1919 február 16. Ellenzéki Hírlap 1929 febr. 23. Ujpest és Környéke 1919 február 26-án Miklós Mórícról a következőket írta: "Miklós Móríc a városi adóhivatali napidíjnok, a személyes fiatalember a tejhatalmu városparancsnok, akik ki akarták marni a 30 forintos pozícióból, most hetret görnyednek előtte... Tény, hogy a kormánybiztosi pozícióba a polgári érdekek kérielhetetlen ellensége került. De nem szabad figyelmen kívül hagyni azt, hogy ő izzig vérig forradalmár, itt a papi és kapitalista ellenforradalmárok hiába próbálkoznak".

2/ Ujpesti Munkás 1919 febr. 22.

3-4/ Ujpesti Munkás 1919 március 8.

Munkástanácsaihoz. 1/ Az újpesti Munkástanács határozata igen jelentős viszhangra talált. A nyilvánossággrahozatal után hasonló határozatot hozott Csepel és Erzsébet falva Munkástanácsa is.² Miklós Móríc a budapesti Munkástanács március 7-i ülésén javasolta, hogy az ülés foglaljon állást a vallásoktatás eltörlése ügyében. 3/

A szociáldemokrata párti kormánybiztos, a szociáldemokrata többségű néptanács, a szociális otthon # elfoglalása, a vallásoktatás eltörlése - mindez a munkásság, a Munkástanács, a SzDP újpesti szervezete vezetőinek balratolódását jelentették. És ez összefüggött a KMP szervező, felvilágosító, agitációs és propaganda munkájával, a kommunista jelszavak népszerűségével.

Háába hangsúlyozták a SzDP országos vezetőségének jobboldali elemei, hogy a kormányt a párt nem veheti át, mert még nem lehet megvalósítani a szocialista termelést, s először a mult bűneit kell jóvátenni 4/ a munkásság nagy része munkáshatalmat, szocializmust akart és ennek megvalósításához a maga módján hozzá is fogott. A vidéki munkástanácsok sorra veszik át a helyi hatalmat, a gyárak munkásaimmegkezdtek a tőkés vezetők eltávolítását, szocializálják a gyárakat.

Az újpesti Wolfner gyár munkásai december közepén az üzemet munkásellenőrzés alá vették, mivel a tőkésék nem termeltek, noha volt termelőanyag. 5/ Az Újpest és Vidéke egy Váci uti gyárat ír le - ez valószínűleg a Wolfner gyár - ahol a munkásság saját ke-

1/ Népszava 1919. március 5. Az Ellenzéki Ujság 1919.márc.1-i sz. az iskolák államosítása és a hitoktatás eltörlése mellett foglalt állást.

2/ Népszava 1919. március 6. Újpesti Munkás 1919. márc.8.

3/MMTVD. 5. köt. 610. old.

4/ Lásd pl. Wolfner Jakab beszédét a SzDP 1919.febr.rendkívüli kongresszusán. Az Est 1919. február 11.

5/ Vörös Ujság 1918. december 21.

beléből küldött ki egy választmányt, amely 4 tisztviselőből és 4 munkásból állott. S ez az üzemi választmány, mint legfelsőbb fórum minden ügyet véleményezett. A gyáros autóját is eltekvtálták. 1/

A Magyarországi Vas- és Fémmunkások Központi Szövetsége 1919. évi jelentése szerint az Egyesült Villamossági és Gépgyárban is volt szocializáló mozgalom. 2/

Az újpesti Jutagyár március elején nyersanyaghiányra hivatkozva beszüntette üzemét. Egy tisztviselő bejelentette a munkásoknak, hogy mintegy 2 hétre volna nyersanyag és a gyár szándékosan nem tesz lépést az anyagbeszerzés érdekében, sőt a gyárban sok élelmiszer is van elrejtve. Erre a tisztviselőt elbocsátották, a munkások pedig a bizalmi férfiak útján eltávolították az üzem igazgatóját és irodáját lezárták. A textilmunkások szervezetének közbelépésére a munkásokból és tisztviselőkből alakult bizottság megvizsgálta az ügyet és úgy találta, hogy az igazgató eltávolítására semmi ok nincs, mert élelmiszerei és szene van a gyárnak, de nyersanyaga nincs. A bizalmi férfiak visszaadták az igazgatónak irodája kulcsait és megállapodtak vele, hogy a munkások és tisztviselők között az élelmiszereket kiosztják és a kereskedelmi kormányhoz beadványt intéznek, hogy kendert juttasson a gyár részére. 3/

A helyi hatalom átvétele a munkástanácsok által a gyárak munkásellenőrzés alá vétele, szocializálása a városokban, a földek elfoglalása a falvakban, egyfelől, a központi kormányzat tehetetlensége, hatalmának megszűnése másfelől mutatta, hogy az országban forradalmi helyzet alakult ki, s az "alullevők" már nem akar-

1/ Újpest és Vidéke 1919. jan. 19.

2/ Párttörténeti Int. Arch. Vsz. 1919/4. Id. MMTVD V.k. 448-449. old.

3/ Népszava 1919. március 7. Id.: MMTVD. 5. köt. 629. old. Népszava 1919. március 8.

ták a régit, a "felüllevők" pedig nem tudtak tovább élni és kormányozni a régi módon, általános a kizsákmányoltakat és kizsákmányolókat egyaránt érintő válság alakult ki. ^{1/}

Ebben a forradalmi helyzetben kapta meg a kormány a Vyx-jegyzéket. A kormány lemondott, tárgyalások indultak a Szociáldemokrata és kommunista vezetők között, a hatalom közös átvételéről. Ezzel egyidőben a budapesti proletáriátus és katonaság is megmozdult, s lényegében ez döntötte el események menetét. Március 21-én délelőtt a forradalmi katonák megszállták a város főbb pontjait, az autókat lefoglalták. Délután összeült a Katonatanács, amely értekezletén elhatározta a kommunisták támogatását, a proletárdiktatura mellé állt és elrendelte Kun Bélának és társainak haladéktalanul szabadon bocsátását. Este 7 órakor, amikor a Munkástanácsban a két párt képviselői bejelentették a proletárdiktatura kikiáltását, a Tanácskormány megalakítását a katonák, a fegyveres proletárok Budapesten már ténylegesen kezükbe vették a hatalmat.

1/ Vö. Lenin: "Baloldaliság" - a kommunizmus gyermekbetegsége. Lenin VM. II.köt. Budapest 1954. 73o. old.

Ujpest a Tanácsköztársaság idején.

"Örvendezzetek, ujjongjatok proletárok, munkátestvérek! Valóra vált szívetek legszebb álma: vérontás nélkül, a történelem vaslogikájával vettük kezünkbe győzedelmesen az ország kormányzását, miénk a hatalom. Tudjátok-e mit jelent ez? Jelenti, hogy a végtelen Oroszországból feltűnt csillag termékenyítő nappá tüzesedett, mely beragyogja hevítő sugaraival a világot, s megteremti a proletárlelkekben már régen várva-várt igazi forradalmat, a világ felszabadítását...

A proletárfegyelem nem látott és nem sejtett hatványozódását kell most a siker szolgálatába állítani: Nem egyesekért, a világ minden dolgozó proletárjának felszabadításáért kell mindent mindenkinek kockára tenni. Vagy-vagy. Életre-halálra vettük fel a harcot... Minden proletár tudja és érezze, hogy eddig a burzsoáziának dolgozott, a tőkéért áldozott. Most fordul a kocka. Ne várjon tehát biztatást, ne imádkozzék áldásért senki. Cselekedni kell! Mert proletárok vagyunk s ütött a mi óránk. Előre!

Éljen a kommunista tanácsköztársaság!

Éljen a proletárdiktatura!"

Ezekkel a szavakkal üdvözölte az Ujpesti Munkás, most már az egyesült párt, a Magyarországi Szocialista Párt ujpesti szervezetének közlönye a Tanácsköztársaságot. ^{1/}

Március 21-én határozta el a két párt vezetősége és a budapesti Munkástanács a proletárdiktatura kikiáltását. Más-

nap reggel Ujpest is megmozdult. Miklós Móríc a város kormánybiztosa reggelre falragaszokon tudatta a város lakosságával a Tanácsköztársaság megteremtését, délutánra pedig összehívták a Munkástanácsot. A proletárok nagy lelkesedéssel fogadták a történelmi események ilyen alakulását, a munkáshatalom megteremtését. "Vörös zászlós tüntető csoportok vonultak végig a városon. Nagy és hatalmas tömegek olvasták az utcasarkokon a proletárdiktatura bejelentéséről szóló falragaszokat. Öröm, lelkesedés az arcokon." ^{1/} A munkásság egy részét azonban váratlanul érték az események. A nyomdászsztrájk miatt a Népszava nem jelent meg "s így a legnagyobb meglepetést keltette, hogy így ilyen csodálatos gyorsasággal simultak el az ellentétek" a két párt között. ^{2/} A város különböző helyein rögtönzött gyűléseken ismertették a szónokok az eseményeket. A munkások "alig mertek hinni a szavaknak. Csak amikor a szónok belső heve ellentmondást nem tűrő lelkesedéssé fokozódott, akkor robbant ki a boldog proletárlélek ujjongó, falrengető éljene." ^{3/}

A Szociáldemokrata Pártba szervezett munkások egy része tehát először értetlenül állt a történetek ilyen gyors lefolyása miatt. Váratlanul érte őket, hogy a tegnap még élet-halál harcot folytató két munkáspárt egyesült, "kibékült". Nem voltak tisztában az egyesülés elvi alapjaival sem. Ujpesten a Kommunista Pártnak gyenge szervezete volt, (a kommunista munkások az egyesülés után a Szociáldemokrata Párt helyi szervezetébe léptek be.) Számszerint azok, akik kommunistáknak vallották magu-

1/ Ujpesti Napló. 1919. márc. 30, Idézi Ujpest és Vidéke 1921. január 23.

2/ Ujpesti Munkás. 1919. március 30.

3/ Ujpesti Munkás. 1919. március 30.

kat, kevesen voltak. Annál nagyobb számban voltak azonban, a Szociáldemokrata Pártban, és a szakszervezetekben kommunista érzelmű munkások, de a vezetők jórésze is. A kommunisták mellett ezek voltak a továbbiakban az események motorjai, akikből jó kommunista lett, akik végig kitartottak a Tanácsköztársaság mellett, s akik a bukás után emigrálni voltak kénytelenek, illetve üldözést, börtönt szenvedtek.

A kispolgári tömegek, a kispolgári pártok, a Radikális Párt, a Károlyi Párt baloldali vezetői elfogadták és üdvözltek a Tanácsköztársaságot. Az Újpest és Környéke március 27-i számának vezércikke "Végre, valahára!" címmel jelent meg. Az Újpesti Naplóban pedig Negyedi Szabó Béla "a proletárdiktatúra ébredését" a minden idők legszebb napját köszöntötte. ^{1/} És ez ebben az időben nem öszintétlen, pufogó frázis volt, hanem ez volt ezeknek az embereknek a meggyőződésük, melyet a történelem kényszerített rájuk. Kezdetben sokan tévesen ítélték meg az eseményeket is. Az első időkben úgy látták, hogy a Szociáldemokrata Párt került uralomra, amely "magába olvasztotta a Kommunista Pártot". ^{2/} A Szociáldemokrata Párt pedig eddig is közel állt ezekhez a radikális kispolgári pártokhoz. Imponáltak a kispolgárságnak a kormányzótanács határozott és erélyes intézkedései, amelyek "azt bizonyítják, hogy nemcsak erős akarattal, hanem azzal a cselekvési képességgel is bír, amelyet addig nélkülöztünk." ^{3/} Ugyanakkor az antantban csalódott nacionalista kispolgár, de a munkásozstály elmaradt rétegei is, a Szovjetunióra támaszkodó

1/ Újpesti Napló 1919 márc.30. Idézi Újpest és Vidéke 1921.jan.

2/ Újpest és Környéke 1919. március 27.

3/ U.o.

kommunistáktól várták az "ezeréves haza" megmentését. 1/

Mórocz lapjában felhívással fordult az értelmiséghez: "Meggyőződésünk, hogy Magyarország egyedül csak az internacionálén keresztül menthető meg s ez teszi kötelességévé mindenkinek, hogy lelkiileg a proletárdiktatura szellemében helyezkedjék és így tinéktek szellemi munkásoknak is ez a kötelességtek." 2/

A proletárdiktatura után a polgári pártok megszűntek. A Függetlenségi- Károlyi Párt március 22-én közgyűlési határozattal mondta ki feloszlását és Klima Lajos volt elnökkel az élükön testületileg megjelentek a IV. kerületi szocialista párt helyiségében és kijelentették, hogy "mivel a proletárság, a Munkástanács, az ország érdekében ugyanazt csinálja, amit a Károlyi párt is csinált volna, kimondják a párt megszüntetését és minden vagyonukkal, felszerelésükkel belépnek a szocialista pártba." 3/ Ugyanezen a napon csatlakozott a Magyarországi Szocialista Párthoz az Ujpesti Hadirokkantak és Hadiözvegyek Szövetsége. 4/ Feloszlott a Radikális Párt is és megszűnt a keresztény szocialisták pártja is. A polgári lapok, melyek a Tanácsköztársaság mellé álltak, még egy ideig megjelentek. Legutóljára az Ujpesti Napló szűnt meg május elején. Tehát Ujpesten is az történt, hogy a már felhígult Szociáldemokrata Párt, most már mint egyesült párthoz újabb, főleg kispolgári tömegek csatlakoztak.

Mindezekből láthatjuk, hogy nemcsak a munkásság, hanem a kispolgárság nagy része is örömmel látta a proletárdiktaturát.

1/ "Európa keletéről, Oroszországból elindult a Vörös Hadsereg. Jönnék már a mi felszabadítóink..."- írta az Ujpesti Napló 1919. április 6-án.

2/ Ujpest és Kőrnyéke. 1919. március 27.

3/ Népszava 1919 márc. 23., Ujpesti Munkás 1919 márc. 30. Az Ujpesti Napló főszerkesztője Negyedi Szabó Béla is kommunistának

attól várta a belső problémák megoldását, az ország sebeinek begyógyítását, a külpolitikai elszigeteltség széttörését, a haza megvédését.

Az újpesti burzsoázia teljesen szervezetlen, elszigetelt volt. A proletárdiktatúrával szemben semmiféle ellenállást nem próbált, de nem is próbálhatott meg.

A március 22-én délután összeült Munkástanács, kimondta csatlakozását a proletárdiktatúrához és ideiglenesen a város vezetésére Miklós Móricot az eddigi kormánybiztos, népbiztosnak megválasztotta. 1/

Ugyanakkor a helyi hatalom gyakorlására ideiglenes végrehajtótanácsot választottak, azzal a döntéssel, hogy az véglegest, az átszervezett, újra alakítandó Munkástanács fogja eszközölni. Az ideiglenes végrehajtótanács tagjai lettek: Miklós Móric, ifj. Szabó Ferenc, Kálmán Izidor, Páncél György, Dániel Ignác, Apáthy Sándor, Pakay József, Fodor Gizella, Potyondá József, Koncér József, Szimon István. Ezenkívül megválasztották a karhatalmi ügyek vezetésére Horgász Sándort, főügyésznek /jogügyi biztosnak/, Deutsch Jenőt a Szociáldemokrata Párt eddigi ügyészét. A többi bizottságok megválasztását az új Munkástanácsnak tartották fenn.

Március 24-én a végrehajtótanács az ügyek tejhatalmu vezetésére egy ideiglenes direktoriumot választott, melynek tagjai voltak: Miklós Móric OTI tisztviselő, Apáthy Sándor 30 éves

1/ vallja magát. Újpesti Napló 1919. március 30. Idézi Újpest és Vidéke 1921. január 23.

4/ Népszava 1919. március 26.

1/ Népszava 1919. március 23.

asztalossegéd,^{1/} és Potyondi József 39 éves géplakatos.^{2/} Mindhárman a Szociáldemokrata Párt balcsarnyához tartoztak, akik hű szövetségesei lettek a kommunistáknak. A direktórium titkári teendőit a Munkástanács részéről már régebben megválasztott Hertska Artur és az újonnan megválasztott kommunista dr. Illés Béla látta el. Megválasztották a forradalmi törvényszéket is. Elnök: Paksi József, tagok: Páncél Miklós, Páncél György.^{3/} Közvádoló: Weisz Adolf.

A szociális termelés népbiztosa Ujpestre termelési biztoshnak Helfgott Ármin mérnököt nevezte ki. A gyárakban, üzemekben, bankokban pedig megtörténtek az előkészületek a szocializálásra. Mindenütt a munkás bizalmiférfiak irányították a vezetést.^{4/} Ezzel, ha legtöbbször ideiglenes jelleggel is kiépültek az államhatalom legfontosabb helyi szervei.

Amikor a Munkástanács Ujpesten a hatalmat átvette a város pénztára majdnem teljesen üresen állt. Az első teendők közé tartozott valamennyi pénz előteremtése. A direktórium elhatározta, hogy onnan vessz ahol van, s a város tehetősebb polgáraira adót vetett ki: több mint 1 millió korona gyűlt össze, amely a népjóléti és közlekedési kiadásokat fedezte.^{5/}

-
- 1/ Apáthy Sándor a Magyar Októberi forradalom után jött haza az orosz fogságból, ahol négy esztendőt töltött, s volt ideje bőven megismerkedni az orosz munkásmozgalommal, a bolsevikokkal.
 - 2/ Potyondi József az 1918 januári sztrájtól októberig katonai börtönben ült, majd a Ganz Hajógyár népszerű bizalmija. Potyondi a gyár bizalmaival 1919 március 20-án a gyűjtőfogházba látogatott Kun Béláékhoz. Tagja volt az 500-as Tanácsnak is.
 - 3/ Később szavazó bíró lett Krasz János is. Ujpesti Munkás 1919. április 13.
 - 4/ Ujpesti Munkás 1919. március 30, április 6.
 - 5/ Ujpesti Munkás 1919. április 20. Párttörténeti Int. Arch. II. 11/234. A burzsoázia egyik rágalma volt, hogy a Tanácsköztársaság helyi vezetői a pénzt saját céljaira használták fel. Ujpesten még a bukás után is a város pénztárába maradt a pénz. Kétségtelen, hogy a város pénztárában a proletárdiktatura e-

Ujpesten a hatalom teljes átvétele a munkásság által teljesen simán ment végbe, a város igazgatása minden zökkenő nélkül ment tovább. Ebben nagy szerepe volt annak, hogy a Munkástanácsnak 1918 november közepétől kezdve döntő befolyása volt az ügyek intézésében és hogy a Szociáldemokrata Párt februárban lényegében már átvette a város vezetését, amikor Miklós Moricot tejhatalmu kormánybiztosnak nevezték ki, s így tisztában voltak a problémákkal, a feladatokkal.

A Tanácsköztársaság hatalmának alapját a helyi tanácsok képezték. Ezeket azonban különféle képen választották, és rendszerint a proletárdiktatura előtti Munkástanács^{ok} maradtak meg, /mint Ujpesten is/ vagy kommunistákkal egészítették ki, s így különösen vidéken nagy létszámmal foglaltak bennük helyet a kispolgárság képviselői. A tanácsok jobb összetétele érdekében a forradalmi kormányzótanács április elején új választásokat írt ki. Választó és választható volt minden 18. évet betöltött férfi és nő, aki nem mások kizsákmányolásából élt.

Ujpesten a választásokat április 7-én, hétfőn tartották meg. Az április 7-i választási nap bevezetéseként vasárnap délután hatalmas arányú népgyűlés volt a városháza és a templom közötti térségen. A téren több mint 10.000 munkás és munkásnő tüntetett a proletárdiktatura mellett. Az első szónok Apáthy Sándor "Nagyhatású beszédben vont párhuzamot a keleten kibontott vörös zászló és a magyar proletárdiktatura között." 1/ Beszélt még a tömeghez Potyondi József és Helfgott

lőtt megközelítőleg sem volt annyi pénz, mint a bukás után."
Ujpesti Napló. 1919. szeptember 21.

1/ Ujpesti Munkás 1919. április 13.

Ármin. Az Oroszországból nemrég hazatért Alpesi György pedig az orosz Vörös Hadseregben küzdő honfitársak s az orosz elvtársak üdvözlését tolmácsolta.

A magyar proletáriátus esodálatos forradalmának ragyogó ünnepe volt április hetedike. Milliók pecsételték meg szavazatukkal a Tanácsköztársaságot. Ujpesten 10 kerületben folyt lelkesen és példás rendben a szavazás. Egyes ellenforradalmárok egyéni akciókkal próbálkoztak ugyan, de ezek annyira eltorpültek az összproletárság fölényes magatartása mellett, hogy semmiféle sullyal nem estek a választási eredmény mérlegébe.

1916 decemberében voltak Ujpesten az utolsó községi választások. Ekkor egy-egy kerületben 50-100 szavazattal választották meg a városi képviselőket. A tíz kerületben összesen csak kb. ezren szavaztak. Most 32.183-an adták le szavazatukat a városi Munkás- és katonatanácsra. ^{1/} A város lakóinak tehát több mint 44%-a szavazott a tanácsra. Ez országos viszonylatban is kiemelendő eredmény volt. A szavazók száma a lélekszámhoz viszonyítva az egyes városokban a következő volt. Debrecen 40%, Miskolc 30, Cegléd 30, Nagyvárad 42, Kispest 50, Eger 33%. ^{2/} Az ujpesti tíz kerület külön-külön 11-21 tagból álló Munkástanácsot választott, ennek vezetését 3-3 tagból álló direktórium és a kerületi párttitkárok látták el. ~~E~~ Munkástanácsok bizottságokat alakítottak, melyek a közéleti, lakásügyi és kulturális, stb. teendőket látták el. A kerüle-

1/ Ujpesti Munkás. 1919. április 13.

2/ Hajdu Tibor: Id.m. 172. old.

tenként megválasztott tagokból alakult ki a város Központi Munkástanácsa. A városi Munkás és Katonatanácsnak 144 rendes és 20 póttagja volt. 1/

Az újpesti Munkástanács tagjai a fiatal korosztály tagjaiból került ki. A tagok 20%-a 30 éven aluli volt, 20%-a 31-35 év közötti. Tehát 40%-a volt 35 éven aluli. 40 éven aluli volt a tagok 70%-a és 45 éven aluli 90%-a. A Munkástanács tagjainak közel 90%-a fizikai munkás volt. A tanácsban, ha nem is megfelelő számban, de a nők is képviselve voltak. A rendes tagok között 13, a póttagok között 1 nő volt. Ez is igen nagy haladást jelentett, ha tekintetbe vesszük, hogy a város eddigi vezetését ellátó képviselőtestületben egy nő sem volt, mivel a nők eddig választhatók sem voltak. 2/

Április 15-én ült össze először a megválasztott Munkástanács, hogy a Tanácsköztársaság alkotmánya értelmében megkezdje működését. A tanácskozás megnyitása előtt a munkászenekar az Internacionálét, majd a Marseillaise-t játszotta, utána a Riadódalkar énekelt. A Munkástanács tagjai ünnepi hangulatban, állva hallgatták végig az előadást és Potyondi elnöki megnyitó beszédét. Ezután megválasztották az igazolótanács, az intézőbizottság tagjait és azokat akiket a járási, illetve a vármegyei tanácsba delegáltak. Intéző bizottsági tagok lettek: Apáthy Sándor, Miklós Móric, Potyondi József, Helfgott Ármin, Löwy Sándor, ifj. Szabó Ferenc, Fodor Károlyné, Paksi József, Weisz Sándor, Babusák János, Fratics János, Páncél György.

-
- 1/ Minden 500 lakosra kellett egy tagot választani. A rendelet póttagok választását nem írta elő, de Újpesten ezt is választottak.
 - 2/ Az újpesti Munkás-, Katona-és Földművestanács tagjai. 2.sz. All. Levéltár. Pestvármegyei Direktórium elnöki iratok 1919. 61/ eln.

Fogácsás Menyhért, Markó József, Illés Béla, Pick Ignác, Szatmáry Sándor, Ujfalussy Bertalan, Heffer Nándor és Kálmán Izidor.^{1/} Az ideiglenes végrehajtó tanácsot tehát 20 tagúra kibővítették, akik kimaradtak a végrehajtó bizottságból, azok más munkát kaptak. (Fodor Gizella pártvezetőségi, Koncér József járási tanácsstag lett és Szimon Istvánt egyik városi ügyosztály vezetésével bízta meg. A választások befejezése után Apáthy mondott záróbeszédet, amelyben felhívta a tanácstagokat, hogy mindenki forradalmár, agitátor és tanító legyen.)

Az intéző bizottság első ülésén kijelölte a városi vezetés munkabeosztását és a munkakörök vezetésével megbízottakat. A direktórium tagjai továbbra is Miklós Móríc /elnök/, Apáthy Sándor és Potyondi József, titkárai dr. Illés Béla, Hettska Artur, Tarnovszky Aladárné lettek. A városháza régi szervezetét lényegében változatlanul meghagyták és az egyes osztályok élére az eddigi polgári vezetők mellé egy-egy szocialistát legtöbb esetben a végrehajtó bizottság egy-egy tagját nevezték ki, hogy így biztosítsák az ügyek szocialista szellemében való intézését, s a régi tisztviselőket ellenőrzés alatt tartásuk. (A Vörös Őrség igazságügyi megbízottja Klein Sándor, zászlóaljparancsnokai Hepke Rezső, Szengyörgyi Imre, politikai megbízottai Pénzes György és Tantosy István voltak.) ^{2/}

Az április 7-én megválasztott Munkástanácsba nem odavaló elemek is bekerültek. Ez arra indította a Munkástanácsot, hogy április közepén megtartott ülésén az igazoló bizottság jelen-

1/ Ujpesti Munkás 1919. április 13.

2/ Ujpesti Munkás. 1919. április 27.

tése alapján "komoly, lelkiismeretes, rostáló munkát" végezen. Mint láttuk az Újpesti Munkástanácsba 144 rendes tagot választottak, most a tagok létszáma 114 lett, tehát 30 tagot zártak ki a Munkástanácsból. Az intézőbizottság két megüresedett helyére Bendes Lajost és Kusner Jánost választották meg.^{1/}

A Munkástanács április 24-én tartott ülésén két tagot választott a Tanácsok Országos Kongresszusába, Apáthy Sándort és Miklós Mórict. ^{2/} A Kongresszus Apáthyt az elnökök közé választotta, Apáthy tagja lett a 150 tagú intézőbizottságnak is. Miklós Mórict az igazságügyi bizottságba választották. ^{3/}

Az egyesülés után a munkásosztálynak nem volt forradalmi pártja, a Kommunista Párt beolvadt, az alaktalan nagy tömegű Szociáldemokrata Pártba. Az Egyesült Szociálista Párt így nem tudta betölteni forradalmi vezető szerepét. A párt szerepét lényegében a Munkástanács, a direktórium látta el. Az egész Tanácsköztársaság ideje alatt nagyon keveset tudunk az újpesti pártszervezet tevékenységéről, működéséről. Április 22-én összehívottmányi ülésen választott az egyesült párt a Munkás Otthonban új pártvezetőséget, melynek tagjai lettek: ifj. Szabó Ferenc, Koncér József, Dombauer József, Szómon István, Szabó Nándor, Édes András, Apáthy Sándor, Fodor Gizella, Fazekasné, Horváth Ferenc és Polgár István. Az új pártvezetőség elnöknek Apáthy Sándort, pénztárnoknak ifj. Szabó Ferencet,

1/ Újpesti Munkás 1919. április 27.

2/ U.o.

3/ Vörös Ujság 1919 június 17, 24.

ellenőröknek Szabó Nándort és Dombauer Józsefet választotta meg. A központi párttitkár továbbra is Fellner Weisz Hermann maradt.^{1/} "Az új pártvezetőség a politikai mozgalmak irányítására fog szorítkozni, de ellenőrző szervei is lesz a városi ügyek intézésének" - írta az Ujpesti Munkás.^{2/} Tehát a párt szerepét lényegében helyesen látták, de hogy ez a gyakorlatban hogyan valósult meg arra vonatkozólag nincsenek adataink.

A Magyarországi Szocialista Párt nem tudta betölteni forradalmi vezető szerepét. Érezték ezt az ujpesti kommunisták is és ezért április 3-án a kommunisták összefogására, a kommunista eszmék terjesztésére létrehozták a Spartacus-kört. A körben tömörült munkások és diákok "a proletáriátus diktatúrája által követelt munkából a tanítást vállalja magára."^{3/} A Spartacus-kör célul tűzte ki a társadalomtudományoknak előadások, tanfolyamok és viták útján való ismertetését és népszerűsítését. (Az alakuló ülésen felszólalt Illés Béla, Ujfalussy Bertalan, Ápáthy Sándor, Klein Sándor, Miklós Móríc és Löwy Sándor. Ápáthy arról beszélt, hogy a keletről jövő nagy forradalom végig vonul egész Európán és egyesíti a világ proletárjait. Miklós Móríc beszédében hangsúlyozta: ma a proletáriátus élet-halál harcát vívja, azért legyen egységes a munkásság felfogása s a tudomány célja legyen ennek az egységnek a megteremtése. Löwy kijelentette, hogy a proletároknak nem szabad megállniok, hanem mindig balra kell haladniok. Ezután Klein Sándor

1/ Fellner nem nagyon lelkesedett a proletárdiktatúráért, amikor 1919 februárjában a kommunista vezetőköt lefogták, súlyos ítéleteket követelt ellenük és arra is volt gondja, hogy a gyárakból kidobják a kommunistagyanus munkásokat. A Tanácsköztársaság ideje alatt is igyekezett a kommunistákat, a baloldaliakat háttérbe szorítani.

2/ Ujpesti Munkás. 1919. április 27.

3/ U.o. 1919. április 6, Népszava 1919. április 10.

előterjesztette az alapszabályokat és megválasztották a vezetőséget. A Spartacus-kör elnökévé Apáthy Sándort, ügyvezetőjévé Löwy Sándort, tudományos vezetővé dr. Illés Bélát választották. Apáthy a vezetőség nevében hangsúlyozta, hogy a kör a Szociálista Párt keretében kíván dolgozni. ^{1/} A kör a szerdai pártnap kivételével minden hétköznap összejeveteleket tartott. Előadások többek között a következő témákból voltak: Kommunista Kiáltvány, Lenin: A szovjet hatalom legközelebbi feladatai c. könyvének közös megvitatása és a helyi viszonyokra való alkalmazása, A kommunista társadalom gazdasági berendezéséről, a proletáriátus világpolitikájáról, stb. A Spartacus-kör természetesen nem pótolhatta a Kommunista Pártot, de mégis jó szolgálatot tett a proletáriátus ügyének.

Ujpest direktóriuma május közepén egy agitátorképző tanfolyamot is indított. A tanfolyam 24 előadásból állt. Az előadások természettudományi, gazdasági, filozófiai és politikai kérdésekkel foglalkoztak. ^{2/}

A Tanácsköztársaság helyi vezetői tehát sokat tettek a munkások helyes világnézetének kialakításáért, a marxizmus-leninizmus fejlesztéséért. De nemcsak a tudományos előadások szolgálták ezt a célt, ennek szolgálatába állították a művészetek különböző ágát is.

A Tanácsköztársaság kormányának és helyi szerveinek minden rendelete a dolgozók érdekeit, a kizsákmányolástól mentes szocialista társadalom megteremtését szolgálta. A Kormányzó-

1/ Ujpesti Napló 1919. április 6.

2/ Vörös Ujság 1919. május 18.

tanács március 26-án kibocsátott IX. számú rendeletével köz-
tulajdonba vette mindazokat az üzemeket, melyeknek munkáslét-
száma a huszat meghaladta. A rendelet kiadása után Ujpesten
megtörténtek Helfgott Ármin termelési biztos vezetésével az
előkészületek a gyárak, üzemek, bankok szocializálására. A
végrehajtás rövid idő alatt a legnagyobb rendben folyt le. Az
eredményeket és a problémákat a Munkástanács Helfgott Ármin
beszámolója alapján április 24-én tárgyalta meg.^{1/} A beszá-
moló megállapította, hogy a gyárak birtokbavétele a legnagyobb
rendben megtörtént. Az átalakulás sima lefolyása nagyrészt a-
zért sikerül olyan könnyen és zökkenés nélkül, mert a tiszt-
viselők, a mérnökök a legteljesebb megértéssel és odaadással
vették ki részüket a szocialista termelés megalapozásában. A
gyárak élére fizikai munkásokat állítottak. A szaktudást ugyan
nem mellőzték, de most mégis a politikai megbízhatóság volt a
legfontosabb. Egyes munkásrétegek elmaradottságát mutatta,
hogy egyes gyárakban a munkások rágaszkodtak az eddigi kapita-
lista vezetőkhez.

A munkások egy része nem értette meg a szocializálás lé-
nyegét sem. Sokan úgy gondolták, hogy az egyes üzemek nem a
Tanácsköztársaság, hanem az illető üzem munkásainak tulajdo-
nába megy át. Ez természetesen csak anarchiát szült volna, s
lehetetlenné tette volna az üzemeknek a szocialista termelési
rend szempontjából való átszervezést. A munkások ezen részé-
nek meg kellett magyarázni, hogy a gyárak a dolgozó nép össz-
tulajdonába, az állam tulajdonába megy át.

1/ Ujpesti Munkás. 1919. április 27.

Az egyes üzemeket a Kormányzótanács által kinevezett termelési biztosok vezették. A termelő munka ellenőrzésére, a szocialista munkafegyelem megteremtésére a gyárak munkásai ellenőrző munkástanácsot választottak. Ujpesten az egyes gyárak munkástanácsai kölcsönösen támogatták egymást. A gyárak termelését összhangba hozták, nehogy feleslegesen termeljenek. Csakhamar világossá vált, hogy a kapitalista gyártulajdonos egyszerű ötödik kerék volt, mert eltávolítása az üzem vezetésből semmiféle kedvezőtlen körülménnyel nem járt.

A Tanácsköztársaság legnehezebb gazdasági feladata volt az ipari termelés helyreállítása. A háború alatt az ipar nagyon leromlott, a felújítást a korszerűsítést a tulajdonosok elhanyagolták. A munkafegyelem a háború és a forradalmak következtében megromlott. Mindezekhez járult a katasztrófális nyersanyaghiány, mindenekelőtt a szénhiány.

Az üzemek többségében kezdetben tovább romlott a munkafegyelem. A régi tőkés fegyelem megszűnt, az új öntudatos, szocialista munkafegyelem pedig nem teremthető meg máról-holnapra, ehhez hosszabb idő szükséges. A gyűlölt akkordbérezést is meg kellett szüntetni. Mindezekhez hozzájárult, hogy a munkások legjobbjai kimentek a frontra védelmezni a munkásállamot. Ugyanakkor, hogy a Vörös Hadseregbe bevonulókat pótolják sok új munkást vettek fel és azon elvből kiindulva, hogy mindenkinek dolgoznia kell, a gyárakba annyi embert vettek fel, amennyit csak el tudtak helyezni, még azt sem nézték, hogy a jelentkezők megfelelő szaktudással rendelkeznek-e. Mégis mind-

ezek másodrendű tényezők voltak, a termelés mennyiségét első-
sorban a nyersanyag mennyisége határozta meg. Voltak azonban
olyan üzemek is, ahol a munkafegyelem megromlása rövid életű
volt. Az újpesti Wolfner-gyárban, azokban a műhelyekben, ahol
egyéltalán nem vagy csak kevés szén kellett és ahol cserzőa-
nyaghiány sem akasztotta meg a munkát a termelés rendben ment.
A bőrszijosztályon sikerült olyan tartalékokat gyűjteni, hogy
a mezőgazdaság számára a csépléshez szükséges szijmennyiséget
biztosítani tudták. A cipőgyári műhelyekben is szépen ment a
munka. A Tanácsköztársaság bukásakor a raktár tele volt ba-
kanccsal. A gyárban új termelési ágat is vezettek be, a kesz-
tyűbőrgyártást, hogy az anyaghiány miatt a munka nélkül lévő
kesztyűseket foglalkoztatni lehessen. A Wolfner-gyár fejlett
technikáját és adminisztrációját kezdték bevezetni egyéb üze-
mekben, mindenekelőtt a visszamaradt budapesti Machlup és az
újpesti Mauthner-gyárban. ^{1/}

A kapitalizmusban a munkabérek az egyes gyárak és munká-
sok között nagyon különböző volt. A munkabérek különbözősége-
inek arányosítása is nagy gondot okozott. A végleges rendezé-
sig az újpesti gyárakban a munkabérek különbözőségét előlegek
nyújtásával igyekeztek arányosítani.

A Tanácsköztársaság alatt 30%-kal felemelték a munkások
és alkalmazottak bérét. A Budapesti Kereskedelmi és Iparkamara
1922. évi jelentése szerint a munkásállam fennállása idején a
munkások bére az előző év végéhez viszonyítva 100%-kal, reálbé-

1/ Kelemen István: A magyar kommun gazdaságtörténetéhez.
Proletár 1920. szeptember 30.

re - nem számítva a különböző természetbeni juttatásokat - 25%-kal emelkedett. 1/

A Tanácsköztársaság alatt nemcsak a gyáripart, hanem a kisipart is szocializálták. Ez úgy történt, hogy a kisüzemeket egyhelyre vonták össze. A kisiparosok jórésze, akiknek folytonos küzdelem volt az életük, különösen a háború alatt, szívesen fogadták ezt az intézkedést. A kezdő lépések Ujpesten a kisüzemek összevonására öt iparágban már április végéig megtörténtek. Ezek voltak a cipészek, az asztalosok, a kistímárok, a kőművesek és a szerelők. Leggyorsabb ütemben a cipésműhelyek összevonása ment, akik az Árpád ut és Apponyi utca sarkán lévő "Elit" kávéház egész épületét megkapták, hogy ott cipőkészítő üzemet létesítsenek. Nyersanyagot csak ez az új cipőkészítő üzem kapott. Cipőjavító üzemeket a város különböző pontjain is felállítottak. 2/

A kisipar gyors szociálódása hiba volt. A kisiparosok egy részét ezzel az ellenség táborába taszították és a Tanácsköztársaságnak az amúgy is nagy szervezési és adminisztrációs feladatait csak feleslegesen szaporították.

A Tanácsköztársaság a nehéz gazdasági helyzet ellenére sokat tett a dolgozók anyagi, szociális és kulturális helyzetének javításáért. Sok intézkedés, tervszet azonban csak terv maradt, a rövid idő miatt nem lehetett megvalósítani.

Az újpesti dolgozók egyik legsúlyosabb problémáját a túrheteretlen lakásviszonyok okozták. A Munkástanács és az intézőbizottság egyik első ténykedése volt a lakáshivatal meg-

1/ Magyarországi munkásmozgalom 1917-1919. A Magyar Tanácsköztársaság. Bp. 1957. 81. old.

2/ Újpesti Munkás 1919. április 27.

szervezése. A lakáshivatal a több lakással rendelkezők felesleges lakásait igénybe vette és a ráutaltság figyelembevételével kiutalta. A budapesti lakásokban is sok nyomorgó családot helyeztek el. Több államosított házat tataroztak is. Hogy a butorhiányt enyhítsék, az asztalos üzemekben készen lévő butorokat igénybevették és részletfizetésre kiárusították.

Különösen sokat tett a Tanácsköztársaság a gyermekek érdekében. A direktórium Ujpesten is elhatározta, hogy mindazokat a reformokat megvalósítja, melyek a proletár gyermekek javára érvényesíthetők. Elhatározták egy uszoda felépítését. Ezenfelül az Erzsébet fürdő a hét bizonyos napján díjtalanul állt a munkásgyermekek rendelkezésére. A helybeli fogorvosok az összes iskolás gyermekek fogait megvizsgálták és a szükséges foggondozást elvégezték. 1/

Súlyosak voltak Ujpest egészségügyi viszonyai is, azért a direktórium elhatározta, hogy megszünteti a közegészségügy eddigi rendszertelen, káros összevisszaságát és az egész közegészségügyet központosította. A közegészségügyi intézetek befogadóképességét a város már rég túlnötte. Ezért kidolgozták Ujpest város egészségügyi reformjának tervezetét. Elhatározták, hogy a Károlyi-féle kórházat és a Gyermekekórházat a hiányzó betegosztállyal kibővítik. A Gyermekekórházat máshe-lyütt, nagyobb formában felépítik. Ugyancsak kibővítik a Jár-ványkórházat, a tüdőbeteggondozó-intézetet. Ezen kívül tervbe vették még három közegészségügyi intézmény megteremtését. Ezek a krematórium, a népfürdő és a szemétegető telep. 2/

1/ Ujpesti Munkás 1919. április 20, 27.

2/ U.o. 1919. március 30.

Az újpest-rákospalotai orvosok szakszervezete megvitatta a közegészségügyi reformokat és egyhangulag elfogadta. ^{1/}

A Munkástanács legnehezebb feladatai közé tartozott az élelmiszerellátás biztosítása. A Tanácsköztársaság ideje alatt a közélelmezés továbbra is nehéz volt. A rendelkezésre álló készleteket igazságosan osztották el, nem úgy mint régebben, mikor egyesek daskáltak a tömegek pedig éheztek. A rendelkezésre álló készlet azonban a hosszú háború miatt kevés volt. A Munkástanács a közellátás lehető legjobb biztosítása érdekében nagyarányú reformok végrehajtását határozta el. A legfontosabb közszükségleti élelmi- és iparcikkeket hatósági üzletekben árusították. A kolbászárak biztosítása érdekében a vágóhídon kolbászgyárat állítottak fel, ugyancsak a vágóhídon megkezdtek a jéggyártást. A kenyérellátás biztosítása érdekében a helybeli kenyérgyárakat házi kezelésbe vették. ^{2/} A löversenypálya területén baromfitelepet létesítettek. A rákospalotai erdőt, melyet a lakosság még a polgári forradalom után kiirtott, fölparcellázták és a gyári dolgozóknak konyhakert céljára kiosztották. A direktórium tárgyalásokat folytatott az egyes központokkal és a Közellátási Népbirósággal, hogy a városnak járó élelmiszer mennyiséget ne a központoktól kapja meg, hanem a maga szükségletét maga fedezhesse. Hogy a készleteket gazdaságosan oszthassák el, közös konyhák felállítását határozták el, melyek május végén megkezdtek működésüket. A lakosság egy része idegenkedéssel fogadta a közös konyhát, mert azt hitték, hogy ezek olyanok lesznek mint a múltban a

1/ Újpesti Munkás. 1919. április 6.

2/ U.o. 1919. április 13,27.

népkonyhák, holott ez inkább a gyárakban már eddig is üzemben volt étkező intézményekhez hasonlított. ^{1/} Mindezek az intézkedések ha némileg javítottak is az élelmezésen, az alapvető bajokat zsír, hus, stb. hiányt nem tudták megszüntetni. A munkások százai járták batyukkal a falvakat a ruháért cserélték az élelmiszert.

A dolgozók panaszainak, különböző kérdéseinek elintézésére a tanács panaszirodát létesített.

A kapitalizmusban a dolgozóknak csak a műveltség morzsái jutnak. A Tanácsköztársaság a művelődési intézményeket a dolgozók érdekeinek szolgálatába állította, s nagy gondot fordított a munkások kulturális nevelésére és szórakozására. Az újpesti Munkásszínház vezetését a munkások látták el. A látogatók nagy része is munkás volt. A párt és szakszervezetek titkárságai a munkások részére utalványt adtak kétharmad árú kedvezményes jegyekre. Csak olyan drámákat hoztak színre, amely a kor szellemének megfelelt, az operet-irodalomnak is csak a valóban klasszikus alkotásait mutatták be. A színházi előadások megkezdése előtt kulturális témákról tudományos színvonalu előadásokat tartottak. A siker óriási volt. A munkások, akik eddig sohasem jutottak színházba előadásról-előadásra megtöltötték a színházat. Egyes előadásokra sokszor már napokkal előbb sem lehetett jegyet kapni. Április elején a Munkásszínházat államosították. Most már a színházat Újpesten államosítani akarták és bekapcsolták a budapesti színházak hálójába, ahonnan az előadásokról gondoskodtak. Elhatározták, hogy

1/ Újpesti Munkás 1919. május 11.

építenek egy új nagyobb színházat, hogy "a proletár-kultúra igazi hajlékhoz jusson." 1/

Az Újpesti Munkás szerkesztősége pedig elhatározta, hogy rendszeresen magas művészi nivón álló matinékat rendez Újpest proletársága részére. A matinék műsorát az író- és művészvilág legkitűnőbb képviselőinek személyes közreműködésével tették vonzóvá.

Az első ilyen matinét április 21-én, húsvét hétfőn rendezték. (A matiné Magyar Elemér szerkesztő bevezető beszédével kezdődött. Egy vonósnégyes játéka után Peterdi Andor proletárköltő olvasta fel néhány forradalmi versét, majd Palló Imre az Operaház művésze énekelt forró sikerrel, utána Forgács Rózi a Nemzeti Színház művésznője szavalt, végül egy hegedű és egy énekszám következett.) A matiné "az újpesti proletárság kulturájának első csillogó drágaköve volt, igazi, hamisítatlan művészet, melynek benső hatása mélységes nyomokat hagyott, a színházat színültig betöltő hallgatóság lelkeletében... Beigazolódtott, hogy a munkásság szomjuhozó kulturvággyal van telítve, s egy új világnak kellett eljönnie, hogy ez a vágyakozás kielégülést találjon." 2/

A Munkástanács művelődési osztálya május végén az újpesti képzőművészek alkotásaiból a fiugimnázium nagytermében kiállítást rendezett. Ezt megelőzően a képzőművészet alapfogalmairól a kerületi pártszervezetekben előadásokat tartottak. 3/

1/ Újpesti Munkás 1919. április 6, 13, 27.

2/ U.o. 1919. április 27.

3/ Népszava 1919. május 27. A Népszava cikkében a többi között a következőket írta: "Újpest követésre méltó munkája például és bizonyosságul kell, hogy szolgáljon arra, hogy amíg az egyik kezünkkel pusztítunk és rombolunk, a másikkal alkotunk és építünk."

A Tanácsköztársaság napról-napra erősödött, ez arra indította az antant hatalmak vezetőit, hogy a fiatal munkás államot minél hamarabb próbálják megsemmisíteni. A román imperialista haderők április 16-án meg is kezdték a támadást. A Tanácsköztársaság nehéz helyzetbe került, a régi hadsereg szét hullott, az új megteremtéséhez hosszabb idő kellett. Éppen ezért a Kormányzótanács már március 25-i rendeletével elhatározta a Vörös Hadsereg megteremtését és ugyanakkor elrendelte a gyári munkás tartalékszállóaljak megszervezését is. A Vörös Hadsereg létszáma napról-napra növekedett. Az Újpesti Napló 1919 április 6-án arról írt, hogy "Újpestről máris több ezren lettek a forradalom katonái." De április végén, május elején így is nehéz katonai helyzet alakult ki. A proletárhadsereg szervezését meg kellett gyorsítani.

"A Tanácsköztársaság veszedelemben van! ... Technikát, pénzt, fegyvert városunk harcba ellenünk, de nem tudnak szembehelyezni velünk lelkesedést, igazságot és meggyőződést" - írta az Újpesti Munkás. ^{1/} És valóban így volt, a munkások a Tanácsköztársaság mellé állottak, ezrével jelentkeztek a Vörös Hadseregbe.

Arra a hírre, hogy a román hadsereg megtámadta Magyarországot, április 20-án nagy népgyűlés volt Újpesten, a városháza mögötti térségen. A gyűlésen több mint 10.000 proletár tett hitet a proletárháza védelme mellett. Ugyanakkor bucsuztatták az első frontra induló egységet.

A Vörös Hadseregbe való belépés gyorsan és nagyszámban

1/ Újpesti Munkás 1919. április 27.

történt. Az Ujpesti Szociálista Diákok és Ifjumunkások taggyűlésésen határozták el, hogy testületileg belépnek a Vörös Hadseregbe. 1/ Április 22-én a Spartacus-körben volt nagy toborzó értekezlet, ahol a nagyszámu jelenlevők egyhangulag elhatározták, hogy "a proletáriátus szent ügyének érdekében mindnyájan belépnek a Vörös Hadseregbe." 2/ Az ujpesti építőmunkások 25-én megtartott bizalmi értekezletükön határozták el egyhangulag, hogy testületileg kéri felvételüket a Vörös Hadseregbe. 3/ A Munkástanács szintén elhatározta, hogy tagjaik belépnek a hadseregbe. Még a Munkástanács női tagjai is kérték felvételüket a Vörös Hadseregbe. Április 27-ig mintegy 10.000 ujpesti proletár jelentkezett a Vörös Hadseregbe. 4/ Ugyanakkor nagyszerűen haladt a gyári vörösőrségek szervezése is. Ezeknek nagyrésze szintén kiment ekkor a frontra.

Az április végén a budapesti és környékbéli üzemek munkásaiból megalakult 12 gyári munkásezredből kettő ujpesti volt. Az egyik ezred első zászlóalja a Káposztásmegyeri Vízművek, a Chinoin vegyészeti gyár, a Schlick-Nicholson hajógyár, a második zászlóalj az Egyesült Izzó és a Mauthner-börgyár munkásaiból alakult. A másik ezred mindhárom zászlóalját a Wolfner-börgyáriak alakították. 5/

A munkások nem türték meg maguk között azokat, akik gyávan viselkedve nem jelentkeztek a Vörös Hadseregbe. Így pl.

1/Vörös Ujság 1919. április 22.

2/ U.o. 1919. április 23.

3/ Népszava 1919. április 27.

4/ Ujpesti Munkás. 1919. április 27.

5/ Drkovics Jenő: A Magyar Vörös Hadsereg gyári munkásezredeinek szervezése. Hadtörténelmi Közlemények 1955 3-4 szám 225. old., A két ujpesti ezred létszáma május 20-án 2320 volt. 232. old.

az Egyesült Izzólámpa és Villamossági gyár összmunkássága május 7-i gyári értekezletén kimondotta: a gyárban tovább csak olyan férfimunkásokat tűr meg, akik katonasorvosi felülvizsgálat alapján harctéri szolgálatra alkalmatlanoknak bizonyultak. Az összes többi férfimunkásoknak frontszolgálatra azonnal jelentkezni kell. A gyár munkásai elhatározták továbbá, hogy a harctéren egy egységben, együtt kívánnak küzdeni. 1/

Május 6-án az Újpesti Munkástanács megtárgyalta a helyzetet és a frontra való bevonulásra vonatkozó intézkedéseket. Apáthy előterjesztette a direktórium által a Kormányzótanács rendeletei alapján összeállított névjegyzéket, mely a bevonulás alól mentesítettek neveit tartalmazta. A vita során a jegyzékben foglalt munkástanácsai tagok kivétel nélkül bejelentették, hogy a frontra óhajtanak menni s ettől csakis abban az esetben állnak el, ha ittmaradásukat a Kormányzótanács megparancsolja. A Munkástanács elhatározta, hogy a sorozáson mindenkinek meg kell jelennie "felmentést csak azoknak ad, akiket alkalmatlannak találunk, illetve akiknek a Forradalmi Kormányzótanács mint nélkülözhetetleneknek, teendőknek a mostani helyükön való ellátását rendeli el." 2/ Az országszerte lefolyt toborzás következtében a Magyar Vörös Hadsereg létszámában megerősödött, lelkesedésében pedig jóval túlszárnyalta az imperialista sereget. Most már ellentámadásba mehetett át. A cseheket a Felvidék nagy részéről sikerült is kiszorítani. A felszabadult területen megalakult a Szlovák Tanácsköztársaság. A Vörös Hadsereg győzelmeinek megünneplésére június 8-án országszerte

1/ Vörös Ujság. 1919. május 8.

2/ Újpesti Munkás 1919. május 11.

nagygyűlések voltak. Ujpesten a Városháza előtt tartották meg a népgyűlést, ahol több ezer főnyi hallgatóság előtt Miklós Móric és Potyondy József tartottak beszédet. Este a Munkásszínház tartott diszelőadást. 1/

A hadseregbe való jelentkezéssel és a Vörös Hadsereg megszervezésével egyidőben folytak az előkészületek az első szabad május elsejének a megünneplésére. Május elseje méltó megünneplések előkészítésével bizottságot bíztak meg. "Soha május elseje még nem volt oly ünnepe a munkásságnak, mint a mostani, - mondta az Ujpesti Munkás felhívása - Igazi vörös május, hasonlíthatatlanul nagyszerű munkásünnep lesz május elseje. Nekünk ujpestieknek kétszeresen van okunk rá, hogy május elsejét megünnepeljük. Azért is mert proletárok vagyunk és azért is, mert harminc éves évfordulója van annak, hogy Ujpesten az első szocialista alakulat megszületett. Méltó keretben, szívből és lélekben ünnepelve, emeljük a mi ünnepünk fényét." 2/

Május elsejét megelőző napokban április 27-én tartották meg Magyarország egyik legnagyobb textilgyára, a Magyar Pamutipar munkásai zászlóavatási ünnepségüket. Helfgott Ármán Ujpest termelési biztosa méltatta a zászlóavatás jelentőségét. A szakszervezetek a testvérpártok kiküldöttjei üdvözölték ezután a gyár munkásait. Majd Skala a budapesti Cseh Vörös Újság szerkesztője német és cseh nyelven tolmácsolta a cseh testvérek üdvözlését. Az ünnepségek után a munkásság hatalmas tömege, a kibontott zászlóval a Marseillaise hangjai mellett vonult végig az Árpád uton, ahonnan a gyárba visszatérve táncmulatság

1/ Népszava 1919 június 8.

2/ Ujpesti Munkás. 1919. április 20. Már az előzőekben láttuk, hogy az Ujpesti Munkásképző Egylet valójában 1890-ben alakult meg.

vette kezdetét.^{1/}

Május elsején a Pamutipar munkásai és munkásnői új zászlajuk alatt vonultak fel.

Május elsején megjelent az Ujpesti Munkás vörösbetűkkel nyomtatott rendkívüli májusi külöнкиadása, melyben hosszabb cikkben Rády Sándor, aki az első szocialista szervezetet létrehozta Ujpesten, ismertette az ujpesti munkások harmincéves harcát a szocializmusért. A munkásünnepen a város lángoló, vörös pompába uszott. Nem volt ház, melynek homlokáról ne hirdette volna vörös lobogó a munkásnemzetköziség ünnepét, nem volt ablak, melyet gondos kezek ne díszítettek volna fel. A legszebb pompában a városháza uszott, melynek vörös díszítése az iparművészeti dekoráció legszebb magaslatáig emelkedett. Impozáns vörös díszruhába öltözött a Munkás Otthon bejárata is. Igen sikerült volt a főút, az Árpád-ut zászlódisze. Azonban "a város ünnepi vörös pompájánál is nagyszerűbb pompa bontakozott ki Ujpest proletárságának lelkiületében." ^{2/}

Az ünnepségek május elsejét megelőző délután kezdődtek. Az ujpesti szocialista pártszervezet veterán alapítói a városházán gyűltek össze. Este 6 órakor pedig a Munkás Színházban volt ünnepély, amelyen Rády Sándor az ujpesti pártszervezet megalapítója mondott ünnepi beszédet. A "Riadó" munkásdalkör, mely maga is egyidős a párt alakulásával, forradalmi dalokat adott elő. Ezután szavalelet következett, majd a Munkás Színház tagjai a forradalmi hangulatu "Hajnalodik" című orosz drámát

1/ A textilmunkás. 1919. június 1.

2/ Ujpesti Munkás. 1919. május 4.

adták elő nagy sikerrel. Ugyanakkor az összes mozikban ünnepi előadások voltak, melyeken a párt és a munkástanács vezetői mondtak ünnepi beszédet.

A jubiláris Ünnepegy fénypontja a Munkás Otthonban játszódott le, ahonnan az újpesti munkásmozgalmat oly sok éven át irányították. A munkásság képviselői zsufolásig megtöltötték a gyönyörűen feldíszített hatalmas dísztermet. Az emelvényen a párt alapítói és jelenlegi vezetői foglaltak helyet. Ráday Sándor beszéde után nagyszerű hangverseny következett. Az összes dalárdák a Vörös Hadsereg munkászenekarának kísérete mellett énekeltek. Apáthy Sándor mondott ezután gyújtó hangulatu beszédet. Feledhetetlen volt a munkásságnak ez az Ünnepe.)

1919 május elseje. "Újpest munkásságának 1919-es májusi ünnepét külön könyvben kellene megírni és megörökíteni. A krónikás tolla szintelen ahhoz, hogy megrajzolja azt a csodálatosan fegyelmezett, mégis oly mozgalmas képet, mely a vörös színek hatalmas, lelket muzsikáló folyamán egyesült" - írta a korabeli Újpesti Munkás. Ha a krónikás tolla szintelen volt, akkor mennyire az a történetíróé. Az ünnepségek hangulatát visszaadni nem tudjuk, elégedjünk meg azért a száraz események leírásával.

Délelőtt 10 óra. A Városháza előtt a vörös zászlókkal és fenyőágakkal díszített téren szinte ember-ember hátán. A vörös drapériákkal díszített emelvényen a zenekar és a dalkar. Felettük a városháza erkélyén a párt alapítói Ráday Sándor, Steiner József, Sántha József, Sercer Ernő, Brecska István, Mellettük a jelenlegi vezetők Miklós Móric, ifj. Szabó Ferenc, Kolunbán Miklós, Weisz Adolf, Babusák, Fellner Hermann, Paksi József,

Bauer, Deutsch Jenő és mások. Rády és Apáthy beszélt az ünnep-
lő sokasághoz. Aztán felcsendültek az Internacionálé, a Marsella-
ise gyönyörű akkordjai. Sortűz! A Vörös Hadsereg katonái köszön-
tik május elsejét. Ezzelvéget ért a délelőtti ünnepség.

Délután egy órakor ismét megmozdult a város. A kerületek
párthelységei mint egy-egy méhkas úgy zsongott az ott gyüleke-
ző ünneplő emberektől. Innen a közös gyülekező helyre a Temp-
lom-térre indultak. Feldiszitett, vörös színekben uszó kocsikat
lovak és ökrök vontattak. Itt négy, ott hat fehérökör huzta a
feldiszitett kocsikat. Vörös jelvények a kalapokon, a gomblyuk-
ban. Szólt a zene, harsogtak a kürtök és az egekig csapott az
internacionále erőteljes hangja. A menet élén - a gyermekek hosz-
szu sora lépkedett, őket követték a nők, majd a férfiak. Két ó-
raker indult a mintegy 40.000 főt számláló menet az István és
Árpád utcán át a Népszigetre. A menet eleje már a Váci utra ka-
nyarodott, de a végét nem lehetett látni sehol, talán éppen ak-
kor indultak el a térről. A tömeg fölött a vörös zászlók sokadal-
ma lengett, melyek közül kivillant egy-egy jelszavas tábla, vagy
piros virágok koszorúja.

A Népszigeten népünnepély volt. A gyermekeket külön szin-
pad várta itt. A felnőttek legnagyobb része a sporttelepre vo-
nult, mérkőzést nézni. Arább szembenézett egymással két rögtön-
zött szinpad. Az egyiken a Munkásszínház művészei, a másikon a
műkedvelő gárda tagjai szórakoztatták a közönséget. A szünetek
között a Vörös Hadsereg zenekara hangversenyezett. Vidámság, jó-
kedv mindenütt. Esteledett. A házakban világosság gyult. De az
utca is tele volt nevető boldog ifjakkal. Az emberek csak akkor

tértek nyugovóra, mikor a nap felkelt. 1/)

Feledhetetlen munkásünnep volt Ujpesten az első szabad május elseje, elfeledtette rövid időre, a gondokat, bajokat, friss erőt adott a további harchoz küzdelemhez.

Az ünnep után következtek a hétköznapiak, nehézségekkel, bajokkal terhesen. "Titáni küzdelem előtt állunk - írta az Ujpesti Munkás május 11-i Talpra proletárok! c. vezércikke. - A külső és belső ellenségek egyformán gyilkos reménységgel vannak eltelve ellenünk. Kopogtat az éhség és nélkülözés, ádáz veszedelemmel fenyeget a tudatlanság fertőjéből fejét felütő lumpenproletáriátus. És mégis elszántan, bátran odaadón vállaljuk valamennyien a reánk rótt történelmi feladatot... Tegyétek meg kötelességeket munkások. Legyen rend a városban, hogy leszámolhassunk ellenségeinkkel. Legyen elszántság, összetartás a férfiakban és kitartás a nőkben, ha nélkülözni és küzdeni kell. Előfeltételei ezek most a mi győzelmünknek." A Tanácsköztársaság megalakulásakor - mint láttuk - a munkásság mellett, a kispolgárság nagy része is üdvözölte az új szocialista rendszert. Ahogy azonban sokasodtak a bajok, növekedtek a nehézségek, úgy szakadtak el a Tanácsköztársaságtól az ingadozók, úgy aktivizálódtak a múlt árnyai, az ellenforradalmárok.

A Tanácsköztársaság kikiáltásakor az ellenforradalom erői még teljesen tehetetlenek, erőtlének, s csak lassan tudják összeszedni erejüket. Az újpesti ellenforradalmárok főerejének, a keresztény szocialistáknak helységét március 24-én a vörös katonák lefoglalták és a helységet kiűritették. 2/

1/ Ujpesti Munkás 1919. május 4.

2/ Jellemző azonban, hogy még az iratokat sem foglalták le, ezeket a keresztény szocialisták elvitték és magánházakban rejtették el.

Wertz József ügykezelő igazgató ezután bucsuzóra hívta össze a keresztény szocialista párt tisztviselő karát. Mivel belátták, hogy a proletárdiktatúrával szemben tehetetlenek "elbucsuztak azzal a fogadalommal, hogy a legkisebb fordulatra együtt lesznek és újból felveszik a keresztény szocialista munkát." 1/ Erre a fordulatra azonban még hosszabb ideig kellett várniuk. Addig az ellenforradalom szokásos harci mezét öltötték magukra, a rémhírterjesztést. A Tanácsköztársaság el akarja venni a kisemberek házát, földjét, pénzét, - hirdették. 2/ Ezzel akartak nyugtalanságot kelteni az ingadozóknak, a kispolgárok között. Máskor névtelen fenyegető levelekkel árasztották el a proletárdiktatura rendeleteinek végrehajtóit. 3/

Ezekkel a módszerekkel természetesen eredményt nem tudtak elérni. A következő módszerük volt a földalatti ellenforradalmi összeesküvés szervezése. Már május közepén fölfedtek egy ilyen ellenforradalmi puccskísérletet. A volt rendőrtisztek Déácz Károly volt főkapitány vezetésével fegyveres felkeltést terveztek. Az ellenforradalmi akció Rákospalotáról indult ki. Ujpestet és siker esetén Budapestet akarták elfoglalni. A letartóztatottak között volt Novoszeleszky Elemér volt ujpesti rendőrkapitány is. 4/

A legnagyobb arányú ellenforradalmi megmozdulás június 24-én Budapesten robbant ki. Ezzel egyidejűleg az ország számos területén így Ujpesten is voltak ellenforradalmi megmozdulások, próbálkozások. Ennek az ellenforradalomnak a szervezése még a már

1/ Ujpest és Vidéke 1921. április 3.

2/ Ujpesti Munkás. 1919. április 6.

3/ Ujpesti Munkás 1919. május 4.

4/ Vörös Ujság 1919. május 20.

előzőleg leleplezett összeesküvéshez csatlakozik. Az újpesti ellenforradalmi szervezkedés vezetője Orczy László gazdag megyeri vendéglős volt. Az első szervezkedés nála történt. Az ellenforradalmárok később lágymányosan a dohánygyár mögötti szigeten, majd Rákospalotán jöttek össze. Orczy vendéglős mellett az ellenforradalmi szervezkedés élén voltak még Novoszeleczy Elemér rendőrkapitány, Tassy Béla, Martinovics Béla asztalosmester, munkavezető, Dezső Elemér tartalékos hadnagy, Hayden László festőművész, Rojcsék László tartalékos hadnagy, Orczy /Károly/ Imre, Orczy vendéglős nevelt fia és Budapestről "A Nép" szerkesztője, Anka János. Csatlakozott még hozzájuk Wetler Konrád a Mauthner gyár francsnoka. A szervezők között egy munkást sem találunk, kizsákmányolók, volt katonatisztek, a múlt árnyai voltak. Ezek elhatározták, hogy június 24-én a fővárosban meginduló ellenforradalommal egyidejűleg Újpesten is felkelést szerveznek és a monitorról leadott első lövés után a Mauthner-gyárba mennek ott felfegyverkeznek és onnan a Clarisseum, a rendőrség és a városháza elfoglalására indulnak.^{1/}

Június 24-én délután amikor az ellenforradalmárokhoz pártolt három monitor Újpest alá ért, az újpesti Clarisseumra nyolc lövést adtak le, amelyek egy katonát megöltek, nyolc asszonyt és gyermeket megsebesítettek. A direktórium azonnal riadót fuvatott és a városházára hívatta a vörös katonák és a vörös őrség vezetőit. Ekkor értesültek róla, hogy a Mauthner-bőrgyár kitűzte a háromszínű zászlót és a gyárőrség nemzeti színű kórkárdákat kitűzve járka a Váci uton. /A nemzetiszín ekkor az

1/ Újpest és Vidéke 1923 június 24. A Clarisseumban egy vörös század tartózkodott.

ellenforradalom jele volt, a Tanácsköztársaság csak a vörös színt használta./ Schrötter dandárparancsnok, Illés Béla és Kurschner János vállalkoztak arra, hogy amíg fegyveres katonaság vonulhat ki, megkísérlik szóval lefegyverezni az ellenforradalmárokat által félrevezetett munkásokat. Amikor a várezerű gyárkapun bementek, szuronyt szegeztek nekik és letartóztatták őket. Az ellenforradalmárok vezetője nemzetiszínű kokárdát adott nekik, hogy tüzzék fel, de ők ezt a legerélyesebben megtagadták, erre megfenyegették őket, hogy ki fogják végezni. Ekkor Orczy vendéglős kiadta a parancsot, hogy értesíteni kell a többi újpesti gyárakat a Tanácsköztársaság bukásáról és a nemzeti kormány megalakulásáról. Négy ellenforradalmár azonnal autóba ült és elindult a parancsot teljesíteni.

Közben harsányan zúgtak az összes újpesti gyárak szirénái. A munkások fegyvert fogtak, a munkásszázalóaljak fölfelköttek a Váci uton. A gyárak mozgósítására kiküldött autót a négy ellenforradalmárral elfogták és az ellenforradalmárokat nyomban kivégezték.

A munkáshatalom vezetői mindenáron el akarták kerülni a vérengzést. A bezárt gyárkapun kívül gyülekezőkhöz Szatmáry Sándor beszélni akart, de a Mauthner-gyárak hátulról lefogták, megverték és egy pincébe hurcolták. Szatmáry még innen is harsányan kiáltott, a proletárok becsületére appellálva.

Mivel békés eszközökkel nem tudtak eredményt elérni a gyárkapu előtt csakhamar megszólaltak az újpesti vörös őrség fegyverei. Az ellenforradalom vezérei rögtön biztos távolságba menekültek és a foglyokat helyezték a gyárkapu elé, hogy

Őket ériék az első golyók. Schrötter maga elé gyűjtötte a gyáriak közül azokat, akik hűek maradtak a Tanácsköztársasághoz és a gyár előtt lévő kis viskóban várták a pillanatot, amikor a fehérekkel felvehetik a harcot. Ezekben a harcokban érte halálos lövés Lipták Lajos vörösőrt, Klein Sándor és Lipták Lajos egy gépfegyvert akartak felállítani a gyárral szemben lévő ház ablakába. A gyáriak sortűzzel fogadták őket, de ők munkájukat tovább folytatták. A második sortűz alkalmával egy golyó fején találta Liptákot, Klein is megsebesült, akitől a parancsnokságot Szabó Ferenc vette át. Az ostromlók belátták, hogy ágyu nélkül nem boldogulnak, abbahagyták az ostromot és visszavonultak erősítésért. A sebesült Liptákot is kénytelenek voltak sorsára hagyni, aki az ellenforradalmárok fogságába került, akik nem engedték, hogy a fogságban lévő vörös szanitézek segítségére legyenek és így elvérzett.

Egy fegyvertelen vörös katona bement a gyárba, hogy az ellenforradalmárokkal tárgyaljon és megtudja szándékukat. Azt a választ kapta, hogy a Forradalmi Kormányzótanácsot akarják eltávolítani és ehhez csatlakozására fogják felhívni az egész újpestimunkásságot. A vörös katona tárgyalásokra hívta fel őket. Míg a tárgyalások folytak, bement a kapun Helfgott Sándor és kijelentette, hogy egy terror zászlóalj ágyúkkal és gépfegyverekkel megérkezett és megkezdte a gyár ostromát. Az ellenforradalmárok, akik magukra maradtak, mivel a többi újpesti gyár nem csatlakozott hozzájuk, erre megijedtek és Szabó Ferenc könnyen rávette őket, hogy tegyék le a fegyvert. Az ellenforradalmárok a gyár hátsó kerítésén menekültek. Csak amikor a fegyverek a vörös őrk kezében voltak, akkor derült ki, hogy a je-

lentett csapatoknak sehol nyoma sincs, a támadók ügyes trükknek ültek fel.

A Mauthner-gyár bevétele után az éjszaka teljes nyugalomban telt el. A direktórium rendeletére minden utcákon nagyobb munkásőrség állt föl és megszállták az összes fontosabb középületeket is. Közben kiérkezett Ujpestre Vágó Béla az első hadtest parancsnoka, aki aznap éjjel a munkásszázlőaljánál tartózkodott, ^{1/} és sorra járta a mozgósított gyárakat. Az ellenforradalmárok vezetőinek nagyrésztét még az éj folyamán elfogták. Orczy Lászlónak azonban sikerült elmenekülnie. ^{2/}

Az ellenforradalom leverését követő nap összegyűltek a Mauthner-gyár munkásai és akkor derült ki, hogy a vezetőkön kívül senki sem volt ellensége a Tanácskormánynak, de annyira megzavarták őket, hogy azt sem tudták miért és ki ellen harcolnak. Burzsoá ellenforradalmárok bujtogatásának estek áldozataul, volt katonatisztek és ujpesti kispolgárok a "nemzeti szociáldemokrácia" jelszavával megtévesztették őket. A munkások előtt az ellenforradalom történetét az ujpesti Munkástanács tagjai ismertették. Előadásaik után a munkások határozati javaslatot fogadtak el, amelyben legélesebben elítélték a munkásság félrevezetett csekély töredékét és megvetésüket nyilvánították mindazokkal szemben, akik a szégyenteljes ellenfor-

^{1/} Vágó Béla a Vörös Újságnak adott nyilatkozatában a többi között kijelentette: "Az összes gyárakban/Váci-uti gyárakról van szó/ már felfegyverezve találtam a szervezett munkásokat. Csak hírekre vártak még. Először Ujpestre mentem, ahol az ujpesti munkások és a valóban hősiessé dolgozó Vörös Őrség már körülfogták a Mauthner-gyárat, melyben az ellenforradalmárok befészkeltek magukat. Az ujpesti munkásság az utolsó emberig talpon állt, az összes vezetőemberek, a párt és szakszervezet vezetői az ágyulövés után következett első pillanatokban kifutottak az utcára és kiadták intézkedéseiket a fegyverzett munkásoknak, amelyek azt a legnagyobb pontossággal végrehajtották." Vörös Újság 1919. június 27.

^{2/} Az ujpesti ellenforradalomra lásd: Népszava 1919. jun. 26., Vörös Újság 1919. jun. 27, Ujpest és Vidéke 1923. jun. 24.

radalomban résztvettek. Kimondották, hogy a legmesszebbmenő ellenőrzést fogják a gyárban gyakorolni, hogy többé hasonló esemény be ne következzen. Végül is kijelentették, hogy a munkásság szívvvel lélekkel a proletárdiktatura mellett áll és aláveti magát a Forradalmi Kormányzótanács minden rendelkezésének. A munkások egy munkatársuk indítványára a következő fogadalmat tették: "Proletár becsületszavunkra fogadjuk, hogy a proletárdiktaturát és a kommunista államot vérünkkel és életünkkel mindenkor és mindenhol bárki ellen meg fogjuk védeni és semmiféle ellenforradalmárokkal vagy tévuttra csábítókkal szóba nem állunk." !/

Ujpest város Munkás-és katonatanácsa június 27-én a város lakóihoz felhívással fordult, a felhívás megállapítja, "Ujpest város minden proletára, minden katonája pontosan, becsületesen, önfeláldozóan teljesítette kötelességét.

Mindenki ott állt, ahol szükség volt rá és senki sem habozott életét kockáztatni. A legnagyobb elismerést nyilvánítjuk ezért a bátor katonáinknak, öntudatos munkásainknak.

A harc minden résztvevője megérdemelné, hogy nevét megörökítsük. Mindnyájan hősök voltak. De még a hősök közül is ki kell emelni Lipták Lajos elvtársat, aki életét áldozta fel a proletáriátus ügyéért, Klein Sándor, Csvarits Lajos elvtársakat, a Wolfner- Werkner- Egyesült Izzólámpa és Villamossági gyár stb. váci-uti gyári munkásőrség és az ujpesti kerületi pártszervezeti őrségi elvtársakat, akik e rettenthetetlen bátorság mellett még nagy rátermettségről és lélekjelenlétéről is tanulságot tettek.

1/ Népszava 1919. június 27.

Rajt leszünk, hogy minden hősünk megkapja méltó elismerését. Hiszünk, hogy mindnyájunk számára a legnagyobb jutalom ügyünk sikere lesz: a világforradalom győzelme". 1/

Lipták Lajos hat gyermekes családját, "aki a világforradalom vértanúja lett" a Munkástanács a város halottjának nyilvánította és haláláról gyászjelentést adott ki, amely a következő szavakkal végződött: "A proletárság nem feledkezik meg hőseiről és vértanúiról!" 2/ Lipták Lajos temetésén ezrek jelentek meg. A halottasház előtt az újpesti Munkástanács és a Vörös Őrség nevében bucsúztatták. Ezután elindult a menet a Mária utca, Árpád ut és az Apponyi utcán át s egy óra múlva ért a temető főkapujához. A menetet a vasas vörösezred zenekara nyitotta meg, utána a 2. munkásezred két főlőfegyverzett százada következett, majd az újpesti asztalosmunkások küldöttsége. A sirnál a Forradalmi Kormányzótanács nevében Garbai tartott gyászbeszédet. Az Internacionálé után a diszszázad sortűze alatt becsátották a koporsót a sirba. Az új sir farkaszerstjén a felirat: "Itt nyugszik Lipták Lajos, élt 37 évet." 3/

Az ellenforradalom elfogott vezetőinek egy része hamar elnyerte méltó büntetését. Junius 25-én 10 órakor ült össze a rendőrség épületében Paksy József elnöklése alatt a rögtönítélő törvényszék, melyet az igazságügyi népbiztosság nevezett ki, a vádbiztos Potyondi József volt. Rövid tárgyalás után Paksy felolvasta az ítéletet: "A Tanácskormány nevében a vád-

1/ Népszava. 1919. június 28.

2/ Népszava. 1919. június 27.

3/ Népszava. 1919. június 28.

ottakat bűnösnek mondja ki, ezért őket golyó általi halálra ítéli." ^{1/} Az ítéletet azonnal végrehajtották. Másnap Pap Imrét ítelték el és végezték ki. A többi ellenforradalmár elítélésére nem került sor. A párt helyi vezetői között ugyanis ellentétek voltak. Már afölött vita indult, hogy az ellenforradalmárok Ugye a budapesti, vagy az ujbpesti forradalmi törvényszék elé tartozik-e. A mérsékeltebbek szerint a budapesti törvényszék elé. Végül is az az álláspont győzött, hogy az ujbpestinek kell a tárgyalást lefolytatni. Az ellentétek miatt a többi ellenforradalmárnak tárgyalására sor nem került.

A proletárdiktatura nehézségei júniusban, júliusban tovább fokozódtak. Az ellenforradalmi szervezkedésekkel és mozdulásokkal egyidőben a jobboldali szociáldemokrácia képviselői nyíltan is felléptek a diktatura ellen. A június 12-13-i pártkongresszuson kardoskodtak a diktatura enyhébb kezelése mellett. Alatomosan azt terjesztették, hogy ha a szociáldemokraták vennék át a kormányt, akkor az antant megszüntetné a blokádot, a hadműveleteket. A harctéri helyzet is mind kedvezőtlenebbre fordult. Az antant nem teljesítette azon ígéretét, hogy ha a Vörös Hadsereg kiűriti a Felvidéket, akkor a román hadsereg elhagyja a Tiszántúli területeket. Mindezek dezorganizálták a hadsereget. Mindegyre nehezebb volt az élelmezési helyzet is, a legfontosabb élelmiszercikkek sokszor már jegy-re sem lehetett megkapni. Az árak emelkedtek, a bérek ellenben nem. A munkások egy része elégedetlenkedni kezdett. Julius elsején a Wolfner-gyári cipész munkások beszüntették a munkát,

1/ Ujbpest és Vidéke 1920. október 24.

mivel az őket megillető lábbeliekhez szükséges anyag kiutalását a bőripari osztály megtagadta. A szakszervezeti titkárság részéről kimentek a gyárba, hogy az esetet kivizsgálják és megállapították, hogy a gyár munkásai 6 hónapon belül nem igényjogosultak anyagkiutalásra. Ugyanezek a munkások a bizalmiférfiak útján 30%-os béremelésre vonatkozó követeléssel léptek fel, amit meg is kaptak. A munka három órai szünetelés után újra megindult. ^{1/} Julius végén a Wolfner cipőgyár munkástanácsa újra kérte a központi vezetőséget, tekintettel a nagy drágaságra, rendezze a munkabéreket. ^{2/}

A II. Internacionálé az orosz és Magyar Tanácsköztársaság megegyítése érdekében július 21-re világsztrájkot hirdetett. A sztrájk azonban a legfontosabb nyugati országokban sikertelen volt. A magyar munkáosztály ugyanezen a napon országszerte nagy népgyűléseket tartott. Újpest proletáriátusa a városháza előtt térségen tartotta impozáns gyűlését. Az összegyűlt tömegben Rónai Zoltán és Zádor Pál beszélt. A népgyűlésről a Vörös Ujság megjegyzi "a tömeg lelkes hangulata biztos ígéret volt arra, hogy Újpest városban semmiféle ellenforradalomnak talaja nem lesz." ^{3/} Ez volt az újpesti munkásság utolsó megmozdulása a proletárdiktatura mellett.

A románok ellen a Vörös Hadsereg fegyveres ellentámadása kudarcba fulladt. A jobboldali szociáldemokrácia képviselői most már nyíltan felleptek és követelték a hatalom átadását.

1/ Párttörténeti Int. Arch. Bőrsz. Jegyzőkönyv a Magyarországi Cipész- Csizmadia Munkások és Munkások Szakszervezete központi vezetőségének 1919. júl. 3-án tartott üléséről.

2/ U.o. júl. 24-i ülés. A végleges rendezésig a hetibért 500 koronában állapították meg.

3/ Vörös Ujság 1919. július 24.

A kommunisták számára a további küzdelem kilátástalanná vált. A Tanácskormány augusztus 1-én lemondott, az országot a románok szállták meg, megkezdődött a fehérterror.

Az elbukott forradalom nem volt hiába való, "a mi nagyszerű heróikus küzdelmünk - írta az Ujpesti Munkás - örök dicsősége a világ proletáriátusának. Európa szívében végtelen szenvedés és nyomorúság árán vettük fel a harcot. Emelt fővel, bátran, öntudatosan. Tisztában voltunk elhatározásunk komolyságával és következményeivel. Orosz testvéreink lendületes forradalmi átalakulása vezércsillagként tündökölt előttünk." 1/

A magyar munkáosztály további küzdelmeihez erőt merített a Tanácsköztársaság dicső napjaiból, hibáiból tanult. A "vezércsillag" továbbra is Szovjet- Oroszország maradt. Onnan vártak segítséget s ebben nem is csalódtak.

Ujpesten a munkáshatalom képviselői a Munkástanács intézőbizottsága az utolsó percig a helyükön voltak. A román megszálló katonák több vezetőt a városházáról vittek el. Egyesek, így Miklós Móríc, Klein Sándor, Illés Béla, Pick Ignác, Löwy Sándor, Helfgott Ármin és Helfgott Sándor, akikre ha itthon maradnak halál vár, a fehérterror elől Ausztriába menekültek. A többi vezetőket vagy azonnal, vagy hosszabb-rövidebb bujdosás után letartóztatták. Letartóztatták Apáthy Sándort, Potyondi Józsefet, Paksi Józsefet, Szatmári Sándort, Horgász Sándort, Szabó Ferencet, Tarnovszky Aladárnét, Dorosz Józsefet és még sokan másokat. Egyesek rövidebb, hosszabb internálással, rendőri felügyelet alá helyezéssel meguszták, másokat bíróság elé állítottak.

1/ Ujpesti Munkás. 1919. május 4.

tották.

Apáthy Sándort és Potyondy Józsefet először 1920 június 18-án állították bíróság elé le rendbeli zsarolás és 2 rendbeli zsarolás kísérlete miatt. 1/ Ügyüket a pestvidéki kir. törvényszék gyorsított eljárással folytatta le. A törvényszék Apáthyt és Potyondit fejenként 2 évi és 6 hónapi fegyházra mint főbüntetésre, ezenfelül egyenként 5 évi hivatalvesztésre és politikai jogaik gyakorlásának ugyanilyen tartamu felfüggesztésére mint mellékbüntetésre ítélték. Apáthyt még ebből az ügyből kifolyólag többször elítélték, így 1921 november 2-án, amikor az összbüntetését 8 és félévi fegyházban állapították meg, 1921 december 17-én ugyancsak zsarolás vétsége miatt egy évi és 3 havi fegyházra ítélték. 1922 január 14-én összbüntetését 9 évi 6 hónapi, 15 napi fegyházbüntetésben állapították meg. 2/

Az újpesti ellenforradalom leverőit, a forradalmi törvényszék és az ítéletet végrehajtó katonák közül azokat, akiket sikerült elfogni 1920 októberében állították bíróság elé. Ügyüket szintén a pestvidéki kir. törvényszék tárgyalta. Először azokat állították október 4-én bíróság elé, akiket azzal vádoltak, hogy a Mauthner gyárból autón kiindult négy ellenforradalmárt, akik felakarták lázítani Újpestet, megölték. Az ítéletet október 20-án hirdették ki. Szép Jánost a gyári munkásszázad főparancsnokát és Vrafkó /Ferenczi/ Sándor vágóhídi munkásszázad parancsnokot kötél általi halálra, Kovács Sán-

1/ Párttörténeti Int. Arch. II.11/234. A vád ellenük az volt, hogy mint a direktórium tagjai újpesti tőkéseket arra kényszerítették, hogy bizonyos összegeket fizessenek be a város üres pénztárába.

2/ U.o.

dort a Werkner-gyár munkástanácsának elnökét és Leonhardt Ferenc sofőrt életfogytiglani fegyházbüntetésre, további 7 vádlottat 1 1/2 - 7 évig terjedő börtönbe illetve fegyházra ítélték. A halálra ítélték kegyelmet kértek, a törvényszék mint kegyelmi tanács határozatát, mivel az titkos volt, nem hozta nyilvánosságra. 1/

Potyondi József és tizenhárom társa ügyét az előző per közvetlen befejezése után október 21-én kezdték tárgyalni. A vád ellenük Martinovics, Orczy /Káro/ és Papp Imre kivégzése volt. Ítéletet november 7-én hirdettek. Potyondi Józsefet, Paksi Józsefet, Schön Gyulát halálra, három társukat egyenként 15 évi fegyházra, hatot pedig 10-10 évi fegyházra ítélték. A halálra ítélték itt is kegyelmet kértek, a határozat hivatalos titok volt. 2/

A halálos ítéleteket nem merték végrehajtani, ezeket az elvtársakat később a Szovjetunió hadifogoly tisztékért kicserélte.

De nemcsak kommunistákat, baloldali szocialistákat tartóztattak le és indítottak ellenük hajszát, hanem más, haladó emberek ellen is. "Már a kommun bukása után készítettek egy listát, melyen a kommunisták mellett, régi szociáldemokraták, Újpest intelligenciájának színe-java, végül két lapszerkesztő is szerepelt". 3/ A két lapszerkesztő Móróczi János és Negyedi Szabó Béla volt, akiket mivel lapjukban támadták a fehér terrort és a keresztény szocialistákat, novemberben internálták is.

1/ Egyetértés 1920. szept. 26, Újpest és Vidéke 1920. okt. 24.

2/ Újpest és Vidéke 1919. okt. 24, 31, november 7.

3/ Újpesti Közlöny, 1919. december 30. A listát a keresztény szocialisták állították össze.

A Tanácsköztársaság bukása, a románok bejövetele után, augusztus 6. után a város vezetését a régi városi tanács vette át és a tanács kezdeményezésére alakult intézőbizottság, amelyek dr. Miklós Antal felfüggesztett polgármestert - akit a polgári demokratikus korszakban a megye kormánybiztosa kisebb szabálytalanságok miatt pénzbüntetésre ítélte és felmentett - kérték fel arra, hogy újra foglalja el a polgármesteri széket.^{1/} A "rend" fenntartása érdekében egy ezer tagú polgárőrséget állítottak fel.^{2/} A volt képviselőtestületet pedig augusztus 25-re összehívták, hogy véglegesen rendezzék a városvezetést. Az ülésen felolvasták dr. Miklós Antal ügyében a felmentő fegyelmi határozatot, amit a képviselőtestület "egyhangú lelkesedéssel" tudomásul vett. Ezután Barta Pál igazgató beszámolt az intézőbizottság tevékenységéről. Végül megválasztották a végleges 20 tagú intézőbizottságot.^{3/}

A most feltűró és hatalomra vágyó keresztény szocialistáknak nem tetszett a bizonyos fokig liberális Miklós polgármester,^{4/} de a képviselőtestület sem, amelyben kevés volt a keresztényszocialista, ezért elhatározták, hogy mozgalmat indítanak a város autonómiájának felfüggesztése érdekében. Azzal érvelték, hogy a képviselőtestület nem is létezik, mert 1918 október 31-én feloszlott és hogy a képviselőtestület nem állhat meg a helyén mert tele van kommunistákkal. /Azelőtt is

1/ Ujpesti Napló 1919. szept. 21.

2/ Ujpest és Vidéke 1920. március 7.

3/ Ujpest és Környéke. 1919. augusztus 28.

4/ Miklós Antalról az Ujpesti Napló 1919. szeptember 21. száma megjegyzi, a proletárdiktatúra után megakadályozta, hogy itt a városban vér folyjon."

csak kb. tíz szociáldemokrata volt benne, most pedig az emigrálások, bebörtönzések következtében annyi sem./ A keresztényszocialisták közbenjárására a vármegye alispánja feliratot intézett a belügyminisztériumhoz, amelyben a város önkormányzatának felfüggesztését, a képviselőtestület feloszlátását és kormánybiztos kiküldetését kérte. Nyilvánvaló volt, hogy ehhez a belügyminiszter hozzá fog járulni, hiszen egy munkás város, amelyben erős szocialista párt volt, önkormányzatával veszélyt jelent. Így is történt. A minisztérium szeptember 12-i leiratával a képviselőtestületet feloszlatta. Indoknak felhozta, hogy a képviselőtestület augusztus 25-i ülésén Miklós Antal polgármester és társainak ügyében "egy érvénytelen kormánybiztosi határozatra támaszkodva, sietett a súlyos vádak alatt álló tisztviselő mellett tüntetni, vele magát azonosítani, őt ismét a város élére állítani s ezzel neki erkölcsi elégtételt szolgáltatni." Megjegyzi még a miniszter: "De értesülésem szerint a képviselőtestület számos tagja a kommünnek is exponense volt." 1/

A határozat ismerteté vála után Miklós polgármester beadta nyugdíjazási kérvényét. 2/ Október 1-én az alispán Dr. Semsey Aladárt Brassó vármegye volt főjegyzőjét nevezte ki törvényhatósági biztosnak.

A proletárdiktatura után Ujpesten elsőnek a keresztény

- 1/ Magyar Belügyminiszter 75. 125/1919.IV. a sz. határozata 2. sz. áll. Levéltár. A feloszlátott képviselőtestület helyett eljáró dr. Semsey Aladár törvényhatósági biztos iratai. 1919-1920.
- 2/ "Nem a képviselőtestület feloszlátása volt a lemondás spon-tán oka - jegyzi meg az Ujpesti Közlön 1919 szept. 16-i szá-mában - hanem a városban erőre kapott felekezeti villongások és egyre vezetőszeret játszó egyének felekezeti intrikái."

szocialista párt kezdte meg szervezkedését nagy energiával és még nagyobb demagógiával. Lapjukban az "Ujpest és Vidékében" hétről-hétre izgattak a kommunisták, a szociáldemokraták és a zsidók ellen. Vezérük Wertz káplán a legszélsőségesebb jobboldali politikát folytatta. Hívei a kispolgárság, főleg a kispolgári ifjúság és az elmaradott munkások közül kerültek ki.^{1/}

A keresztény szocialista párt szeptember 28-i nagygyűlésén, melynek jellemző módon "A munkásság helyzete" volt a napirendje 4-5 ember jelent meg, ^{2/} az október 8-in pedig 7-8 ezer. ^{3/} 1920 elején már arról írt lapjuk, hogy 15 ezer tagjuk van. ^{4/} Ha túloztak is kétségtelen, hogy ekkor a legerősebb párt volt Ujpesten. De ebben a konglomerátumban az ellenforradalmárok különböző árnyalatait megtaláljuk. 1920 elején a pártban szakadásra is került sor. ^{5/}

Wertz és bandája garázdálkodása ellen a város tanácsa és intézőbizottsága többször tiltakozott az alispánnál. ^{6/} A helyi nem klerikális polgári lapok a legélesebben elítélik a keresztény szocialisták magatartását.

A kispolgárság józanabb része, amely "társadalmi és felekezeti békét akart" a klerikálisok ellensúlyozására megalakította a Városi Polgári Pártot és az Ujpesti Iparosok Politikai Pártját ^{7/}

-
- 1/ "Nyolcadik gimnazisták, tavaly kikeresztelkedett vigécek, két garasért Krisztust is eladó csirkefogók bandája: ez a Wertz urék testőrsége és hadserege" - jegyezte meg róluk Mórócz lapja. Ujpesti Közlöny. 1919. október 2.
 - 2/ A főkapitány napijelentése. 1919. szeptember 28, szeptember 29. Párttörténeti Int. Arch. II. 11/3.
 - 3/ A főkapitány napijelentése. 1919. okt. 8, 9. Párttörténeti Int. Arch. II/ 11/3.
 - 4/ Ujpest és Vidéke 1920. március 7.
 - 5/ U.o.
 - 6/ Ujpesti Közlöny 1919. szeptember 25.
 - 7/ Ujpesti Közlöny 1919. szeptember 25, október 2.

A proletárdiktatura után a munkásságnak bizonyos idő kellett ahhoz, hogy vereségéből felocsudjon. A munkásság jó része visszavárta a proletárdiktaturát. "...még mindig akadnak olyanok akik a régi rendszert /kommünt/ visszásírják" - írta az Újpest és Környéke 1919 augusztus 28-1 száma. Nem voltak azonban akik utat mutattak volna. Legjobb vezetői elmenekültek, vagy letartóztatták őket. A munkások azonban bejártak a Munkásotthonba, hogy újra megkezdjék a szervezett életet. A terror miatt azonban sokszor nem a Munkásotthonban, hanem vendéglőben jöttek össze, s hogy összejövetelük ne legyen feltűnő sportegyesületet alakítottak. 1/

Ujra megalakult a Szociáldemokrata Párt helyi szervezete is. Létszáma egyre növekedett. Szeptember 30-1 gyűlésükön 1500-an jelentek meg.^{2/} A november 6-1 népgyűlésen pedig 500-an vettek részt.^{3/} A karácsony másnapján megtartott gyűlésükön már sokkal több ember jelent meg kb. 5 ezer. Ezen elhatározták, hogy résztvesznek a választási küzdelmekben. 4/

A munkásoknak nemcsak politikailag volt súlyos a helyzete, hanem gazdaságilag is. Az ellenforradalom hiába ígért e tekintetben javulást, még rosszabbodás következett be.

A kommun bukása a munkásságot a legnagyobb bizonytalanságba kergette. A bizonytalanság és a nélkülözés fő oka a munkanélküliség és az állandóan fokozódó drágaság volt. Amíg a világháború alatt az Újpesti gyárakban több mint 24 ezren dolgoztak

1/ Dorosz Lajos visszaemlékezései.

2/ A főkapitány napi jelentése 1919 szept.30, okt. 1, Párttörténeti Int. Arch. II. 11/3.

3/ A főkapitány napijelentése 1919. nov. 6, nov.7, Párttörténeti Int. Arch. II. 11/3.

4/ Újpesti Közlöny. 1919. december 30.

addig 1919 decemberében csak 4 ezren. ^{1/} A gyári munkanélküliekhez hozzá kell még venni a kisiparban, a kereskedelemben, stb. munkanélkül lévőket. Nem járunk messze az igazságtól, ha megállapítjuk, hogy 1919 végén a munkanélküliek száma Ujpesten közel járt a 30 ezerhez. A munkások, a dolgozók tekintélyes többsége tehát munka és kereset nélkül volt. 1920 közepén a Wolfner, a Mauthner bőrgyárak, miután a nemzetközi bojkott miatt a legszükségesebb cserzőanyagot sem tudták megkapni, üzemeiket beszüntették. ^{2/} Nyomor, nélkülözés, éhezés volt az osztályrésze. *munkásság*

De nem volt sokkal jobb azoknak a helyzete sem, akik dolgoztak. A munkabéreket a kommun bukása után 50%-kal leszállították, ugyanakkor az élelmiszer árak tovább emelkedtek. "Akik dolgoznak olyan csekély bért kapnak, hogy abból megélni képtelenség." ^{3/} A fizetések tulzott redukálása miatt az Egyesült Izzó munkásai már augusztus végén sztrájkba léptek. ^{4/} 1920 közepén pedig a Pamutipar munkásai "titkos agitációk eredményeképpen" 25%-os béremelést és 9 óra helyett 8 órai munkaidőt követeltek és sztrájkba léptek. ^{5/}

Nem lehetett megkapni az alapvető élelmiszereket. Nem volt tej, cukor, liszt, téli ruha, cipő, tüzelőanyag. ^{6/}

1/ Ujpest és Vidéke 1920. június 5.

2/ Proletár 1920 július 29.

3/ Ujpesti Közlöny 1919. szeptember 18.

4/ Jegyzőkönyv a műszerészek szervező bizottsága 1919 augusztus 30-án tartott üléséről. Párttörténeti Int. Arch. V.sz. 1918/41. A sztrájk lefolyásáról, eredményéről többet nem tudunk.

5/ Proletár 1920. augusztus 26.

6/ Ujpesti Közlöny 1919 november 8, 15. "A városi lisztesbolt előtt a Károlyi utcában napról-napra százával állnak elégedetlenkedő asszonyok, akik újból és újból hiába jártak ott, mert lisztet nem kaptak."

Az újpesti klerikális ujság egyik riportere "Végig a nyomor birodalmán" c. cikkében, amelyből érdemes hosszabban idézni a következőkben írja le az akkori viszonyokat. "Fáradt léptű emberek haladnak el csendben mellettem: itt-ott egy fatápu cipő koppan. Álmos, keserű arcú munkások tekintenek reám, amint végigmegyek a sötét munkásnegyedben, hogy vigaszt talán segítséget vigyek a nyomor leigázottjainak...

Esőtől, naptól rozoga kapun lépek be... Első lakás. A kopogtatásra borzas kislány nyit ajtót. Megkérdelem: felkeltek-e már? - Nem keltünk, aludni szoktunk sokáig, mert nincs mit enni.

De azért beenged. Kérdezősködésekre elmondja, hogy hatan vannak testvérek. Ő a legidősebb. 9 éves. Édesanyja beteg, fekszik. Atyja házbizalmi volt, nem tudja hol van. Egyszer elvittek.

Bent a szobában egy nagy szalmazsákon "pihen" az egész család. Az anya arcán tudóvész rózsái nyílnak. És mégis leheletével ad meleget gyermekeinek.

Második lakás. Itt a családfő hónapok óta fekszik betegen. Három apró gyermek jár mezitláb a köves konyhában. Az anya elpanaszolja, hogy férje élelmiszert hordott fel azelőtt faluról és még novemberben meghült a vonat tetején, s most mindannyian a keresztény szocialista népkonyháról kapnak ebédet. Tűzelőanyaguk nincs. Fáznak...

Végig lakások hosszú sorozatán ugyan az a kép, ugyanaz a panasz. Nincs munka, nincs kereset, nincs kenyér, nincs fűtőanyag, nincs ruha, nincs semmi. Egyik asszony megretten mikor

belépek. Azt hiszi felülvizsgálni jövőnk valamit. A férje vörös katona volt, s titkolja, fél, hogy az ebédről és az ingyen kenyérről talán le kellene mondania...

Már délre jár az idő, apró gyermekek mennek az iskolai ebédekre. Még egy lakás ajtaján kopogtatok. Ijedt szempár tekint rám lázasan. Láttam már az ebédosztásnál. Öt gyermek néz felém riadtan a lakásból.

Egy nyomorgó zsidó család. Ezek is attól félnek, hogy elesnek az ebédetől...

Végig a nyomor birodalmán, keserű könnyek és panaszok kísérik". 1/

A nyomor birodalma mellett volt a gazdagok birodalma. Akiknek bőségesen volt pénze és most is megszerezhetett magának mindent. Amikor az Egyesült Izzóban egy szakmunkás órábéra 3-4 korona volt akkor az újpesti piacon egy liter tejért 12, egy kiló cukorért 60, egy kiló zsirért 100, egy kiló kenyérlisztért 10 koronát kértek. 2/

Terror, jogfosztottság, munkanélküliség, éhezés, ezt jelentette a munkásoknak, a dolgozóknak a visszaállított kapitalizmus. Sóvárogva gondoltak a Tanácsköztársaságra és várták a másodikat, hogy újra a munkások legyen^{ek} az ország urai. Ez, ha nem is olyan hamar, mint ahogy ezt akkor gondolták, 1945 után a szovjet hadsereg felszabadítása nyomán megvalósult újra a dolgozók országa, a munkáshatalom.

1/ Újpest és Vidéke. 1920. február 15.

2/ Vas- és Fém munkások Lapja 1919 december 19, Újpesti Közlöny 1919. november 15.

F Ü G G E L É K

Az újpesti munkás- katona- és földművestanács tagjai.^{1/}

N é v	életkor	foglalkozás
Direktórium		
1./ Apáthy Sándor	30	asztalos
2./ Miklós Mór	43	tisztviselő
3./ Potyondi József	39	géplakatos
Direktórium titkárok		
4./ Dr. Illés Béla	24	író
5./ Hertska Arthur	30	dir. titkár.
6./		
Intéző bizottsági tagok		
6./ Helfgott Ármin	41	vegyésszmérnök
7./ Löwy Sándor	35	lakáshivatal vez.
8./ Szabó Ferenc ifj.	40	tisztviselő
9./ Fodor Károlyné	30	tisztviselő
10./ Paksi József	35	közélelmezési alk.
11./ Weisz Sándor	32	raktárnok
12./ Babusák János	33	vasesztergályos műv.
13./ Fratríts János	30	kádársegéd
14./ Páncél György	27	szijgyártó
15./ Benedek Mihály	41	- " -
16./ Markó József	40	vasöntő
17./ Kuschner János	35	- " -
18./ Pick Ignác	39	tengerész
19./ Szatmáry Sándor	41	tanító
20./ Ujfaluassy Bertalan	32	lakatos
21./ Heffer Mándor	27	nyomdász
22./ Kálmán Izidor	50	szervező-titkár.
Tagok		
23./ Deutsch Jenő	40	jogügyi mb. ügyész
24./ Kacér József	35	kőműves
25./ Helfgott Sándor	25	műszerész
26./ Golschmidt József	34	?
27./ Tarnovszky Aladárné	35	dir. titkár /textil
28./ Zuffol József	39	géplakatos
29./ Bauer Gyula	37	bőrmunkás
30./ Weisz Adolf	37	közélelmezési vez.

1/ 2.sz. Áll. Levéltár Pestvármegyei Direktórium elnöki iratok
1919. 61/eln.

31./	Aniott Ágoston	36	vasesztergályos műv.
32./	Antal Géza	32	géplakatos
33./	Bene Sándor	33	kőműves
34./	Berger Aladár	25	géplakatos
35./	Biró László	28	- " -
36./	Büch Jenő	40	vill. kalauz.
37./	Bónis Vilmos	41	vasmunkás
38./	Bozó Ferenc	23	géplakatos
39./	Bicsling Oszkár	30	lakatos
40./	Baschlender Ferenc	51	fémöntő
41./	Boros Bernát	37	nyomdász
42./	Bacsi Lajos	29	géplakatos
43./	Berger Béla	44	?
44./	Béli János	28	vasmunkás
45./	Csada János	28	szíjgyártó
46./	Dusek József	28	vasesztergályos
47./	Doboz Lajos	30	asztalos segéd.
48./	Deák Bálint	44	?
49./	Dékány Pál	42	vasmunkás
50./	Dibala Ferenc	30	csiszoló
51./	Erdődy Lipót	45	tanító
52./	Fleischhauer Ferenc	39	kereskedelmi alk.
53./	Földy András	37	asztalos
54./	Hoffmann István	39	kovács
55./	Horváth Mihály	36	kályhás
56./	Jámbor István	?	asztalos
57./	Janocsky Sándor	38	géplakatos
58./	Jámbor Lajos	39	asztalos
59./	Janucsek Ágoston	33	gépszerelő
60./	Kempler Miklós	29	építőmunkás
61./	Kassai József	41	gépszerelő
62./	Krasz Lenke	36	háztartásbeli
63./	Kardos Gyula	38	vasöntő
64./	Krasz János	42	asztalos
65./	Kiss István	50	szerszámkészítő
66./	Matlák Lajos	41	asztalos
67./	Málik Árpád	37	lakatos
68./	Nejedly Ferenc	50	géplakatos
69./	Konkoly István	39	asztalos
70./	Kolunbán Miklós	42	kovács
71./	Leichtman Gábor	44	műszerész
72./	Molnár György	35	kocsifényező
73./	Nagy Sándor	33	géplakatos
74./	Nádassay Gyula	40	cipész
75./	Nyiszly Károly	46	szerelő
76./	Pickl János	38	üvegfuvo
77./	Pénzes György	29	szabó
78./	Pogácsás Menyhért	42	üvegtechnikus műv.
79./	Petz Gyula	46	fémöntő
80./	Paréisz József	26	sofőr

81./ Pavella Pál	40	asztalossegéd
82./ Reiprich Antal	40	lakatos
83./ Rudas Simon	36	lakáshivatali alk.
84./ Rozsman Kálmán	33	autószerelő
85./ Schuller Frigyes	39	cipész
86./ Staffelt József	36	vaseszterg.
87./ Szitó Ferenc	55	fémöntő
88./ Schlapp Jakab	42	esztergályos
89./ Somogyi János	39	kalauz
90./ Schodli Gyula	42	művezető
91./ Skrivánek Károly	48	?
92./ Sztanyó Gyula	30	szerszámkészítő
93./ Skultéthy Sándor	36	művezető
94./ Szalay Sándor	36	vasesztergályos
95./ Plants Péter	49	asztalos
96./ Szűnyegi János	28	termelő biztos
97./ Szabó Nándor	38	asztalossegéd
98./ Szabó Lajos	32	vasas
99./ Simándy Sándor	43	vasas
100./ Szűcs József	42	cipész
101./ Szeli József	43	vasesztergályos
102./ Tamásy Árpád	62	asztalossegéd
103./ Tárnoky Ferenc	32	lakatos
104./ Ternik Lajos	51	hajókovács
105./ Tóth Árpád	31	gépszerelő
106./ Varga István	31	művez. termelő biztos
107./ Weinberger József	31	számveteli alkalmazott
108./ Wighardt Antal	35	femesztergályos
109./ Weinstein Gyula	32	?
110./ Zsombok János	38	fém munkás
111./ Záborszky József	?	sütősegéd
112./ Záborszky Sándor	45	ács
113./ Magyar Elemér	39	pártlap szerk.hirlap- író.
114./ Fellner Hermann	42	központi párttitkár.

